823(50')
11-89

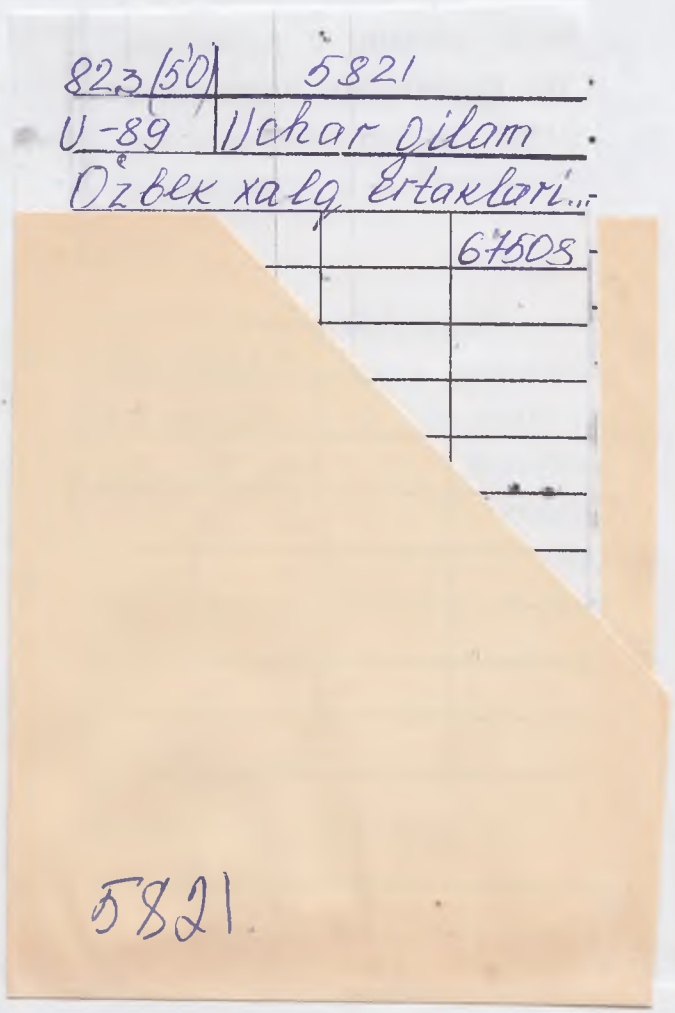
O'ZBEK XALQ ERTAKLARI

ERTAKLAR

YAXSHILIKKA YETAKLAR

UCHAR GILAM

823(50)
5821
U-89
Uchar qilam
O'zbek xalq ertaklari...
67503
5821

6750

82.3(5O)
U-89

O‘ZBEK XALQ ERTAKLARI

ERTAKLAR YAXSHILIKKA YETAKLAR

UCHAR GILAM

2-nashri

TOSHKENT SHAHAR YASHNOBOD T
№ 3491
AXBOROT - KUTUBXONA MAR

„O‘QITUVCHI“ NASHRIYOT-MATBAA IJODIY UYI
TOSHKENT — 2015

XTB 166-MAKTAB
INV. № 5851
AXBOROT-RESURS MARKAZI

UO‘K:821.512.133
398.21
KBK 82.3(5O‘)
U89

Tuzuvchi: ABDULLA HASANOV

Jahonning boshqa xalqlari kabi o‘zbek xalqi ham o‘z ertaklariga boy. O‘zbek xalq ertaklarida millatimizga xos vatanparvarlik, rahm-shafqat, zukkolik, mehmondo‘stlik, rostgo‘ylik, saxiylik kabi o‘nlab fazilatlar ustuvordir. Ertaklarimiz bolajonlarimizning pok ko‘ngliga toza suvdek shildirab kiradi, ular ongini musiqa yanglig‘ chulg‘ab oladi. Shu jihatdan qaralganda o‘zbek xalq ertaklarini ma’nolar xazinasiga o‘xshatish mumkin.

„Uchar gilam“ nomli ertaklar kitobi ushbu xazinadan olingan bir hovuch hikmat majmuyidir. O‘ylaymizki, bu kitob bolalarning doimiy hamrohiga aylanadi, ularni ezgulik sari yetaklashga xizmat qiladi.

ISBN 978-9943-02-918-7

© A. Hasanov
© „O‘qituvchi“ NMIU, 2013.

— 3 —

UCHAR GILAM

1

ir bor ekan, bir yo‘q ekan, ilgari zamonda bir er-u xotin yashagan ekan. Ular uzoq vaqt farzandsiz umr kechirib, eri ellikka, xotini esa qirqqa kirganda bir o‘g‘il ko‘rishibdi. Er-u xotin o‘g‘ilni tarbiyalay boshlashibdi. Bola o‘sib, ulg‘ayibdi. U maktab yoshiga yetgach, yaxshi domlaga berishibdi. Bolaning zehni o‘tkir ekan, savodi tez chiqa boshlabdi, har xil kitoblar o‘qibdi, tushunmagan narsalarini domlasidan yoki boshqa biror kishilardan so‘rab olishga harakat qilibdi. Shunday qilib, bola yigirma yoshga to‘lgach, yaxshigina ilmga ega bo‘libdi.

Bir kuni bolaga bir chol yo‘liqibdi, ancha suhbat qilibdi, unga ko‘p nasihatlar qilibdi, ko‘pgina sirli so‘zlarni o‘rgatibdi, mendan senga yodgorlik bo‘lsin, deb bolaga bir gilamcha beribdi. Bola oliyhimmat choldan:

— Bobo, bu gilamchani nima qilaman, buning qanday siri bor?— deb so‘ragan ekan, chol gilamchaning sirini aytib beribdi.

— Endi sen katta bo‘lib qolding, uylanishing kerak, ota-onangga aytgin, seni uylantirib qo‘yishsin. „Menga podshohning qizini olib beringlar!“ degin, boshqa qizni olib berishmoqchi bo‘lishsa, „yo‘q“, deb aytgin, — debdi.

Bola chol bilan xayrlashibdi...

Gilamchaning siri bunday ekan: uning ustiga chiqib o‘tirib: „Ey gilamcha, cholning hurmati, meni falon joyga

yetkazgin!“ desa, ko‘zini yumib-ochguncha o‘zini o‘sha yerda ko‘rar ekan.

Gilamchani qo‘liga olib:

— Ey gilamcha, cholning hurmati uchun kichkina ro‘molcha bo‘l! — deb gilamchani bir qoqsa, kichkina ro‘molcha bo‘lar ekan.

Chol ketgandan so‘ng, bola gilamchaning sirlarini bir necha marta sinab ko‘rib, qanoat hosil qilibdi. Kechqurun ovqatdan keyin ota-onasiga:

— Men katta bo‘lib qoldim, endi meni uylantirib qo‘yinglar, — degan ekan, ota-onasiga:

— Xo‘p bolam, ertadan boshlab to‘y harakatiga tushamiz, — deyishibdi.

— Menga kimning qizini olib berasizlar?

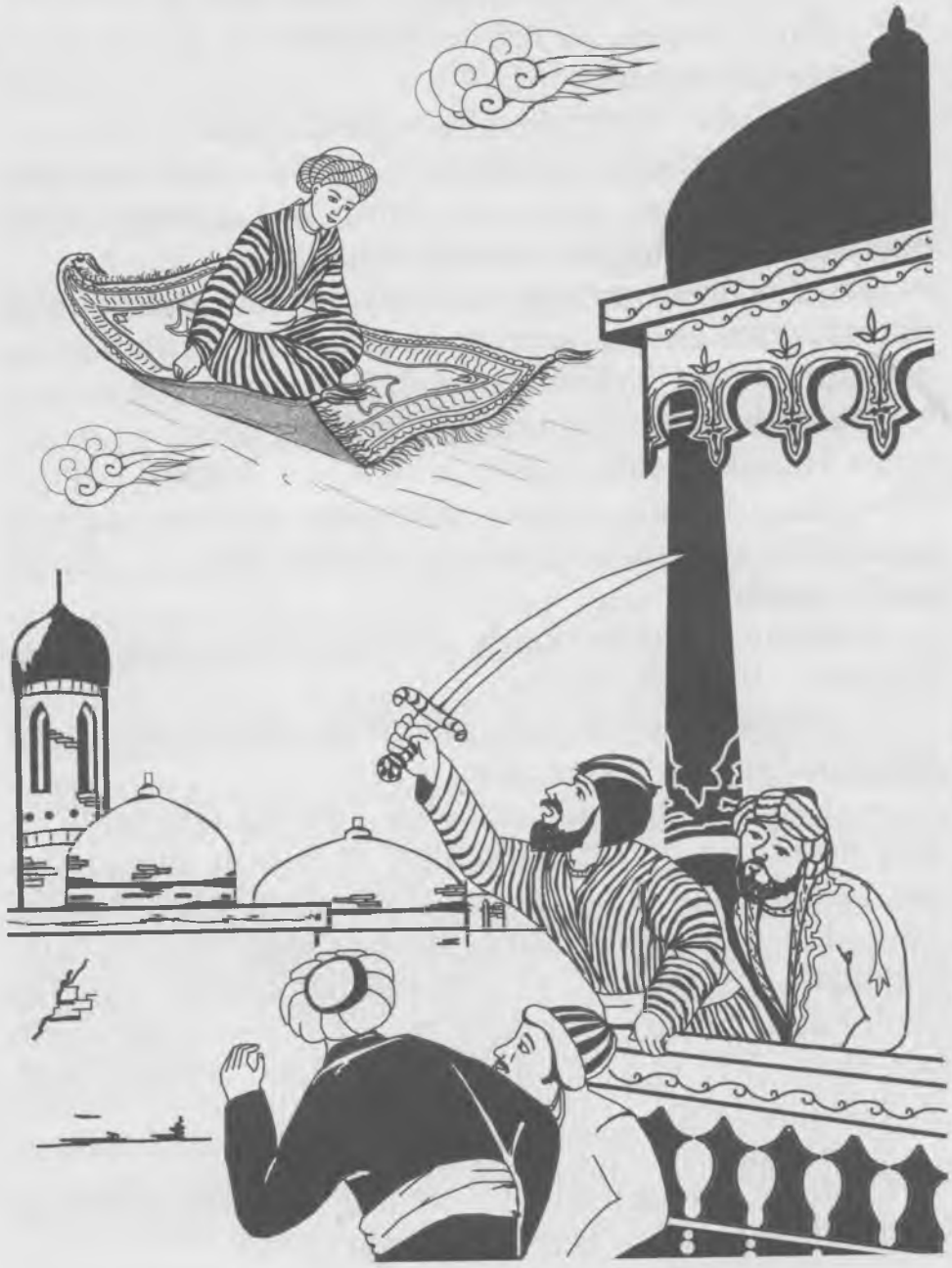
— Kimning qizi chiroyli, odobli, ota-onali, tagli-taxtli bo‘lsa, shuning qizini olib beramiz.

— Yo‘q, menga podshohning qizini olib berasizlar, — debdi bola.

— Podshohning qizini deysanmi, bolam, bizlar bir kambag‘al bo‘lsak, podshohga qanday qilib quda bo‘lamiz, u qizining qaliniga qancha dunyo so‘rar, unga bizning qudratimiz yetmaydi-ku, xudoga shukur, sening aqling, idroking joyida, hamma narsaga aqling yetadi-ku! — debdi chol.

— Ota, siz podshohning qiziga sovchilikka boring, u sizga nima javob qaytarar ekan, so‘ngra shunga qarab ish tutamiz, — debdi.

— Bolam, podshoh qizini podshohzodaga beradi, bizga o‘xshagan kambag‘alning sovchi bo‘lib kelganini eshitishi bilan jallodga buyuradi.

— Yo‘q, ota, siz qo‘rqmang, avval boring!

— Xo‘p, bolam, — deb va’da qilibdi chol.

Ertasi kechqurun:

— Ha, ota, bordingizmi? — debdi bola.

— Yo‘q, bolam, qo‘rqdim, — debdi chol. Qo‘rqib-qo‘rqib, nihoyat, uchinchi kuni chol azonda borib podshohning eshigini supurib kelibdi.

Ertasiga yana eshigini supurayotganda podshohning mulozimlari cholni ushlab saroyga olib kiribdilar va podshoh oldiga yo‘llabdilar:

Podshoh g‘azab bilan cholga qarab:

— Ha, chol, nima qilib yuribsan? — debdi.

— Taqsiri olam, sultoni bokaram, kamina qulingiz qulchilikka keldi, bir... Qull...ba... changiz bor... — deb tili tutilib qolibdi.

Shohning g‘azabi kelib, ko‘zlari kosasidan chiqib ketguday bo‘libdi, birdan:

— Jallod! —deb baqirib yuboribdi. Birdan uch nafar jallod podshohga ta’zim qilib:

— Tig‘imiz burro, tilimiz go‘yo, kimning ajali yetdi? — deb muntazir bo‘lib turibdilar. Podshoh ularga qarab: „Cholni bu yerga ajal haydab kelgan ekan, boshini tanasidan judo qilib tashla, boshqalarga ibrat bo‘lsin, haddidan oshmasin!“ — deb vahshat qilibdi. Jallodlar cholni sudrabdilar. Podshohning bir donishmand vaziri bor ekan. Shu vazir cholning gunohidan o‘tishni podshohdan so‘rabdi.

Podshoh:

— Nima demoqchisan, shu kambag‘al cholning bolasiga qizimni beraymi? — deb vazirga o‘shqiribdi.

— Podshohi olam, u bechora cholning qonini to‘kib nima qilasiz, bir og‘irroq, qiyinroq shart qo‘ying, shu bilan yo‘q bo‘lib ketadi, — deb yana ta’zim qilibdi.

— Bo‘lmasa, o‘zing unga o‘sha qiyin shartingni ayta qol! — debdi podshoh. Vazir cholni jallodlarning qo‘lidan ajratib olib, unga:

— Ota, o‘g‘lingizga borib ayting, shu shaharning kunchiqar tomonida, bir qishloqning chetida bir tandir bor. Shuning ichida bir chol bilan bir kampir yashaydi. Ular tashqariga chiqqanda bir xil chopon bilan chiqadilar. Bolangiz borib shu chol-kampirdan ular nima uchun tandirning ichida turadilar, nima uchun boshqalarga o‘xshab ochiq joydan hovli-joy qilishmaydi va nima uchun ular bir chopon bilan tashqariga chiqishadi. Chopon bir xilmi yoki choponning o‘zi bir donami? Ana shuni bilib kelsa, podshoh qizini o‘g‘lingizga beradi, — debdi. Chol uyga qaytibdi.

Kechki ovqatdan keyin chol o‘g‘liga bo‘lgan voqealarni va shartlarni tushuntira boshlabdi. Ertalab yigit ota-onasidan oq fotiha olib, sirli gilamda uchib borib, tandirning qarshisiga borib o‘tiribdi. Peshindan oldin bir oppoq soqolli chol eski choponni kiyib tandirdan chiqibdi, tahorat qilib yana kirib ketibdi, undan keyin xuddi o‘sha choponni kiyib bir kampir chiqibdi, u ham tahorat qilib kirib ketibdi. Oradan to‘rt soatcha o‘tgach, kechga yaqin namozgar oldidan oq soqolli kishi yana chiqib, tahorat qilib, tandirga kirib ketibdi. Undan keyin kampir ham chiqib, yana kirib ketibdi.

Ertasi tushga yaqin yigit yana kelib poylabdi, oq soqolli chol chiqib tahorat qilib bo‘lgandan keyin, yigit uning

oldiga borib salom beribdi, ko‘rishibdi va tandirning ichida turishi va kampiri bilan bir chopon kiyib yurishining sababini so‘rabdi. Oq soqolli chol unga:

— Qo‘y, bolam, ishimdan qoldirma, namozim qazo bo‘ladi, — degan ekan, yigit unga mahkam yopishib:

— Ota, aytmasangiz bo‘lmaydi, — deb turib olibdi. Chol yigitning so‘zini uch-to‘rt marta qaytaribdi. Qarasa, yigit bo‘sh kelmabdi.

O‘ylab turib:

— Mening bir shartim bor, agar shu shartimning uddasidan chiqib bajarsang, aytib beraman, bo‘lmasa, meni ham, o‘zingni ham ovora qilma, bolam, — debdi.

— Qanday shart ekan, otajon, ayting, — debdi yigit.

— Shartim shuki, — debdi chol, — falon shaharning qabristonida kichkinagina bir hujra bor. Shu hujra ichida bir qari chol qorovul bo‘lib turadi va kecha-yu kunduz tinmay yig‘laydi. Sen borib shu qariyadan o‘sha yerda uning kimi bor ekanini, kecha-yu kunduz yig‘lashining sababini, tirikchiligi nima bilan o‘tishini so‘raysan. Ana shularni bilib kelsang, men ham sirimni aytib beraman, — debdi.

2

Yigit sirli gilamchasiga o‘tirib o‘sha go‘ristonga boribdi, qariyani poylabdi, ikkinchi kuni salom berib qariyaning hujrasiga kiribdi. Qariya bilan ko‘rishib, odob bilan ko‘rsatgan joyga o‘tiribdi.

Qariya yigitga savol nazari bilan qarab:

— Keling bolam, qayerdan kelayotirsiz, kelishingizdan maqsadingiz nima? —deb so‘rabdi.

— Men falon shahardan sizning ta'rifingizni eshitib keldim. Kechadan beri hujrangiz qarshisida o'tirib, sizning yig'lashingizni ko'rdim, endi ikki-uch savolimga javob berishingizni so'rayman, — debdi.

— Qo'y, bolam, savollaring bilan boshimni qotirma, meni yig'imdan qoldirma, sening savollaring menga ma'lum. Bunaqa savollar bilan senga o'xshaganlardan juda ko'pi kelishadi, lekin birontasi ham mendan javob ololmay ketadi.

— Ota, meni boshqalarga o'xshatmang, men sizdan javob olmay ketmayman.

— Bolam, mening bir shartim bor, agar shu shartimni bajarib kelsang, men ham aytaman, — debdi chol.

— Jonim bilan bajarib kelaman, otajon, qani ayting! — debdi yigit.

— Falon shaharda bir novvoy bor, — debdi qariya, — uning novvoyxonasida yigirmata tandir qurilgan, o'sha tandirlarda har kuni erta sahardan tushgacha non yopiladi. Lekin birorta non birovga sotilmaydi. Tushdan keyin novvoyxona yig'ishtirilib, ertalabdan beri yopilgan nonlarni yigirma-yigirma besh aravaga ortadilar, eng oldingi aravaga novvoyxonaning egasi o'tiradi va aravalarni haydashga buyuradi. Shu shahardan yigirma chaqirimcha joyda katta daryo oqadi. Aravalar daryoga yetgach, novvoyxonaning egasi hamma nonlarni daryoga tashlaydi-da, aravalarni bo'shatib shahriga qaytadi. Necha yildan beri bu novvoyning qiladigan ishi shu. Sen novvoydan so'ragin, uning qo'lida yetmish-sakson odam ishlaydi, ularga ish haqi to'lash kerak, bir kunda yuz qopcha un ketadi, bularning hammasiga u

pulni qayerdan topadi va topganda ham daryoga tashlashning nima foydasi bor?

Yigit gilamchasi bilan to‘ppa-to‘g‘ri novvoyning oldiga boribdi. Novvoylarning ishini kuzatib turibdi. Nonlar yopilib bo‘lgach, aravalarga ortibdilar va daryoga qarab jo‘nabdilar. Yigit ham eng keyingi aravaga o‘tirib ular bilan ketibdi. Daryoga yetib borgach, novvoyxonaning egasi nonlarni daryoga irg‘ita boshlabdi va aravalarni bo‘shatib qaytibdi.

Ertalab yigit novvoyxonaga kirib boribdi, qarasa katta novvoyxonada yigirmata tandirda non yopilayotgan emish. Novvoyxonada hamma o‘z ishi bilan mashg‘ul. Novvoyxonaning o‘rtasida baland supa, supaga qip-qizil gilam to‘shalgan, ko‘rpacha solingan, par yostiqlar qo‘yilgan. Shu supada ellik yoshlarga borgan yo‘g‘on gavdali kishi o‘tiribdi. Bu kishi novvoyxona egasi edi. Yigit salom berib, supaga chiqibdi va novvoyxona egasi bilan ko‘rishibdi. Xo‘jayin darrov yigitga joy ko‘rsatibdi, choy buyuribdi.

Yigitning oldiga issiq nonlardan sindirib qo‘yibdi va nonga taklif qilibdi.

— Keling, uka, — deb gap boshlabdi xo‘jayin.

— Sizning ta’rifingizni eshitib kelgan edim, eshitganlarimning hammasi to‘g‘ri ekan. Eshitishimga qaraganda, siz shu ishni yigirma besh yildan beri qilar ekansiz. Shuncha pulni qayerdan topasiz va nima uchun davlatingizni suvga oqizasiz? Shuni aytib bersangiz, — debdi.

— Ey, ukam, sizga pul kerak bo‘lsa, beray, boshqa narsa kerak bo‘lsa, uni ham ayting, lekin bu voqeadan og‘iz ochmang! — debdi.

— Amaki, men bir maqsadga qadam qo‘yganman, shu maqsadimga albatta yetishim kerak. Maqsadimga yetishimning bir kaliti sizning javobingiz bo‘ladi, shuning uchun meni xursand qilarsiz, deb ishonaman.

Novvoyxonaning egasi biroz jim turgach:

— Mening bir shartim bor, shuni bilib kelsangiz, men ham aytaman, bo‘lmasa ovora bo‘lasiz, ukam! — debdi.

— Xo‘p, ayting, u nima shart ekan? — debdi yigit.

— Falon shaharda bir egarchi bor. Shu egarchi bir yilda bir dona egar yasaydi, egar bitgach, uni birovga ming tangaga sotadi. Egarni olgan odam pulni beradi va o‘n-o‘n besh qadamcha yurib uzoqlashgach, pulga qarab turib egarchining rangi o‘zgaradi, ko‘zlari chaqnab ketadi-da, o‘rnidan irg‘ib turib, egar olganni chaqiradi. Egar olgan qaytib kelgach, undan egarni qaytarib oladi va pulini qaytarib beradi.

— Ha, amaki, nima bo‘ldi?

— Egarning bir joyida chalasi bor ekan.

— Mayli, pul sizda tursin.

— Yo‘q, kerak emas.

Egar olgan hayron qoladi.

Egarchi esa, egarni olib do‘koniga qaytadi-da, egarni to‘nkaning ustiga qo‘yib teshasi bilan urib mayda-mayda qilib tashlaydi. Shu egarchi bir yilda bir dona egar yasar ekan, nima uchun sindiradi: hech bo‘lmasa o‘zining mehnatiga achinsa bo‘lmaydimi? Egarni-ku sindiradi, yana nima uchun yasaydi, baribir yasagan egarini sindiradi. Shuning sababini bilib kelsang! — debdi.

Yigit gilamchaga o‘ltirib egarchining oldiga boribdi. Egarchi egarni bitkazib, pardozlayotgan ekan. Ikki kundan keyin egar tayyor bo‘libdi. Egarchi do‘kon oldidagi peshayvonga chiqib, egarining u yoq-bu yog‘iga qarab zavq bilan o‘z hunaridan xursand bo‘lib o‘ltiribdi.

Do‘konning oldidan o‘tganlardan ba’zilari egarga xaridor bo‘lar, uni qo‘llariga olib ko‘rar va qimmat ekan deb egasiga qaytarib, o‘z yo‘llariga qarab ketishar ekanlar.

Shu ahvolda uch-to‘rt kun o‘tibdi. Yigit ham egarchini kuzatib yura beribdi. Beshinchi kuni bozor kuni bo‘libdi, tushga yaqin bir boyvachcha kelib:

— Qani, ota, egaringiz necha pul? — debdi.

— Ming tanga, mulla, — debdi egarchi.

— Juda qimmat-ku, ota! — desa.

— Moliga ham qarang, uka! — debdi.

— Ming tangaga ko‘p narsa olsa bo‘ladi. Ota, siz bir egarni ming tanga deysiz-a? — debdi.

— Ishqiboz bo‘lsangiz, mehnatni qadrlasangiz olasiz, uka, bo‘lmasa egasiniki, — debdi egarchi.

— Sal keltirib ayting, — debdi xaridor.

— Bo‘lgani shu, mulla, qimmatlik qilsa olmay qo‘ya qoling, — debdi egarchi.

Nihoyat, ko‘p talashganlaridan keyin ishqiboz yigit ming tangaga egarni olibdi. Pulni sanab berib, egarni olib ketibdi. Pulni qo‘liga olishi bilan egarchining ko‘zlari olayib, rangi oqarib ketibdi va o‘rnidan turib boyvachchani chaqiribdi. U qaytib kelgach: „Egarni menga bering, pulingizni olib turing!“ — debdi egarchi.

— Nima uchun, ota? — debdi xaridor.

— Bir joyida chalasi bor ekan, tuzatish kerak, — debdi usta.

— Mayli, pul sizda tursin, — desa, — yo‘q, olib turing, — deb pulni egasiga topshiribdi-yu, egarni do‘koniga olib kirib, tesha bilan mayda-mayda qilib tashlabdi.

Ertasiga yangi egar ishlashga kirishibdi.

Tushga yaqin salom berib yigit do‘konga kelibdi va chol bilan ko‘rishib bo‘lgach:

— Ota, sizning ishlaringizni eshitib ishonmagan edim, kelganimga bir hafta bo‘ldi, ishingizni kuzatib yurdim. Eshitganlarimning hammasi to‘g‘ri ekan, — debdi.

— Bolam, mening to‘g‘rimda nima eshitdingiz? — debdi.

— Falon shahardagi novvoydan eshitgan edim. Ota, bir oy emas, bir yil deganda bir egar yasar ekansiz, sotgandan keyin qaytib olib sindirdingiz, yana shunday egarni yasaysiz, bir kun buni ham sindirasiz-ku, hech bo‘lmasa bir yillik mehnatingizga achinmaysizmi? — debdi yigit.

— Qo‘y, bolam, meni ishdan qoldirma!

— Yo‘q, ota, men qo‘ymayman, aytasiz.

— Uni aytishga vaqtim yo‘q, — debdi usta.

— Keling, otajon, ayta qoling! — debdi yigit.

Nihoyat:

— Mening bir shartim bor, shuni topib kelsang, men ham aytaman, — debdi usta.

— Mayli, ota, ayting! — debdi yigit.

— Bir shaharda Sanobar degan podshoh bor emish, shu Sanobar Gul degan qizni besh-olti yoshlik vaqtida

yaxshi ko‘rib, ota-onasini ham rozi qilib olibdi va unga yaxshi enagalar tayin qilibdi. Qizning tarbiyasi uchun hech narsani ayamabdi. Nihoyat qiz voyaga yetgach, to‘y qilib olibdi. Hozir shu bechora Gulni temir qafasga solib qo‘ygan emish. Bu xotinni shunday qiynar ekan, qo‘yib yuborsa bo‘lmasmidi, uni ota-onasi voyaga yetkazib, o‘z munosibiga bersa bo‘lmasmidi? Borib shu sirni bilib kelsang, men ham bu sirlarni aytib beraman, — debdi.

Yigit egarchi bilan xayrlashib, gilamchaga o‘tirib Sanobarshoh shahriga ravona bo‘libdi.

3

Baland qal’a. Qal’aning ustida soqchi sarbozlar oyboltalarini yelkalariga qo‘yib, o‘q-yoylarini bo‘yinlariga osib yurgan ekanlar. Shaharda o‘n-o‘n besh kun yurib, past-balandni ko‘rib, yaxshi-yomonni ajratib bilib olibdi.

Yigit ko‘p o‘ylab, Sanobarshoh huzuriga kirish chorasini izlabdi. Nihoyat, bir dehqon yordamida podshohning oshxonasiga shogird bo‘lib kiribdi.

Oshxonada astoydil xizmat qilibdi, tez kunda oshpazlik hunarini o‘rganib olibdi. Mehnatini ayamabdi, tirishqoqlik bilan ishlabdi. Oshpazlikdan tashqari suv tashibdi, og‘ir mehnat qiluvchilarga qarashibdi. Mehnatsevarligidan hammaning hurmatiga sazovor bo‘libdi. Uni oshxonadagilar yaxshi ko‘ribdilar. Bora-bora u Sanobarshoh oshpazining yordamchisi bo‘libdi.

Bu vazifada u jon-u dili bilan ishlabdi, podshoh yeydigan ovqatlarning deyarli hammasini o‘rganibdi, hatto usta oshpazdan ham mazaliroq ovqat pishiradigan bo‘libdi. Katta

oshpaz ovqatlarni yigitga pishirtirib, o‘zi uni kuzatib yurar ekan.

Kunlardan bir kun usta oshpaz o‘rtog‘inikiga to‘yga ketibdi.

Ertasi kuni yigit bor hunarini ishga solib ovqatlarni pishiribdi. Vaqt-vaqtini bilib ovqatlarni podshohga kirgizib turibdi.

Ertasiga katta oshpazning o‘zi ovqat tayyorlabdi.

Tushki ovqatdan keyin Sanobarshoh oshpazni chaqirib undan:

— Kechagi ovqatlarni kim pishirgan edi? — deb so‘-rabdi. Qo‘rqib ketgan oshpaz:

— O‘zim, podshohi olam, — debdi.

— Rostini ayt!

— O‘zim pishirdim, — debdi.

— Yolg‘on aytma, kechagi oshpaz boshqa!

— Podshohi olam, bir qoshiq qonimdan o‘tsangiz aytaman, — debdi oshpaz.

— Ayt, o‘tdim! — debdi shoh.

— Shohim, bir yilcha bo‘ldi, yoshgina bir bolani oshxonaga ishga olganmiz, hozir u men bilan ishlaydi, o‘zi juda uddaburon, qo‘l-oyog‘i chaqqongina, tirishqoq, serharakat yigit.

— Ilgari u senga shogird bo‘lgan bo‘lsa, endi sen unga shogird bo‘lishing kerak. Ovqatni u sendan yaxshi qilar ekan, bor, shu yigitni mening oldimga yubor, — debdi. Oshpaz podshohga uch martaba ta’zim qilib chiqib ketibdi. Oshxonaga kelib yigitga:

— Ukam, omading kelgan ekan, shoh seni chaqir-yaptilar. Agar seni mening o‘rnimga bosh oshpaz qilib

tayinlasalar, meni esingdan chiqarma, ukam, har holda seni oshpazlikka men o‘rgatdim-ku, — debdi.

— Usta, xotiringiz jam bo‘lsin, men yaxshiligingizni unutmayman, — debdi yigit.

Yigit podshoh saroyiga boribdi, oybolta ko‘targan sarbozlar, o‘nboshi va yuzboshilardan, hashamatli qasrlardan o‘tib, Sanobarshohning dargohiga kiribdi. Podshoh oldiga boribdi. Sanobarshoh oltin tojini kiyib taxtida o‘tirgan ekan.

Yigit podshohga uch marta ta’zim qilib, yer o‘pib, boshini egib turibdi.

— Oshpaz yigit senmisan? — debdi shoh.

— Shunday, taqsirim! — debdi yigit.

— Otang-onang bormi?

— Bor, shohim.

— Ular qarimi?

— Qarib qolgan, shohim.

— Sen bizga yaxshi xizmat qilding.

— Shohim, men faqat o‘z vazifamni bajardim, hech qanday jonbozlik ko‘rsatmadim, — debdi.

— Mendan tilagingni tila! — debdi shoh.

— Shohim, hozir yoshman, dunyoning achchiq-chuchugini totmaganman, nima ham tilagim bo‘lar edi.

— Kamtarlik qilmasdan tila, odam bolasida, albatta, turli orzu-havaslar bo‘ladi, tila tilagingni! — debdi shoh.

— O‘zim yosh bo‘lganim uchun mol-dunyoga hozircha ehtiyojim yo‘q, agar sizga og‘ir kelmasa, sizdan bir voqeani so‘ramoqchi edim, — debdi yigit.

— Qanday voqea ekan? — debdi shoh.

— Xotiningiz Gulni qafasda saqlash voqeasini...— debdi yigit.

TOSHKENT SHAHAR YASHNOBOD TUMANI № 34191 AXBOROT-RESURS MARKAZI

— Hoy yigit, bo'lmag'ur narsalar bilan boshingni qotirib nima qilasan, mendan mol-dunyo so'rasang-chi.

— Agar lozim topsangiz, tilagim shu edi, boshqa tilagim yo'q, shohim, — debdi yigit. — Sizning oshxonangizda ishlab yurishim ham menga katta davlat, — debdi.

Sanobarshoh bir yasovulboshini chaqirib:

— Bu yigitga „Ibrat" saroyini ko'rsatib kel! — deb buyuribdi.

Yasovulboshi yigitni ergashtirib podshohning gulbog'i tomon yuribdi. „Ibrat" saroyi gul bog'ining naryog'ida bo'lib, bog' orqali borilar ekan.

Bog'da har xil gullar chaman bo'lib ochilib turar, gullar shoxida bulbullar, qumrilar, to'tilar sayrab, shoxdan shoxga uchishib, bir-birlari bilan bahslashgandek galma-gal sayrashar va o'ynashar ekan. Bu qushlar odamga shunday o'rgangan ediki, hatto o'tib ketuvchilarning boshlariga, yelkalariga qo'nishardi. Ariqlardan zilol suvlar shildirab oqar, bu shildirashlar qushchalarning sayrashiga jo'r bo'lar edi.

Gulbog' shunday xushhavo, xushmanzara va kishiga rohat baxsh etar ekanki, hatto shu gulbog'ga kirgan o'lik tiriladi, — deb o'ylash mumkin ekan.

Yasovulboshi yigitga qarab:

— Hayot qanday yaxshi, bu bog'ni qara, qanday chiroyli. Shu bog'da bir kun yursang, besh yilcha yosharib ketasan, — debdi.

Bog'dan o'tib „Ibrat" saroyiga kelibdilar. Saroy darvozasidan kirish bilan yigitning badani titrab, yuzi burishib ketibdi, saroyning ichi dahshat ekan. Saroyning hamma tomonida kesilgan boshlar osilib yotgan emish.

INV. № 5841 AXBOROT-RESURS MARKAZI

— Amaki, bu boshlar kimlarning boshi? Ularni kim, nima uchun kesgan va nimaga osib qo‘yibdilar? — deb so‘rabdi.

— Bu boshlar senga o‘xshagan ahmoqlarning boshi, shu dahshatli saroyga bir kirsang, o‘n yil qariysan. Bu boshlar senga o‘xshagan oddiy kishilarning boshi emas, shahzoda, bekzodalar va katta amaldorlarning boshlari. Bular ham xuddi senga o‘xshab Sanobarshoh bilan Gulning sirini bilaman, deb o‘lib ketgan. Uka, yosh joningga rahming kelsin, bekorga Sanobarshoh bilan Gul voqeasini bilaman deb o‘lib ketma, agar sen shohdan so‘ragan bo‘lsang, u aytadi, lekin aytib bo‘lgach, boshingni kesdiradi-da, mana bu yerga osib qo‘yadi, — deb osib qo‘yilgan boshlarni ko‘rsatibdi. Shu boshlardan ibrat olsin, niyatidan qaytsin, bekorga o‘lib ketmasin, deb seni bu yerga yubordilar.

Yigit „Ibrat“ yoki „Dahshat“ saroyidan qaytib chiqibdi, yana gulbog‘ ichi bilan Sanobarshoh saroyiga qaytib, podshohning oldiga kelib ta’zim qilib turibdi.

— Yigit, men senga achinayotirman, yoshsan, bekorga o‘lib ketma, mendan boylik tila! — deb nasihat qilibdi shoh.

— Podshohi olam, xohlamasangiz aytmang, lekin men sizdan boshqa narsa tilamayman, — debdi yigit.

— Men senga va’da qildim, mendan faqat bir tilak tilashga haqqing bor, masalan, davlatimning yarmini tilasang ham beraman. Agar haqiqatan ham maqsading Gul voqeasini bilish bo‘lsa, unda senga voqeani aytib beraman-u, boshingni kestiraman. Shu shartga rozi bo‘lsang, mayli, o‘zing bilasan-u o‘lasan: mening sirim olamga yoyilmasin!

— Men sizning shartingizga roziman, lekin bir iltimosim bor, hikoyangiz tamom bo‘lgandan keyin bir piyola choy ichguncha menga muhlat berasiz, dunyo bilan xayrlashaman, shundan keyin boshimni olishingizga roziman, — debdi yigit. Sanobarshoh bu shartga ko‘nibdi.

— Men Gul degan xotinimni yetti yasharlik vaqtida yaxshi ko‘rib, ota-onasini rozi qilib oldim, unga saroyda enagalar va boshqa tarbiyachilar tayinladim. Uni katta otinlarga topshirib o‘qitdim. Katta bo‘lib bo‘yi yetgach, qirq kecha-yu qirq kunduz butun shaharga to‘y berib, o‘zimga xotin qilib oldim. Men uni juda yaxshi ko‘rar edim. Ko‘p vaqtimni Gul bilan o‘tkazar edim, biror kun davlat ishi bilan ovora bo‘lib, uni ko‘rolmasam, devonalardek bo‘lardim, hatto ovga chiqqanimizda ham ikkalamiz birga chiqar edik. Ovga minishga ikkita alohida otim bor edi.

Uylanganimga uch yil bo‘lganda, ertaga ovga chiqsak, deb xayolimdan o‘tkazdim-u, otxonaga borib ko‘rsam nima uchundir otlarim ozib qolgan, yunglari hurpaygan, charchoq ko‘rinadi. Otboqarni chaqirib:

— Ablah, nima uchun bu otlar muncha ozib ketgan, charchagan ko‘rinadi? — deb so‘rasam: —„Shohim, har kuni minilgandan keyin, albatta charchaydi, ozadi-da“, — deb beparvo javob berdi. — Bularni mendan boshqa kim minadi, — deb baqirgan edim:

— O‘zlari har kun kechasi kelib minib ketadilar-ku, — dedi.

— Ahmoq, yolg‘on gapirma! — dedim.

— Bir kecha unisini, bir kecha bunisini egarlab qo‘ygin degan edingiz-ku! Men har kuni egarlab qo‘yaman, har

kuni kelib minib ketasiz, ertalabga yaqin kelasiz-u, yana mendan so‘raysiz-a, — deb javob berdi.

O‘ylab turib hayron qoldim va otboqarga:

— Bugun otlarning ikkalasini ham egarlab qo‘y, o‘sha odam kelib otning birini minib ketgandan keyin, meni uyg‘otgin! — dedim.

Ertalab qarasam o‘rinda yotibman. „Nima uchun uyg‘otmading, nimadan qo‘rqding?“ deb otboqardan so‘rasam: „Shohim, borib uyg‘otgan edim, turmadingiz, uyqingiz juda qattiq ekan, eshikni qattiq-qattiq tepsam ham uyg‘onmadingiz“, — dedi.

— Bugun har qanday bo‘lsa ham uyg‘otgin, — dedim.

Men xotinimdan hech qanday shubha qilmas edim. Kechasi otboqar uy eshigini buzib, meni ko‘targandan keyin uyg‘ondim, shu vaqt ko‘kragimdan boshbarmoqning tirnog‘idek yumaloq narsa tushdi, uni olib cho‘ntagimga soldim-u, otga mindim va otboqardan qaysi tomonga qarab ketganini so‘rab, otimning boshini qo‘ydim.

Kechasi oydin edi.

Mendan oldin ketgan otliq odamga ko‘zim tushgach, otning jilovini tortib qorama-qora ketaverdim. Shaharning kunbotar tomonida chorbog‘im bor edi. Yoz vaqtlarda ko‘ngil ochish uchun borib, ikki-uch kun dam olib kelar edim. Hozirgi yo‘limiz xuddi o‘sha chorbog‘ga borar edi.

Oldingi noma’lum otliq chorbog‘ga kirdi-yu, otini bog‘lab mehmonxonaga qarab yurdi. Men ham otimni bog‘lab uning ketidan yurdim.

Bog‘ni Qahraton degan zanji boshchiligidagi qirq nafar qullarim qo‘riqlab yotar edilar.

Katta mehmonxonada Qahraton boshliq qirq nafar qullar ko‘zalarga sharoblarni to‘ldirib, Gulni poylab o‘tirgan ekanlar.

Gul mehmonxonaga kirishi bilan Qahraton qichqirib uni yomon so‘zlar bilan so‘kdi. Gul esa yalinib:

— Zo‘rg‘a Sanobarni uxlatdim, xayolimda xuddi orqamdan kelayotganga o‘xshaydi, — dedi. Shunda Qahraton:

— Sanobarning ko‘kragiga men bergan muhrani qo‘ygan bo‘lsang, badanini burda-burda qilib tilsang ham uyg‘onmaydi. O‘tir, sharobni quy! — dedi. Allaqanday shubhalarga tushgan Gul:

— Shu bugun xavotirdaman, Sanobar kelib qoladi, deb qo‘rqayotirman, — dedi.

— Quy sharobni, Sanobaring kelsa, ming joni bo‘lsa ham tirik qolmaydi, agar kelsa, uni ajal haydab keladi.

— Qo‘rqayotirman, bahodir.

— O‘tir deyman senga, quy sharobni.

Gul to‘rga chiqib Qahratonning yoniga o‘tirdi-yu, sharobni quyib avval unga, keyin boshqalarga noz-u karashma bilan uzata boshladi.

Qilichimni yalang‘ochlab eshikda poylab tayyor bo‘lib turdim.

Gul har zamonda: „Bugun qo‘rqayotirman“ deb qo‘yardi. Qahraton yigitlardan biriga: Eshikka chiqib kel, buni xotirjam qil, — dedi. Yigitlardan biri dahlizdan boshini chiqarishi bilan uning boshini kesib tashladim. Eshikka chiqqan qul qaytib kirmagani uchun Gulning qo‘rquvi oshdi.

— Chiqqan yigit kelmadi-ku? — dedi. Qahraton ikkinchi yigitni chiqardi, uning ham boshini kesdim, uchinchisi chiqdi, to‘rtinchisi chiqdi, beshinchi chiqdi, chiqqanining boshini kesaverdim va borib-borib Qahraton bilan Guldan boshqa mehmonxonada hech kim qolmadi. Faqat Gul emas, Qahraton ham mening eshikda turganimni bilgan edi. Uning ham kayfi tarqagan edi.

— Hoy Sanobar, qani kir, baxtimizni bir sinab ko‘raylik! — deb chaqirdi Qahraton. Men kirdim. Ikkalamiz talashib ketdik. Kurashimiz ancha davom etdi. Goho men uni surib borar edim, goho u meni surib kelar edi, ikkalamiz ham bir necha joyimizdan yarador bo‘ldik. Ko‘p olishuvlardan keyin men fursatni qo‘ldan bermay, Qahratonning boshini kesdim. Gulni shaharga olib keldim va temir qafasga solib qo‘ydim. Gulni qafasga solishimning sababi shu, qani endi dunyo bilan xayrlashgin, jallodni chaqiraman, — dedi.

Yigit cho‘ntagidan ro‘molchani olib duosini o‘qib, cholning hurmati, deb bir qoqqan edi, gilamchaga aylandi, gilamchaning ustiga o‘tirib:

— Ey gilamcha, cholning hurmati, meni egarchining oldiga yetkaz! — degan ekan, gilamcha havoga ko‘tarilib g‘oyib bo‘libdi. Yigit egarchining oldiga „Assalomu alaykum“, deb kirib kelibdi va u bilan ko‘rishibdi.

4

Egarchi yigitning oldiga dasturxon yozib, non qo‘yibdi va choy damlab kelibdi. U yoq-bu yoqdan gaplashib o‘tiribdilar.

Yigit egarchiga Sanobar bilan Gul voqeasini aytib beribdi.

— O‘g‘lim, sen Sanobarning qo‘lidan qanday qilib qutulding, uni hech kimga sir aytmaydi, mabodo aytsa, eshitganning boshini o‘shal zamoniyoq kestiradi, — deyishardi-ku!

— Otajon, shartingizga muvofiq buyrug‘ingizni bajarib keldim, mening qanday qilib Sanobarshoh qo‘lidan qutulganim bilan ishingiz bo‘lmasin-u, o‘zingiznikini, ya’ni nima uchun egarni sindirishingizni aytib bering! — debdi.

— Xo‘p, o‘g‘lim, endi aytmasdan ilojim yo‘q, aytaman, siz bugun menga mehmon bo‘ling, hasratlashib yotamiz, — debdi. — Mening asli ota kasbim egarchilik, bu ishni otamdan o‘rganganman. Ota-onamdan bir singlim bilan qoldim, singlim uy ishini qilar, men egarchilik qilib, ro‘zg‘orimizni o‘tkazar edik. Ota-onamizdan keyin uch yil shu ahvolda kun kechirdik.

Kunlarning birida kechqurun uyga qaytsam, chiroyli, xushbichim, kelishgan odamlar bilan hovlimiz to‘la. Hayron bo‘ldim. Kimdan so‘rashimni bilmayman. Ichkari hovliga kirib xotinlar orasidan singlimni topib, undan: — Nima gap, bular kim, qayerdan kelishdi? — deb so‘ragan edim:

— Bugun sizning to‘yingiz, sizni uylantirishyapti, — dedi.

— Kimlar meni uylantirishadi?

— Bu yoqqa keling, — deb singlim meni bir uyga olib bordi, meni kiyintirishdi, chimildiqqa olib kirishdi, chimildiqda juda ham chiroyli kelinchak turgan edi.

Bu kelinchak shunday chiroyli ediki, uning ta'rifiga til ojiz edi, umrimda shunday chiroyli qizni ko'rmagan edim. Ko'zlarimga ishonmas edim, „Dunyoda shunday chiroyli qiz ham bo'ladimi?" — deb o'zimdan o'zim so'rar edim.

To'y marosimlari o'tdi, hovlidagi odamlarning ko'pchiligi ketdi, biz bilan xotinimning ikkita kanizi va bir quli qoldi. Shunday qilib, xotinim bilan yaxshi kun kechira boshladik.

Bir yildan keyin xotinim o'g'il tug'di. Er-u xotin chaqaloqni qo'yishga joy topolmas edik.

Turmushimiz yaxshi o'tar, urish-janjalimiz yo'q, rohat va farog'atda yashar edik. O'g'ilchamiz ikki yoshga to'lganda xotinim yana bir o'g'il tug'di.

Katta o'g'lim to'rt yoshga, ikkinchisi ikki yoshga kirdi. Bir kun arzimagan narsa ustida er-u xotin urishib qoldik. Gapimni ko'p qaytara berganidan jahlim chiqib ketdi-yu, bir tarsaki urib, chiqib ketdim.

Kechqurun hovliga kelsam, hech kim yo'q, singlim uyning bir burchagida yig'lab o'tiribdi.

— Ha, nima uchun yig'laysan, yangang qayoqda, bolalar qani, nima uchun uyda hech kim yo'q? — deb so'radim.

— Akajon, urib nima qilardingiz, qayerdan kelgan bo'lsa, o'sha yoqqa ketdi, — deb ho'ngrab yig'lab yubordi.

U qo'shnidan so'radim, bu qo'shnidan so'radim, mahallamizning oqsoqollaridan so'radim, shaharning amaldorlaridan, yasovulboshilaridan so'radim, xullas, birov ko'rdim demaydi, shu yo'q bo'lganicha hozirgacha yo'q.

Shundan buyon kunim o'tsin, shu bilan ovunay, ermak bo'lsin deb egar yasayman. Egarni sotib, pulni olishim

bilan xotinim, o‘g‘illarim, xotinim bilan kechirgan kunlarim ko‘z oldimdan o‘ta boshlaydi-yu, yaram yangi bo‘ladi, yaraga tuz sepgandek bo‘ladi-yu, rangim o‘zgarib ketadi. Pulni egasiga qaytarib, egarni sindirib tashlaganimdan keyin hovurim bosilib, biroz tinchlanaman, — deb egarchi o‘z sarguzashtini tamom qilibdi.

Yigit egarchi bilan xayrlashib, gilamchaga o‘tirib, novvoyning oldiga boribdi. Novvoyxona egasi bilan salomlashib, unga egarchining sarguzashtlarini aytib beribdi.

— Ukam, siz egarchini qanday eritdingiz, u juda o‘jar - chol edi-ku?— debdi.

— Nima qilsam ham ayttirdim, endi siz ham ayting! — debdi yigit.

— Otam juda qashshoq yashar edilar, tirikchiligimiz juda ham qiyinchilik bilan o‘tar edi. Otam o‘lgandan keyin uyda hech narsa qolmadi. Hech qanday hunarim bo‘lmaganidan mardikorchilikdan boshqasiga yaramadim.

Bir kun ertalab mardikor bozorida turgan edim, bozorga qora qashqa ot mingan bir boyvachcha keldi. Boyvachchaning boshida suvsar telpak, egnida kimxob to‘n, belida oltin kamar, oyog‘ida yaxshi etik bor edi. Ot anjomlariga ham oltin-kumush va har xil javohirlar qadalgan edi.

Boyvachcha oyog‘ini uzangiga tirab turib: „Menga bir yilcha ishlash uchun birorta odam kerak, ishim og‘ir emas. O‘n bir oy men unga xizmat qilib boqaman, o‘n ikkinchi oyda bir oy u menga ishlab beradi. Shunaqa odam bormi? — deb so‘radi.

Men irg‘ib o‘rnimdan turib, uning oldiga bordim.

— Mana men boraman, xo‘jayin, — dedim. Basharamga tikilib turdi-da, — yuring! — deb yo‘l boshladi, yo‘l-yo‘lakay mendan har xil gaplarni so‘rab bordi.

Xo‘jayinning uyiga yetib keldik. Otini otxonaga bog‘lab, mehmonxonani ochib, meni olib kirdi-da, „Mana shu uy sizniki, ertalab shirchoy, tushda palov, kechqurun sho‘rvani ichib, bemalol yotaverasiz“, deb ichkari hovliga kirib ketdi.

Ichkaridan avval dasturxon bilan non olib chiqdi, dasturxonni yozib, nonni ushatib qo‘ydi-yu, bir kosa sariyog‘ solingan shirchoy olib chiqdi, o‘zi esa ichkariga kirib ketdi.

Shirchoyga nonni to‘g‘rab yedim, qorinni to‘yg‘azib, dasturxonni yig‘ib qo‘ydim. Xo‘jayin chiqib menga ish buyurar, deb ishga tayyor bo‘lib turdim, lekin xo‘jayin tushgacha chiqmadi.

Tushda xo‘jayin bir lagan palov ko‘tarib keldi, mening oldimga qo‘yib, o‘zi kirib ketdi, kechgacha yana chiqmadi.

Kechqurun ikkita non bilan bir kosa sho‘rva olib chiqdi. Shu zaylda kunlar, oylar o‘taverdi. Meni o‘n bir oy yax-shilab boqdi, hech qanday ish buyurmadi. O‘n ikkinchi oy boshlanishi bilan ertalab xo‘jayin chiqib:

— Qani, endi sizning ishlaydigan vaqtingiz keldi, turib aravani qo‘shing! — deb buyurdi. Aravani qo‘shdim, namat, ko‘rpacha, idish-tovoq va bitta katta meshni aravaga ortdik, o‘zi aravaga chiqib o‘tirdi-yu, menga:

— Otga minib haydang! — deb buyurdi.

Xo‘jayin ko‘rsatgan ko‘chalar bilan shahar darvozasidan chiqdik, katta yo‘l bilan ketaverdik. Yarim manzil yur-

ganimizdan keyin dengiz bo‘yiga chiqdik. Otni aravadan chiqarib, eski bir qoziqqa bog‘ladik.

Dengiz bo‘yiga joy soldim, ko‘rpacha to‘shadim, aravadagi narsalarning hammasini tushirdim.

O‘sha yerda bir eski o‘choq bor ekan, qozonni shu o‘choqqa osdim.

Xo‘jayin o‘zi pishirgan oshni suzib keldi-yu, kosani menga uzatib, bitta suv oling! — deb buyurdi. Men suv olgani dengizga engashganim-da, mening oshimga behush qiladigan dori sepib qo‘yibdi.

Oshni „oling-oling“ qilib yedig-u, men o‘zimdan ketib qoldim. O‘zi bemalol oshni yebdi, meni meshga solibdi, meshning og‘zini bog‘lab, dengizga oqizib yuboribdi.

5

Suv to‘lqini meni dengizning narigi qirg‘og‘iga tashlabdi. Bir vaqt o‘zimga kelsam, bir narsaning ichida siqilib yotibman. Bir kuchangan edim, meshning og‘zidagi ip yechilib ketdi-yu, boshim meshdan chiqdi. Qarasam, meshning ichida ekanman. Meshdan bir amallab chiqib oldim. Qarasam, atrofim to‘la qimmatbaho toshlar. Ko‘zimga yaxshi ko‘ringanini terib, meshga sola boshladim. Meshni to‘ldirib, og‘zini chilvir bilan mahkam bog‘ladim. Cho‘ntaklarimni ham toshlarga to‘ldirdim.

Bir vaqt qarasam, osmondan katta bir tuyaqush uchib keldi-yu, meshni ko‘tarib uchib ketdi. Men ko‘p azoblar chekdim. Dengizdan baliq tutib, toshlarga yopib yeb yurdim.

Shu ahvolda olti kecha-yu olti kunduz yurdim, yettinchi kuni kechasi yiqilib, uxlab qolibman. Tush ko‘ribman. Tushimda bir oppoq soqolli nuroniy chol oldimga kelib:

— Tur, bolam, mana bu ko‘prikdan o‘tib ketgin! — dedi. Cho‘chib uyg‘ondim. Ko‘zimni ochib qarasam, dengiz ustida baland ko‘prik paydo bo‘libdi.

Irg‘ib o‘rnimdan turdim-u ko‘prikka qarab yugurdim. Ko‘prik juda uzun edi. Zo‘r mashaqqatlar bilan dengizning narigi tomoniga o‘tib oldim. Orqamga o‘girilib qarasam, dengiz ustidagi ko‘prik buzilib, baliq bo‘lib suvga tushib ketdi.

O‘shanda: „Agar baxtim chopib, davlat topsam, topganimni baliqlarga beraman“, deb niyat qilgan edim.

Shu kuni dengiz bo‘yida uxladim. Uyqudan turib, shaharga jo‘nadim. Yo‘lda kela turib tuproqda meshning izini ko‘rdim.

Keyinchalik bilsam, xo‘jayin har yili menga o‘xshagan bir bechorani dengizga oqizar ekan. O‘sha odam ham menga o‘xshab asl toshlarni meshga solib tayyorlab qo‘yganda, tuyaqush kelib meshni changallab uchar va dengizning bu tomoniga olib o‘tib tashlar ekan. Buni poylab turgan xo‘jayin meshni aravaga ortib uyiga olib kelar ekan.

Shaharga yetib keldim. Yonimdagi toshlardan birini sotib kiyimlarimni yangiladim, bir saroyga kelib yotdim. Ertalab mardikor bozoriga borib, xo‘jayinning kelishini poylay boshladim.

Beshinchi kuni xo‘jayin kelib, odam so‘ragan edi.

— Men boraman, xo‘jayin, — dedim.

Yuzimga, kiyimlarimga uzoq tikilib qaragach, orqasidan ergashtirib jo‘nadi.

Xo‘jayin hovlisiga kelib, yana avvalgicha yashayverdim. Nihoyat aravani qo‘shish kuni yetib keldi. Bu gal men ham behush qiladigan dori olib qo‘ygan edim.

Bulturgidek dengiz yoqasiga yetib bordik. Otni aravadan chiqazib bog‘ladim, o‘ltiradigan joyimizni supurib namat va ko‘rpachalarni soldim. Xo‘jayin menga osh qilishni buyurdi.

Bu gal xo‘jayin meni alday olmadi. Avval kosaga suv olib qo‘ydim-u, keyin oshni suzdim va xo‘jayinning oshiga dorini sepib aralashtirib qo‘yib: „Qani, xo‘jayin, oling!“ — deb oshni tushira boshladim. Xo‘jayin qovog‘ini solib osh yeyishga tushdi, besh-olti osham yeganidan keyin o‘zidan ketdi.

Men oshni yeb bo‘lib o‘lgudek qotib qolgan xo‘jayinni meshga soldim va meshning og‘zini bog‘lab, dengizga oqizib yubordim, o‘zim aylanib yuraverdim.

Kun botishiga yaqin bir qush meshni changallab kelib, aravadan nariroqqa tashladi-yu, o‘zi uchib ketdi.

Meshni aravaga ortdim-u, shaharga qarab otni haydab ketdim.

Aravadan narsalarni hovliga olib kirdim, o‘rta eshikni taqillatdim.

— Kim u,— deb ovoz berdi xo‘jayinning xotini.

— Bu yoqqa qarang!

— Kimsiz, nima deysiz?

— Qo‘rqmang, men ikki yildan beri sizning mehmonxonangizda turgan odamman, bultur ajalim yetmagan ekan, Xudo yo‘l berdi, dengizdan eson-omon o‘tib, ikkinchi marotaba shu hovliga keldim. Bu gal o‘zim va o‘zimga o‘xshaganlarning o‘rniga xo‘jayinni yubordim, u kishi endi vahshiy hayvonlarga yem bo‘ldi.

Men mana shu hovli va undagi boyliklarning egasiman, menga o‘xshagan bechoralarni qurbon qilgan eringizning gunohiga siz sherik bo‘lgansiz. Bilib qo‘ying, qozi, hokim va boshqalarga arz-u dod qilaman desangiz, o‘zingiz gunohkor bo‘lasiz, chunki eringizning qilmishlarini bilib turib, yashirib kelgansiz. Menga tegishga rozi bo‘lsangiz, uy egasi bo‘lib tura bering, agar rozi bo‘lmasangiz, mana katta ko‘cha, to‘rt tomoningiz qibla. Sizga besh-olti kun muhlat beraman, xo‘p tanangizga o‘ylang-da, javobini bering! — dedim.

— Xo‘p, aylanay, o‘ylab ko‘raman, erimning gunohiga meni sherik qilmang, xotinlarning ishi erining buyurganini qilish bo‘ladi, — dedi.

Kunlar avvalgidek o‘ta berdi, ayol menga tegishga rozilik bildirdi. Ayol bilan er-u xotin bo‘lganimizdan keyin eridan qolgan asl toshlar: yerto‘lada to‘lib yotgan gavhar, zumradlarni ko‘rsatdi.

Bu bitmas-tuganmas boylikni asrab nima qilaman, dedim-u shu novvoyxonani qurdim. Nonlarni esa baliqlarga yedirib yuribman. Bu tuganmas boylik mendan keyin o‘g‘il va nabiralarimga ham yetib, ortadi. Hozir o‘sha xotinimdan bir o‘g‘il va bir qizim bor, — deb novvoy o‘z sarguzashtini tamomladi.

Yigit novvoy bilan xayrlashib, gilamchasiga o‘tirib go‘rkov oldiga kelibdi.

Yigit go‘rkov chol oldiga kirib, novvoyning sarguzashtlarini so‘zlab beribdi.

— Meni ham aytishga majbur qilding, bolam, — deb gap boshlabdi go‘rkov chol. — Mening asli kasbim

savdogarlik. Savdogarchilik bilan uzoq-uzoq shaharlarga borar edik, safarimiz ba'zi vaqtlarda besh-olti yillarga ham cho'zilar edi.

Bir kuni xotinim homilador bo'lib qoldi. Oy-kuni yetib, bir qiz tug'di. Eson-omon qutuldi, deb xursand bo'ldim. Chaqaloqqa chillasida kasal tegdi-yu, a'zoyi badani yara bo'lib ketdi. Yara kundan kunga battar bo'la boshladi, hech qanday dori-darmon ta'sir qilmadi.

Bolani ko'rsatmagan tabib, jarroh, duoxon, azayimxon, qasidaxon, domla, otin va folbin qolmadi. Uyimizda faqat qiz emas, uning g'amida biz ota-ona ham kasalga o'xshar edik.

Birovni ko'rganimizda „Siz biror tabib, duoxonni bilmaysizmi?" deb so'rar edik.

Oradan o'n yetti yil o'tdi, qizimiz o'n yetti yoshga kirdi. Ko'klam vaqti edi, juma kuni qarindoshimizning to'yiga borib, qaytishda go'riston ichidan o'tib ketayotganimda bir bosh suyagiga ko'zim tushdi. Suyakning peshanasida „Shu kalla o'n to'rt kishini o'ldiradi", deb yozib qo'yilgan edi.

Kallani qo'limga olib, sinchiklab qaradim, quruq bosh suyagi ekan.

Bu quruq bosh suyak qanday qilib o'n to'rt kishini o'ldirar ekan, deb uzoq o'yladim, kallani qo'ynimga solib uyga keldim-da xotinimga: „Xotin, shu suyakni hovonchada tuyib tolqon qilib, bitta xaltachaga solib qo'ygin", deb buyurdim. Xotinim kalladan qo'rqmasin, deb u hovonchani olib kelguncha, teshani olib uni sindirib qo'ydim.

Xotinim suyakni hovonchaga solib, tuyib, sandiqqa solib qo‘ydi. Shu kunlarda shahrimizdagi bir qancha savdogarlar safarga tayyorlanayotgan edilar. Meni ham birga olib ketmoqchi bo‘lishdi.

O‘ylab turib rozilik berdim va safarga tayyorlana boshladim. Karvon tayyor bo‘lgach, xotinim bilan xayrlashib jo‘nab ketdim.

6

Karvonimiz bilan yo‘l yurib, yo‘l yursak ham mo‘l yurib, u shahardan bu shaharga o‘tib, savdo qilib uzoq yil yurdik.

Uydan ketganimdan bir yil o‘tgach, xotinim meni sog‘inibdi shekilli, sandiqni ochib kiyimlarimni bir-bir ko‘rib turgan ekan, kiyimlarim orasidan xaltachadagi suyak tolqoni chiqibdi.

Bu nima ekan deb ochib ko‘rib, ozgina yalab ko‘rgan ekan, oddiy tolqondek tuyulibdi, shundan qizimga ozgina bersam nima qilarkin, deb qizning og‘ziga solgan ekan, qiz yana so‘rabdi, yana tolqondan ozgina beribdi. Ertasi kuni qizning yarasi biroz qotgandek ko‘rinibdi, ikkinchi kuni undan yaxshiroq bo‘libdi: keyin-keyin yaraning nishoni qolmabdi. Oradan uch oy o‘tgach, qiz butunlay sog‘ayib ketibdi-yu, lekin homilador bo‘lib qolibdi. Hamma hayron bo‘libdi.

Oy-kuni to‘lib, bir o‘g‘il tug‘ibdi, tug‘ilishining ikkinchi kuniyoq bola tilga kiribdi. U tez o‘sar, o‘zidan o‘zi o‘qish-yozishni bilar, hatto mullalar bilmagan gaplarni bilar ekan.

Shunday bir donishmand bo‘libdiki, unga hamma hayron qolibdi.

Bola to‘qqiz yoshga to‘lganda, karvonimiz bilan qaytib keldim. Bizni qarshi olib chiqqan qarindosh-urug‘, oshna-og‘aynilardan nabiramning donishmandligini eshitdim-u, mening maslahatimsiz erga berganlariga jahlim chiqib hovliga kirdim. Ko‘chamizga burilishim bilan nevaram:

— Bobojon, — deb quchog‘imga otilishi bilan, yuragim mehrga to‘ldi-yu, jahlimdan asar ham qolmadi.

Nevaramni quchoqlab bag‘rimga bosdim. Hovliga kirdik, uning gaplariga og‘zim ochilib qoldi. U uyda bo‘lgan o‘zgarish va yangiliklarni menga so‘zlab berar, shahrimizdagi donishmandlar bilan masala talashib, ularni mot qilganini va boshqa bir qancha voqealarni gapirib berar edi. Safardan qaytganimizning beshinchi kuni shahrimizning podshohi bizni chaqirdi. Podshohning ziyofatiga hamma savdogarlar hadyalar olib boradi. Men ham o‘z tuhfamni ko‘tarib ketayotganimda nevaram:

— Bobojon, meni ham olib boring, — deb yalinib yopishdi.

— Qo‘y, bolam, podshohlarning majlisi nozik bo‘ladi, men darrov kelaman, — deb aldasam ham ko‘nmadi. Noiloj olib borishga majbur bo‘ldim.

Tuhfalarni yasovulboshi-bakovulboshilarga topshirib, podshohning mehmonxonasiga kirib o‘tirdik.

Har kim ko‘rgan voqealarini aytib berar, har xil xalqlarning urf-odatlari haqida gapirib berishar edi. Savdogarlardan biri g‘aroyib baliqni suvga solib olib kelgan ekan. Baliqni o‘rtaga qo‘ydi.

Bu jonivorni ko‘rganlar hayron qoldilar. Podshohdan tortib, o‘tirganlarning hammasi ham baliqqa qiziqdi. Hamma bir-bir ko‘rib bo‘lgach, podshoh ichkariga olib kirgin, xotin-qizlar ham ko‘rishsin, deb buyurdi. Mahram bola baliqni haramga olib kirdi-yu, birozdan keyin darrov olib chiqdi.

— Ha, nima uchun darrov olib chiqding?

— Bu jonivor nomahram ekan, erkak emish, — deyishdi. Nomahram ekan, degan so‘zni eshitgan nabiram „piq“ etib kulib yubordi.

O‘tirganlarning hammasi bolaga qarab qo‘ydi.

— Kim u kulgan? — deb baqirdi podshoh.

Mening yonimda o‘tirgan bir savdogar, mana bu bola, deb nabiramni ko‘rsatdi.

G‘azablangan shoh:

— Jallod! U bolaning boshini ol! — dedi. Jallod kirib bolaning qo‘lidan ushlagan edi: „Podshohi olam, avval so‘rash, keyin so‘yish, kulishimning sababi bor“, dedi nabiram.

— Ayt sababini! —dedi podshoh.

— Qulog‘ingizga aytaman, — dedi.

— Kel, ayta qol! —dedi podshoh.

Nabiram podshohning qulog‘iga bir nima dedi-yu, kelib yonimga o‘ltirdi. Dasturxonlar yozildi, necha turli taomlar yeyildi, sharoblar ichildi.

Ziyofatdan so‘ng podshoh mehmonlarga in’omlar berdi...

Menga qarab:

— Sizning nabirangiz bugun bizga mehmon bo‘ladi, — dedi.

Podshohga qulluq qilib chiqdim. Uyga keldim-u, aql-u hushim nabiramda qoldi. Ertalabgacha mijja qoqmasdan chiqdim. Ertalab podshoh saroyiga qarab yurdim. Nabiram podshoh bilan choy ichib o'tirgan ekan. Podshoh meni choyga taklif qildi.

O'sha kuni podshoh shunday katta in'om berdiki, shuncha yildan beri savdogarchilik qilib orttirgan davlatim podshoh bergan in'om oldida dengizdan bir qatra, oftobdan bir zarra edi.

Juda xursand bo'lib uyga qaytdik. Nabiram podshohning qulog'iga:

— Kulganimning sababini kechasi aytaman, meni bobomdan so'rab olib qoling! — degan ekan.

Yarim kechagacha nabiram podshoh bilan shatranj o'ynab o'tiribdi. Yarim kechadan keyin:

— Qani, shohim, qurollaning, menga ham qurol bering, — deb o'rnidan turibdi. Qurollanib bo'lgach, ikkovlari saroyga kirishibdi.

Nabiram podshohni katta qizining uyiga boshlab kiribdi; unda hech kim yo'q ekan. Podshohga dahlizdagi obrezni ko'rsatib, „Shu joyni oching!" — debdi.

Podshoh obrezni ochgach, uning tagida bir zina ko'rinibdi, zina bilan yana bir dahlizga tushibdilar. Tokchada sham yoqig'liq. Dahlizda bir katta kovush va ikkita kichkina bola kovushi bor ekan.

Dahlizdagi uyning eshigini ochib uyga kirishibdi.

Podshohning qizi bir badbashara kishi bilan yotar, bir tomonda ikkita uch-besh yoshlar chamasidagi bolalar, ikkinchi tomondagi beshikda esa yana bir bola yotar ekan.

— Podshohi olam, bu badbashara mahram-u, tilsiz baliq nomahrammi? Mana kulishimning sababi, — debdi bola.

Shoh yerto‘ladagilarni jazolabdi. Shundan so‘ng podshoh nabiramni tez-tez chaqirib turadigan bo‘ldi.

Bir kun namoz o‘qiyotganimda nabiram kelib namozimni buzdi. Bolam, sen biroz tashqarida o‘ynab yurgin, men namozimni o‘qib olay, keyin ikkalamiz bir joyga boramiz, — deb aldab yubordim. O‘zim namozimni o‘qiy boshlagan edim, yana kelib nomozimni buzdi, aldab yuborib namozimni boshlashim bilan kelib, namozni yana buzdi.

Ming aqlli bo‘lsa ham, bola bolaligiga boradi-da. Bolaga qo‘shilib o‘zim ham bola bo‘lib qolibman. Endi bunga bir po‘pisa qilib, qo‘rqitib qo‘ymasam bo‘lmaydi, dedim-u, bir shapaloq urdim, bola ikki yumaladi-yu, go‘ristondan topganim quruq suyak kalla bo‘lib qoldi.

O‘sha kallani mana shu go‘rga qo‘yganman, endi pushaymon qilamanki, nima uchun men uni urdim, namozimni yuz martaba buzsa ham, ming marta buzsa ham mayli edi, men nima qilib qo‘ydim, — deb yig‘layman, ammo foydasi yo‘q.

Mollarim va pullarimni bir sodiq qulimga berganman, xotinim bilan qizimning ro‘zg‘origa o‘sha qaraydi, o‘zim o‘lgunimcha shu go‘ristonda qorovul bo‘lib yig‘lab yotishga ahd qilganman, — debdi chol.

Chol bilan xayrlashib, tandirchi oldiga kelgan yigit go‘rkov sarguzashtini aytib beribdi. Chol bolaga:

— Bizning turmushimizda bunday g‘aroyib voqealar bo‘lmadi. Turgan joyimiz tandir bo‘lsa ham ichi katta joy.

Kiygan choponimiz esa bitta, chunki juda qashshoqmiz, topganimiz zo‘rg‘a ovqatimizga yetadi, — deb bu kishi ham o‘z sarguzashtini so‘zlab beribdi.

Uzoq safar va mashaqqatlarda sarson bo‘lgan, nihoyat, ko‘p sirlarni bilib olgan yigit uyga kelgach, ota-onasi bilan ko‘rishib, butun voqeani so‘zlab beribdi, ertasidan boshlab siyoh, qalam va qog‘ozlarni g‘amlab olibdi-yu, o‘tgan voqealarni bir kitob qilib, otasining qo‘liga beribdi va podshohning vaziriga topshirishni va javobini olib kelishni iltimos qilibdi.

Chol saroyga kirib podshohga salom beribdi.

Podshoh vazirga qarabdi: Vazir:

— Ha, ota, nima xizmat, kimga arzingiz bor? — debdi.

Chol qo‘ynidagi kitobni vazirga beribdi.

— Bu nima, ota? — debdi vazir.

— Bu, o‘sha tandirda turuvchi chol-u kampirning hikoyasi. Qulbachchangiz berib yubordi, — debdi chol.

Ular kitobni qo‘liga olib varaqlab ko‘rishibdi; har joy har joyidan bir xat, yarim xat o‘qib, „Ota siz ketavering, bu kitobni o‘qib ko‘rib, sizni o‘zimiz chaqiramiz“, deb cholga ruxsat berishibdi.

Podshoh bilan vazir kitobni diqqat bilan o‘qib chiqishibdi.

— Podshohi olam, bu yigit juda aqlli ko‘rinadi, bu ishlar har qanday odamning qo‘lidan kelmaydi. Bu kitobda yozilgan go‘rkov, novvoy, egarchilarning sirini bilish uchun ko‘p kishilar ovora bo‘lib, ularni gapirtira olmaganlar. Ayniqsa, Sanobarshohning oldiga borgan odam tirik qaytmagan.

Siz uning kambag‘alligiga qaramang, davlati bo‘lib, aqli bo‘lmasa, u davlatdan nima foyda? Bizlarning maslahatimizga kirsangiz malikani shu yigitga bering, — deyishibdi vazirlar. Podshoh bu maslahatga ko‘nibdi.

Bir haftadan keyin cholni chaqirtirib, unga bu xush-xabarni va to‘y tayyorgarligiga kirishishni aytibdilar. Qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y-tomosha qilib, malikani cholning o‘g‘liga berib, hammalari murod-maqsadlariga yetgan ekanlar.

BADALQORACHI

Bor ekanda yo‘q ekan, bir zamonda bir chol bobo bor ekan. Uning uch o‘g‘li bor ekan. Eng kichkina o‘g‘lining ismi Badalqorachi ekan. Boboning La’li nomli oti bor ekan. Bu biya har yili tug‘gan paytida, uning bolasini bir narsa kelib olib ketar ekan. Bir yili bobo biyani tepasida turib o‘zi tug‘dirib olish uchun poylab yotibdi. Ammo otning tug‘adigan kechasi uxlab qolibdi, toyni ololmabdi. Ikkinchi yili, katta o‘g‘li otasidan: „Otni men poylayman va toyini olaman“, deb ruxsat olib qorovulchilik qilibdi. Ammo otning tug‘adigan kuni bu ham uxlab qolibdi, oltin toydan quruq qolibdi. Uchinchi yili o‘rtancha o‘g‘li otasidan: „Otning tug‘adigan kunini poylab, toyini o‘zim olaman“, deb ruxsat olibdi. O‘rtancha o‘g‘li kechalab, otning tug‘ishini poylab yotibdi. Lekin ko‘zi uyquga ketib qolibdi. Turib qarasa, toy yo‘q emish.

Keyingi yili kichkina o‘g‘li Badalqorachi otasiga aytibdi: „Ota, men shu sirni bilaman. Bu yil biya tug‘ish vaqtida

uni poylab yotaman. Otim bu safar menga La'li toy tug'ib beradi", debdi va otxonada otni poylab yotaveribdi. Ko'zi uyquga ketayotganda, ot kishnabdi, uyg'onib qarasa, tuynukdan bir narsa chiqib ketayotibdi. Darrov xanjari bilan bir uribdi. Bir narsa tap etib yerga tushibdi, olib qarasa, bir kishining qo'li ekan. Badalqorachi tong qorong'isida otasidan javob olib, qonning izi bilan toy o'g'risini qidirib ketaveribdi.

Yo'l yurib, mo'l yurib, bir uyga yetibdi. U uyga kirsa, yigirma yoshlar chamasi bir qiz o'tiribdi. Juda chiroyli. U qiz Badalqorachiga aytibdi:

— Ey odamzod, odam yursa oyog'i kuyar, qush uchsa qanoti kuyar bu yerda sen nima qilib yuribsan? Tez ket, agar dev kelib qolsa, seni o'ldiradi.

Badalqorachi aytibdi:

— Sen nega dev bilan bu yerda turibsan?

— Meni dev olib qochib kelgan, — debdi qiz. Dev uchun pishirib qo'ygan ovqatni beribdi. Badalqorachi aytibdi:

— Men dev bilan kurashib, seni uning qo'lidan qutqaraman.

— Sen meni qutqaraman deb halok bo'lma. U juda kuchli, zo'r dev, — debdi.

— Dev qayerda va qachon, qaysi yo'l bilan keladi? — deb so'rabdi:

— Dev bir elatga ketgan edi, ana shu ko'prikning ustidan o'tadi, — debdi qiz.

Badalqorachi qizga:

— Sen peshin vaqtida ko'prikning ustiga borib menga ovqat tut, — debdi va o'zi ko'prikning ostiga kirib o'tiribdi.

Birdan otning tuyoq tovushi eshitilibdi. Ot kelib ko‘prikning ustida to‘xtabdi. Ot ustida kelayotgan oltin toyni o‘g‘irlagan dev ekan, tagidagi ot esa, oltin toy ekan. Devning qahri kelib:

— Bu yerda Badalqorachi bormi? — deb so‘kinibdi. Shu vaqtda Badalqorachi ko‘prik ostidan chiqib, devga qarab:

— Badalqorachi sening yeydigan ovqatingmidi? — deb do‘q uribdi.

Dev aytibdi:

— Otishasanmi, tutishasanmi, chopishasanmi?

— Otishish, chopishish o‘zingga siylov, sen bilan tutishaman, — debdi.

Dev bilan Badalqorachi tutisha ketibdi. Bular shu tutishishda bir-birini hech yiqitolmay, peshingacha kurashibdilar. Peshinda qiz Badalqorachiga tuxum keltirib beribdi. Badalqorachi uni yeb olib, kuchlanib, devni yiqitibdi. Devning kallasini kesibdi. Oltin toyni olib, qiz bilan devning joyiga borib, qizga: „Sen otni boqib tur, men kelguncha hech qayoqqa ketma“, deb o‘zi yo‘lga ravona bo‘libdi. Yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, Badalqorachi yana bir joyga boribdi. O‘sha joydagi qo‘rg‘onga kirsa, o‘n sakkiz yoshlar chamasi bir go‘zal qiz o‘tirgan emish. U shu qadar go‘zal emishki, hatto unga oyning ham rashki kelar ekan.

Qiz yigitni ko‘rib:

— Ey odamzod, qush uchsa qanoti, odam yursa oyog‘i kuyar bu yerda nima qilib yuribsan? Tez ket, dev kelsa, seni halok qiladi, — debdi.

Badalqorachi qizdan uning dev uyida nima qilib yurganini so‘rabdi. Qiz:

— Meni dev olib qochib kelgan, — debdi va devga pishirib olib qo‘ygan ovqatini Badalqorachiga beribdi.

Badalqorachi aytibdi:

— Men seni shu devning qo‘lidan qutqaraman.

— Sen meni qutqaraman deb halok bo‘lma, bu dev juda yomon dev, — debdi qiz.

— Dev qayerda va qachon keladi, qaysi yo‘ldan keladi, — deb Badalqorachi qizdan so‘rabdi.

— Keladigan vaqti bo‘layotir, ana shu ko‘prikdan o‘tadi, — debdi qiz.

— Sen menga ovqat pishirib ko‘prik ustiga olib bor, — deb Badalqorachi ko‘prik tomon ketibdi. U ko‘prik ostiga kirib yotibdi. Birdan ot tuyog‘ining tovushi eshitilibdi. Ot kelib, ko‘prik ustida to‘xtabdi. Ot ustida kelayotgan kumush toyni olib qochgan dev ekan.

Dev otga do‘q qilib: „Bu yerda Badalqorachi bormi?“ deb so‘kinibdi.

— Badalqorachi sening yeydigan ovqatingmi? — deb yosh yigit ko‘prik tagidan chiqibdi. Dev Badalqorachiga aytibdi:

— Otishasanmi, chopishasanmi, tutishasanmi?

— Otishish, chopishish o‘zingga siylov, tutishaman, — debdi.

Shundan keyin bular ikkisi kurash boshlabdilar, azondan ertangi peshinga qadar tortishibdilar. Shu vaqtda qiz ovqat olib kelib Badalqorachining qo‘liga tutibdi. Keyin kuchlanib Badalqorachi devni yiqitibdi va kallasini kesibdi. Badalqorachi kumush toyni olib, qiz bilan devning joyiga borib, qizga:

— Sen bu otni men kelguncha boqib o‘tir, — deb yo‘lga ravona bo‘libdi.

Yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, yana bir joyga boribdi. Unda o‘n olti yoshlar chamasi bir qiz o‘tirgan ekan, kun desa ko‘zi bor, oy desa yuzi bor, shunday chiroyli bir qiz ekan.

Qiz aytibdi:

— Ey odamzod, qush uchsa qanoti, odam yursa oyog‘i kuyar bu yerda nima qilib yuribsan? Bu yerdan hozir ket. Dev kelsa, seni o‘ldiradi, — debdi.

Badalqorachi bu qizni ham dev olib kelganini so‘rab bilgandan keyin:

— Men seni qutqaraman, — debdi.

— Sen meni qutqaraman deb ovora bo‘lma, dev juda kuchli, — debdi qiz va devga pishirib qo‘ygan ovqatini yigitga beribdi.

Badalqorachi so‘rabdi:

— Dev qayerda, qachon, qaysi yo‘ldan keladi?

Qiz devning bir joyga ketganini, kelish vaqti bo‘lib qolganini aytib: „Ana shu ko‘prikdan o‘tib keladi“, debdi.

Badalqorachi borib ko‘prik ostiga kirib turibdi. Birozdan keyin otning tuyoq tovushi eshitilibdi. Ot kelib ko‘prik ustida to‘xtabdi. Dev otga qarab: „Bu yerda Badalqorachi bormi?“ deb turgan ekan.

Badalqorachi ko‘prik ostidan chiqib:

— Badalqorachi sening yeydigan ovqatingmidi?— debdi.

Dev Badalqorachiga qarab:

— Otishasanmi, tutishasanmi, chopishasanmi? — debdi.

— Otishish, chopishish o‘zingga siylov, tutishaman, — debdi.

Ikkisi tutisha ketibdi. Kun bo‘yi olishibdi. Bu olishish ikki kun davom etibdi. Uchinchi kun Badalqorachi g‘ayratga kirib, qahri bilan devni ko‘tarib yerga uribdi va darrov kallasini kesibdi.

Endi Badalqorachi uch devni o‘ldirib, ularning mollarini olib, uch qizni, ham uch otni: Oltintoy, Kumushtoy, La’litoyni olib qaytibdi. Yo‘lda o‘z-o‘zicha o‘ylabdi: „Katta qizni katta akamga, o‘rtanchasini o‘rtancha akamga beraman, kichigini o‘zim olaman“.

Badalqorachi yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, shaharga yaqin kelib dam olibdi. Badalqorachining akalari uning kelayotganini eshitib, kutib olish uchun peshvoz chiqibdilar.

Badalqorachi akalariga:

— Og‘alarim, men juda horidim, shu uyda biroz uxlab olay, sizlar mollarga qarab turinglar, mabodo birorta dushman kelguday bo‘lsa, menga xabar beringlar, — deb uxlab qolibdi.

Akalari maslahat qilishibdi: „Agar u shuncha mol bilan otamizning oldiga borsa, otamiz uni yaxshi ko‘rib, bizni uyaltiradi. Undan ko‘ra, Badalqorachining bir ilojini qilaylik“. Shunda Badalqorachi yotgan uyning eshigiga xanjarni qo‘yib, Badalqorachiga: — O‘g‘ri keldi, — deb qichqiribdilar. Badalqorachi yugurib, chiqaman deganda xanjar ikki oyog‘ini tizzasidan kesib ketibdi. So‘ng ikki aka butun narsalarni olib qizlarga: „Hech kimga buni aytmanglar!“ — deb qo‘rqitib yo‘lga tushibdilar. Badalqorachi oyoqsiz shu yerda qolaveribdi.

Akalari boboning oldiga borib: „Bu narsalarni: toy va qizlarni biz olib keldik“, debdilar.

Badalqorachi emaklab yo‘lga chiqibdi. Yo‘lda bir ko‘r bilan topishib olibdi. Bular dalada yurganlarida, bir boy kambag‘alning qizini xohlamaganiga qo‘ymay, zo‘rlab olayotgan ekan, to‘y ustidan chiqib qolibdilar. To‘yda chopishma bo‘libdi.

Badalqorachi chopishmada yutibdi. Xotinlar narsa bersalar olmabdi.

— Nega olmaysan? — desalar, Badalqorachi:

— Menga kelinning o‘zi uzatsa olaman, — debdi. Kelin unga narsa uzatayotganida, uning o‘zini olib qochib ketibdi. Uni quvibdilar, lekin qayerga qarab ketganini bilmabdilar, ko‘zdan yo‘qolibdi.

Ko‘r bilan Badalqorachi qizni o‘z joylariga olib kelib, singil qilib olibdilar. Faqat undan ovqat pishirib berib turishni so‘rabdilar. Bularga yana bir kar ham qo‘shilibdi. Bular uchalasi ovga chiqib ketar ekanlar; qiz esa ovqat tayyorlar ekan.

Kunlardan bir kuni uchalasi ovga ketganida, qiz ovqat pishirmoqchi bo‘libdi. O‘t o‘chib qolgan ekan, eshikka chiqib u yoq-bu yoqqa qarasa, bir yerdan tutun chiqib turgan emish. O‘sha yerga borsa, bir momo o‘tirgan emish. Qiz momoga salom beribdi.

— Gar saloming bo‘lmasa, ikki yamlab bir yutardim, — debdi momo. Qiz o‘t so‘rabdi. Momo qizning qayerda turishini so‘rab olib, keyin o‘t beribdi.

Ertasi kun bular yana ovga ketganda, momo qizning yoniga kelib boshini boqtirib, uning qonini so‘rib ketibdi.

Ertasi ham, uchinchi kun ham xuddi shunday hodisa ro‘y beribdi. Bir kuni Badalqorachi qizga diqqat bilan qarab, undan so‘rabdi:

— Biz senga ozor bermasak, xafa qilmasak, nega ranging sarg‘ayib ketayotibdi, ota-onangni sog‘indingmi yo senga birov ozor berayotibdimi?

— Yo‘q, hech narsa bo‘lgani yo‘q, — debdi qiz.

— Sen bizdan yashirayotibsan, to‘g‘risini ayt, — deb majbur qilibdi.

— Men bir kuni o‘t o‘chib qolganida bir momodan o‘t olib keluvdim. Shu momo har kuni sizlar ovga ketganda kelib, mening qonimni so‘rib ketadi, — debdi qiz.

Ertasi ketish oldida Badalqorachi karni poyloqchi qilib qoldirib ketibdi. Kunduz kuni momo kelib, bir tola sochi bilan karni bog‘lab qo‘yibdi va qizning qonini yana so‘rib ketibdi.

Badalqorachi kelib, karning bog‘liq yotganini ko‘ribdi. Kar aytibdi:

— Momo kelib meni bog‘lab qo‘ydi va qizning qonini so‘rib ketdi.

Ikkinchi kuni Badalqorachining o‘zi qolibdi.

Momo kunda keladigan vaqtida kelibdi. Badalqorachi momoni tutib olib, o‘ldirmoqchi bo‘lgan ekan, momo Badalqorachiga aytibdi:

— Meni o‘ldirmagin, men qizni avvalgisidan ham xushro‘y qilaman, karning qulog‘ini ochaman, ko‘rni tuzataman, sening oyog‘ingni butun qilaman, — debdi.

Momo avval qizni bir yutib, so‘ng qayta chiqaribdi. Qiz avvalgisidan ham chiroyli bo‘libdi. Ikkinchisida karni yutib chiqaribdi. U burungisiday eshitadigan bo‘libdi. Uchinchisida ko‘rni yutib chiqaribdi. Uning ko‘zi ko‘radigan bo‘libdi. Endi Badalqorachiga navbat yetganda, u sheriklariga qarab:

— Agarda meni yutib, chiqarmasa, uni chopib o‘kchasini yoki jimjilog‘ini qaranglar, — debdi.

Momo Badalqorachini yutib chiqarmabdi. Bular „chiqar!“ desa, momo:

— Endi sizlarni ham yeyman, Badalqorachidan qo‘rqib turuvdim, — debdi.

Bular ham g‘ayratlanib, darrov momoni chopqilab, jimjilog‘idan Badalqorachini topib olibdilar. Badalqorachi ham oyoqli bo‘lib chiqibdi. Bular qizni uyiga yuboribdilar. Har qaysilari o‘z joylariga qarab yo‘lga tushibdilar.

Badalqorachi otasi yoniga borib, butun bo‘lgan voqealarni aytib berib, akalarining xiyonat qilganini so‘zlabdi.

Devdan ozod qilingan qizlar guvohlikka o‘tibdilar.

Boboning qahri kelib, xiyonatchi ikki o‘g‘lini qattiq jazolabdi.

Badalqorachi devdan qutqarib olgan kichkina qizga uylanib, murod-maqsadiga yetibdi.

HASAN VA ZUHRA

1

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda bir podachi chol bilan kampir bor ekan.

Ularning Nasiba, Gulbahor va Zulfiya degan uch qizi bo‘lgan ekan.

Oydan oy, yildan yil o‘tibdi, qizlarning bo‘yi yetibdi: Nasiba yigirma birga, Gulbahor o‘n to‘qqizga, Zulfiya o‘n sakkizga kiribdi.

Chol-kampir qizlariga sovchi kelmagani uchun kecha-yu kunduz xafa bo‘lib yurishibdi.

Kunlardan bir kun chol kampirga qarab:

— Qarigan chog‘imizda juda qiyin ahvolda qoldik, bu uch qiz o‘g‘il bo‘lganda, bizni boqardi, hech bo‘lmasa bularga sovchi kelsa ham mayli edi, u ham yo‘q, — deb zorlanibdi.

Kampir cholga javoban:

— Bizning kasbimiz qashshoq podachilik bo‘lganidan keyin qizlarimizni kim ham olar edi? — debdi. Chol o‘ylab turib, kampirga bunday debdi:

— Bir maslahat bor, qizlarimizni o‘zimizga o‘xshagan kambag‘alga bersak deyman. Agar ular ma’qul topsa, yengil-yelpi to‘y qilib, qizimizni beraylik!

Cholning bu maslahati kampirga ma’qul tushibdi.

Choldan avval kampir yo‘lga ravona bo‘lib, qishloqdagi boyning qarollari bilan birma-bir uchrashib, har qaysisiga shunday debdi:

— Bolam, senga bir so‘zim bor, qizlarimning bo‘yi yetdi, „teng tengi bilan“ deganday, sen ham kambag‘al, biz ham. Topganingni to‘y qilib, qizlarimizdan xohlaganingni ola qol.

Lekin kampirning bu so‘ziga hech qaysi qarol ko‘nmabdi, kampirning ishi unmabdi.

Bechora kampir peshanasiga bir urib, yo‘lga tushibdi. Shunday qilib, podachining qizlari kuyovga chiqmay yuraveribdilar.

Bir kun qizlar so‘zlashib o‘tirib: „Oqjarning tuti pishibdi, bir borib futxo‘rlik qilib kelmaymizmi?“ deyishibdi.

So‘ngra uchovlari Oqjarga ketishibdi. Borishsa, tut pishgan, hamma yoq chamanzor, bulbullar sayramoqda emish. Qizlar kunduzi tut yeyishibdi. Kechasi chaylada ikkisi yotib uxlasa, biri uyg‘oq o‘tirib poylabdi. Uchala qiz shu ahvolda yuraveribdi.

Endi gapni boshqa yoqdan eshiting.

O‘sha yurtning bir podshosi bor ekan, o‘g‘il-qizga zor ekan, to‘rt xotini bor ekan-u, hech biri tug‘mas ekan. U bir kun taxtda o‘tirib, vazir-vuzarolari, donishmand va sipohlarini yig‘ib, ularga shunday debdi:

— E, yoronlar, men podshohlik davrini surib, ko‘p kayf-u safo qildim. Endi umrim g‘am-anduhda o‘tmoqda. Olamdan o‘tsam o‘rnimda qoladigan o‘g‘il-qizim yo‘q. Shuning uchun kambag‘almi, qashshoqmi — menga baribir — tezroq bir qiz topilsin, topilganda qirq kun uloq chopilsin!

Shundan so‘ng vazir-vuzarolar maslahat qilib, har yoqqa tarqalishibdi. Podshoh: „Bir o‘g‘il, bir qiz ko‘rsam, katta to‘y qilar edim“, deb o‘z-o‘zicha xursand bo‘lib yurarkan. Podshoh to‘rt xotinini yig‘ib:

— Ey, xotinlarim, sizlarni ko‘p dunyo sarf qilib olgan edim. Sizlar bilan shu vaqtgacha yashadim, endi yoshim ulg‘ayib qoldi. Hanuz farzand ko‘rmaganim uchun juda xafaman. Endi yana uylanmoqchiman. Menga yana bir xotin olib beringlar, — debdi. Xotinlar ham rozi bo‘lishibdi.

To‘rt xotin yashirincha yig‘ilib maslahat qilishibdi. Ulardan biri turib:

— Podshoh uylansa, farzand ko‘rsa, bizga g‘azab qilsa, ahvolimiz qanday bo‘lar ekan? — debdi. Shunda podshoh-

ning katta xotini, ya'ni vazirning qizi bu masalada otasiga murojaat qilishini aytibdi.

Vazir esa xaloyiqqa qarata:

— Hoy, xaloyiq! Podshoh farzand ko'rmaganidan yana uylanmoqchi. Shuning uchun qashshoq bo'lsa ham, yetim bo'lsa ham, bir qiz topinglar, — debdi.

Shunda bir kishi turib:

— Taqsir, bir qoshiq qonimdan kechsangiz, bir so'z aytsam, — debdi. Vazir:

— Ayt! — debdi.

— E, janob vazir, Oqjarga uchta bo'yi yetgan qiz kelganiga o'n kuncha bo'ldi. U yerda tut g'arq pishgan, qizlar kunduzi tut yeydilar, kechasi bir chaylada uxlaydilar, hech narsa bilan ishlari yo'q. Uchovi ham go'zal, kelishgan qiz. Agar janoblari ma'qul topsalar, shular qalay bo'lar ekan? Vazir:

— Meni o'sha qizlar yoniga olib bor, ularni bir ko'raychi, qanday qizlar ekan? — debdi.

Vazir qizlar chaylasi yoniga borib quloq solsa, ular gaplashib o'tirishgan ekan. Nasiba singillariga qarab:

— Podshoh meni olsa, bor hunarimni ishlatib, unga shohona kiyimlar tikib berar edim. Bu kiyimlar dunyoda yagona bo'lar edi, — debdi. O'rtancha qiz Gulbahor:

— Podshoh meni olsa, unga shirin-shirin ovqatlar pishirib berardim. Yegani bilan to'ymas edi, — debdi. Kenja qiz Zulfiya esa:

— Podshoh meni olsa, ikki bola: Hasan va Zuhra tug'ib berar edim, — debdi.

Vazir bu so'zlarni eshitib bo'lib, chaylaga kirib boribdi. Qizlar uni ko'rib, o'rinlaridan turibdilar. Vazir qizlarning

kiyimlariga tikilibdi: kiyimlari juldur-eski ekan. Vazir darhol podshoh huzuriga borib, ko‘rgan va eshitganlarini birma-bir aytib beribdi.

Podshoh vazirdan bu so‘zlarni eshitgach, terisiga sig‘may sevinibdi va vazirga qarab:

— Mayli, o‘sha kenjasini olay, — debdi. So‘ngra vazirni yana Oqjarga yuboribdi.

Vazir Oqjarga borib qizlardan:

— Podshoh Zulfiyani olmoqchi, nima deysizlar?— deb so‘rabdi. Shunda Zulfiya:

— Kambag‘al bo‘lsa ham ota-onamiz bor, o‘shalar bilan so‘zlashsangiz yaxshi bo‘lardi, — debdi.

Vazirga Zulfiyaning gapi ma’qul tushib, mulozimlaridan birini podachi chol huzuriga yuboribdi. Mulozim podachi oldiga borib:

— E, ota, sizning kichik qizingizni podshoh olmoqchi. Siz shunga nima deysiz? — deb so‘raganda, podachi bu so‘zga ishonmay:

— Siz meni aldamoqchimisiz? — debdi.

Mulozim cholning ishonmaganini Oqjarga borib vazirga aytibdi.

Vazir Oqjardagi hamma odamlarni yig‘ib, maslahatlashibdi:

— E, xaloyiq, men podachiga mulozimimni yubordim. U cholga podshoh Zulfiyani olmoqchi bo‘lganini aytibdi. Podachi: „Meni aldayotirsiz“, debdi. Endi sizlar menga qanday maslahat berasizlar?

Avval vazirni qizlar oldiga boshlab borgan chol bunday debdi: — E, vazir,· „qush tilini qush biladi“ degan maqol

bor. Qishlog‘imizda bir podachi chol bor. O‘sha cholni qizlarning otasiga yuborsangiz, balki uning so‘ziga ishonar, — debdi.

Bu maslahat vazirga ma’qul tushibdi. Vazir aytibdi:

— Xo‘p, mayli, podachi cholni tezda chaqirib keling, gaplashib ko‘rsin.

Podachi cholni chaqirib kelibdilar. U esa qo‘rqqanidan tinmay yig‘lab, bunday der emish:

— Taqsir, men gunohkor emasman. Poda boqishdan boshqa hech narsani bilmayman. Ahvolimga rahm qiling.

Xalq unga:

— Qo‘rqma, boshqa gap bor, — desa hamki yana qattiqroq qo‘rqib:

— E, taqsir, bola-chaqangizning rohatini ko‘ring, men aybdor emasman. Men mollarni hech urmayman. To‘g‘ri, bir vaqt bir ola sigir yurmagan edi. Uning shoxiga bir urgan edim, xolos. — der emish. Vazir kulib:

— Mayli, gunohingni kechirdim, endi senga boshqa bir gap bor. Senga ikki kun muhlat beraman. Podshoh uchun podachi cholning kichkina qiziga sovchi bo‘lib borasan. Ikki kundan keyin kelib javobini menga aytasan, — debdi. Podachi:

— Xo‘p, taqsir, xo‘p! Qizning otasi menga tanish, — deb xursand bo‘lib chiqib ketibdi.

Podachi: „Osongina qutulganimga shukur“, deb qizning otasinikiga ravona bo‘libdi. Yo‘lda o‘z-o‘ziga: „Xayriyat, vazirning qo‘lidan eson-omon qutuldim“, deb sevinibdi. Podachi qizning otasi qoshiga kelib, u bilan salomlashibdi. U yoqdan bu yoqdan gaplashib o‘tirib, qizlarning hol-

ahvolini so‘rabdi. Shu kecha cholning uyida yotib qolibdi. Ertasiga erta bilan ikkovlari Oqjarga jo‘nashibdi.

Qizlarning otasi podachiga:

— Men shu yerda turaman, sen vazir oldiga bor, — debdi.

Oqjarlik podachi vazirning yoniga kelib:

— Buyrug‘ingizni bajo keltirdim, — debdi. Vazir kulib:

— Balli, ishni muhlatidan bir kun ilgari tamom qilding, — debdi.

— Podachi chol qizlarini ko‘rgani keldi, — debdi oqjarlik podachi. Shu paytda ota o‘z qizlari bilan gaplashmoqda ekan.

Zulfiya otasiga qarab:

— Agar shoh menga uylanmoqchi bo‘lsa, sizga qirq tuya qimmatbaho mol bersin, ikki opamning boshidan oyog‘igacha zar to‘ksin, ularga yaxshi kiyimlar kiydirsin, — debdi. Bu gap podshohga ma’lum qilinibdi.

Podshoh qizning aytganlarini to‘la-to‘kis bajo keltiribdi, qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y-tomoshalar qilib, Zulfiyani olibdi.

Oradan biroz vaqt o‘tgandan so‘ng chol-kampir katta qizlari Nasiba bilan Gulbahorni ham uzatib, ko‘ngillari tinchibdi.

Kundan kun, oydan oy o‘tibdi. Zulfiyaning tug‘ish vaqtiga bir oy qolibdi. Podshoh xursandlikdan har kuni ovga chiqar ekan. Zulfiyaning homiladorligidan ichetlarini yeb yurgan podshoh xotinlari har xil makr-hiylalar o‘ylay boshlabdilar. Podshohning katta xotini vazir otasiga:

— Zulfiya yaqinda tug‘adi, endi podshoh bizga e’tibor bermay qo‘yadi, — deb hasrat qilibdi.

Boshqa xotinlar ham hasrat qilishibdi. Shunda vazir:

— Sizlar hech kimga aytmanglar, podshoh ham bilmasin, Zulfiya tug‘ar vaqtida bir kampirni topib, doya qilamiz, hisobini o‘zi to‘g‘rilaydi, — debdi.

Kunlardan bir kun Zulfiya eriga:

— Bugun ahvolim boshqacha, har xil so‘zlar bo‘layotganga o‘xshaydi, qo‘rqaman. Bugun siz ovga chiqmang, — degan ekan, ahmoq podshoh Zulfiyaning so‘zini pisand qilmay, ovga chiqib ketibdi. Saldan so‘ng Zulfiyani to‘lg‘oq tutibdi. Shu paytda podshohning alamzada xotinlari bir makkor kampirni chaqirtirishibdi. Makkor kampir podshohning katta xotinlari bilan gapni bir joyga qo‘yib, Zulfiyaga:

— Chirog‘im, Zulfiya, podshoh xotinlari to‘lg‘oq tutganda ko‘zlarini ro‘mol bilan mahkam tang‘ib qo‘yishadi. Sening ham ko‘zingni bog‘lab qo‘ysak yaxshi bo‘ladi, — deb Zulfiyaning ikkala ko‘zini bog‘labdi.

Zulfiya bir-biridan chiroyli bir o‘g‘il va bir qiz tug‘ibdi, biroz behush bo‘lib yotibdi.

Makkor kampir podshoh xotinlariga „Yangi tug‘gan echkining bir urg‘ochi, bir erkak bolasini darrov topib kelinglar“, debdi.

To‘rt xotin kampirning aytganini darrov bajo keltirishibdi. Kampir esa ikki bolani bir xaltaga solib, yashirib qo‘yibdi. Zulfiya hushiga kelganda, kampir ikki uloqni Zulfiyaga ko‘rsatib:

— Bolam, xafa bo‘lma, taqdiring shu ekan, odam bolasi o‘rniga ikkita echki bolasi tug‘ding: biri erkak, biri urg‘ochi. Podshohning peshanasi sho‘r ekan, — deb Zulfiyaga piching qilibdi.

Zulfiya zor-zor yig‘lab, o‘tgan kunlarini eslabdi. To‘rt xotin esa toza sevinishibdi. Kampir xaltadagi ikki chaqaloqni karvonlar o‘tadigan cho‘l-biyobonga eltib tashlabdi. To‘rt xotin podshohga xabar uchun chopar yubora turib unga:

— Xotiningiz tug‘di, deysan, podshoh shodlanib, „Nima tug‘di“ deganda, „Ikki echki bolasi tug‘di: biri urg‘ochi, biri erkak“ deysan, — deb obdan tayinlashibdi.

Chopar borib bu xabarni podshohga yetkazibdi. Buni eshitgan podshoh g‘azablanib, Zulfiyani zindonga tashlatibdi.

2

Endi gapni boshqa tomondan eshiting.

Yo‘ldan o‘tayotgan karvonlar shum kampir tashlab ketgan bolalarni ko‘rib, hayron bo‘libdilar. Ular orasida bir kishi bor ekan. Bolalarga uning rahmi kelib ikkalasini olib ketibdi. Tirnoq betiga zor bo‘lib yurgan er-xotin ikki bolani yaxshilab parvarish qila boshlabdi. Ularga Hasan va Zuhra deb nom qo‘yishibdi. Oydan oy, yildan yil o‘tib, Hasan bilan Zuhra yetti yoshga kirishibdi. Asrandi bolalarga ota-ona juda bino qo‘yishib, ularga odob-ta’lim o‘rgatishibdi. Bolalar bu ahil oilada juda yaxshi tarbiya olibdilar. Hasan ulg‘aygan sari kuchli, baquvvat bo‘laveribdi. Kurashda o‘zidan kattalarni ham yiqitadigan zabardast polvon bo‘-

libdi. U har ishni uddalaydigan tadbirli, bahodir yigit bo‘lib yetishibdi. Zuhra esa hunar o‘rganib, chiroyli gilamlar to‘qiydigan bo‘libdi. Zuhraning to‘qigan gilamlari bozordagi gilamlardan o‘n chandon qimmat yurar ekan.

Kunlardan bir kun Hasan otasiga:

— Menga bir yaxshi ot, bir qilich va bir o‘q-yoy olib bering, — deb yalinibdi.

Otasi o‘g‘lining aytganlarini olib beribdi. Hasan har kuni ovga chiqadigan bo‘libdi. O‘sha yurtning podshosi ham ovga chiqar ekan. Hasan yosh bo‘lsa ham ko‘p ov qilar, podshoh esa quruq qaytar ekan. Podshoh bu hodisani xotiniga aytib berar ekan.

Bir kuni Hasanga otasi bunday debdi:

— Singling bilan ikkovingni chaqaloqligingda cho‘ldan topib olgan edim, ikkovingni parvarish qildik, mana endi katta bo‘ldilaringiz.

Shunda Hasan otasiga minnatdorlik bildirib:

— Endi sizlardan boshqa ota-onamiz yo‘q. Singlim ikkovimiz siz bilan onamizga qo‘limizdan kelgancha yaxshilik qilaylik, — debdi.

Kunlardan bir kun Hasan ovga chiqibdi. Podshoh ham mulozimi bilan ovga chiqqan ekan. Hasan ko‘p ov qilibdi. Podshoh bosh vaziri bilan quruq qaytibdi. Bu narsa podshohga alam qilib, Hasandan:

— E, bola, nimaga bu yerda ov qilasan? O‘zing kimning o‘g‘lisan? — deb so‘rabdi. Shunda Hasan chaqaloqlik vaqtida singlisi ikkovini bir karvon topib olganidan tortib, singlisining hozir gilam to‘qishga juda usta bo‘lganigacha aytib beribdi.

Podshoh ahmoq ekan, hech narsani o‘ylamabdi. Ammo haligi vazir o‘ylab turib: „O‘sha bolalar o‘lmay, katta bo‘lgan ekan-da, o‘zi ham xuddi otasiga o‘xshaydi“, deb ko‘ngliga tugib qo‘yibdi va bo‘lgan voqeani borib qizi bilan shum kampirga aytib beribdi.

Vazirning qizi juda ayyor ekan:

— Ha, ota, o‘sha bolalar xuddi Zulfiyaning bolalari, — debdi. Vazir ham:

— O‘shalar bo‘lsa ajab emas, — debdi.

Podshohning bosh vaziri, to‘rt xotin, shum kampir ko‘p afsus qilibdilar.

Podshoh ertasiga yana ovga chiqibdi. Hasan ham ovga chiqqan ekan. Hasan podshohni uyiga chorlabdi. Hasanni boqib katta qilgan otasi podshohni yaxshi qabul qilibdi. Suhbat chortang kelibdi. Podshoh turli voqealarni aytib beribdi. Zulfiya to‘g‘risida ham so‘z bo‘pti. Hasan bilan Zuhrani gapiribdi. Karvonboshining xotini dono ekan. U Hasanga qarabdi, podshohga qarabdi, ikkalasining tusini, qosh-ko‘zini bir-biriga o‘xshatibdi.

— E, shohim, bir qoshiq qonimdan kechsangiz, bir gapni aytsam, — debdi.

— Kechdim, ayt, — debdi podshoh.

Xotin gap boshlabdi:

— O‘zingiz „mening to‘rt xotinim bor edi, hech qaysisi tug‘mas edi“, dedingiz. Shundan keyin Zulfiya degan qizga uylanganingizni va uning ikki echki bolasi tug‘ganini aytdingiz. Menimcha, kundoshlar Zulfiyani ko‘rolmay, makr-hiyla bilan ikki bola o‘rniga ikki echki bolasini keltirib

qo‘yishgan bo‘lsa kerak. „Zulfiya ikki echki bolasi tug‘di“, degan gap yolg‘on. Nahotki odam echki bolasi tug‘sa. Bizning Hasan, Zuhramiz xuddi sizga o‘xshaydi. Zulfiyaning zindonga solinganiga qancha vaqt bo‘ldi?

— Rosa o‘n ikki yil bo‘ldi, — debdi podshoh va peshanasiga bir urib, „Attang!“ debdi.

— Voqeani Zulfiyadan aniqlab so‘rang-chi, nima der ekan, — debdi xotin.

Podshoh Hasanni olib uyga qaytibdi. O‘rdaga borganda zindonbonni chaqirib, Zulfiyani zindondan chiqarishga buyuribdi. Zulfiyani zindondan olib chiqib, podshoh qoshiga keltiribdilar. Podshohga Zulfiya hamma voqeani birma-bir aytib berib yig‘labdi.

Shunda Hasan uning so‘zini eshitib: „Onamiz shu ekan“ deb, ona-bola yig‘lashib, ko‘rishishibdi. So‘ngra podshoh to‘rt xotinini chaqirib, bo‘lgan voqeani surishtira boshlabdi. Podshohning bir xotini rostgo‘y, to‘g‘riso‘z ekan, boshqa xotinlari uni yomon ko‘rar ekanlar, o‘sha xotin butun sirni ochib tashlabdi. Podshoh g‘azablanib:

— Jallod! Avval vazirni, keyin qizini dorga os! — debdi. Keyin ikkita xotinini haydab yuboribdi. Podshoh qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y-tomosha qilib beribdi.

Hasan va Zuhra esa, o‘z ota-onalaridan ziyod tarbiyalab voyaga yetkazgan karvonboshiga va uning xotiniga mehribonlik qilib, umr kechirishibdi.

— 60 —

BEKTEMIR BOTIR

1

Qadim zamonda Farg‘ona mamlakatida Odilxon degan bir podshoh o‘tgan ekan. Uning to‘rtta xotini bo‘lgan ekan. To‘rtta xotinidan bir kam qirqta o‘g‘il ko‘rgan ekan. Bir kuni podshoh cho‘l-biyobonlarda kiyik ovlab yurganda bir qo‘rg‘onga borib qolibdi. „Yuragim kuydi, shu qo‘rg‘ondan bir kosa suv so‘rab ichayin“ deb, qo‘rg‘ondan biror kimsani chaqirsa, ro‘molini qiya yopinib, bir qiz qo‘rg‘on eshigining oldiga kelib javob qilibdi. Podshoh qarasa, jamoli osmondagi to‘lgan oyga o‘xshash, o‘n sakkiz yoshli, chiroyli bir qiz. Podshoh qizdan bir kosa suv so‘rab olib ichibdi. Go‘yo sharbat ichganday bo‘libdi. Qizga muhabbat paydo qilibdi. Ovdan qaytib borib, bu qo‘rg‘onga odam yuboribdi:

— Borib bilinglar: bu qo‘rg‘on kimning qo‘rg‘oni. Qizning ota-onasi bilan gaplashinglar. Qizini menga xotinlikka bersin. Agar yaxshi gapga ko‘nmasa, qizni tortib olib kelinglar! — dedi.

Podshohning odamlari qo‘rg‘onga yetib borib, chaqirishdi. Bir chol chiqdi. Bu chol kambag‘al ekan, shu joyda kiyik, tulki, bo‘ri ovlab, shularning terisini sotib, kampiri va qizi bilan turar ekan. Cholga „Biz Odilxonning odami bo‘lamiz. Sovchi bo‘lib keldik. Qizingizni podshohga berasiz, bo‘lmasa, zo‘rlab olib ketamiz“, deyishdi. Chol kampirining oldiga kirib maslahatlashdi: „Agar bermaymiz desak, zo‘rlab olib ketishadi. Balki o‘zimizni zindonga soladi. Undan ko‘ra beraylik!“ deb, podshohning odamlariga roziliklarini aytdi. Bular borib

podshohga bildirishdi. Podshoh qizning qaliniga mol-dunyoni ko‘p berib, bir-necha kecha-kunduz to‘y-tomosha bilan qizni nikohlab oldi. Odilshoh bu xotinidan bir o‘g‘il, ikki qiz ko‘rdi. O‘g‘lining otini Bektemir qo‘ydi. Shu bilan Odilxonning o‘g‘illari qirqta bo‘ldi. Hammasini tarbiyaladi. Bir kam qirq o‘g‘li bo‘shashgan, Bektemir sersavlat, bahodir taxlit yigit bo‘lib yetishdi.

Bir kuni Odilshoh qirq o‘g‘li bilan ovqatlanib o‘tirib, bularni ko‘rib, ko‘ngli ko‘tarilib: „O‘g‘illarim qirq yigitning o‘rnini bosadigan, dushman bosib kelsa, maydonning bir tomonini oladigan bo‘lib qolishibdi. Endi bularni jang-u jadal ishlariga o‘rgatayin!“ deb, ko‘nglidan o‘tkazib qo‘ydi. Shundan keyin podshoh to‘qsabosini chaqirib, bolalarga ot chopish, tirandozlik, qilichbozlik, ishqilib, nimayiki jang hunari bo‘lsa, o‘rgating, dedi. To‘qsabo podshohning qirq o‘g‘liga urush hunarini o‘rgatdi, ammo o‘ttiz to‘qqiz o‘g‘li pandavaqilik qilib, hech narsa o‘rganolmadi. Ular biz podshohzodalar bo‘lsak, bunday ishlarning bizga nima keragi bor, deb yuraverishdi. To‘qsabo bularning fe’l-atvorlarini otalariga aytishdan qo‘rqib, aytolmadi. Ammo Bektemir urush hunarlarini yaxshi o‘rgandi.

Bir kuni podshoh to‘qsabodan bolalarining jang hunarini qanday o‘rganayotganliklarini so‘radi. To‘qsabo: „Yaxshi“ deb aytdi. O‘g‘illarini chaqirib so‘radi. Ular biz juda mohir bo‘lib qoldik! — deb maqtanishdi. Shunda podshoh, endi bolalar manjanaq[1] otishni ham bilsinlar deb, bir rixtagar[2] ustaga buyurib, oltindan qirq quloqli

[1] **Manjanaq** — dushman qo‘rg‘oniga tosh solib otiladigan eski urush quroli.

[2] **Rixtagar** — bronzadan idish-oyoq, zambarak o‘qi quyuvchi.

soqqa quydirdi. Podshoh soqqani katta maydonga oldirib chiqib, hamma amaldorlarini chaqirtirdi: „Ertaga mening o‘g‘illarim qirq quloqli oltin soqqani irg‘itadi, ko‘rib tomosha qilasizlar!“ dedi. Podshoh Bektemir kichkina, deb uni chaqirmay, bir kam qirq o‘g‘illarini maydonga hozirladi. Amaldorlar ham tomosha qilgani kelishdi. Podshoh ham o‘sha yerda turdi. Shunda podshohning bir kam qirq o‘g‘li birin-ketin kelib, soqqani ushlab, ko‘tarib otish u yoqda tursin, loaqal joyidan qimirlata olmadi. Podshoh izza bo‘lib, yerga qarab qoldi. Podshoh xafa bo‘lganicha avg‘on bog‘iga borib yota berdi. Bektemir otasining bog‘da xafa bo‘lib yotganini eshitib, bordi. Bektemir qarasa, otasi xafa bo‘lib o‘tiribdi:

— E, otajon! Arslonday qirqta o‘g‘lingiz bo‘lsa-yu, nimadan g‘am tortib xafa bo‘lasiz? — dedi. Podshoh:

— Bir kam qirq akangning „arslonligini“ ko‘rdim. Arslonlik u yoqda tursin, bir kam qirqi yig‘ilib, bitta sichqonning burnini qonata olmaydi! — dedi. Bektemir:

— Nima bo‘ldi, ayting? — dedi. Otasi:

— Bir kam qirq akang nima qildi-yu, sen nima qilar eding! — dedi. Bektemir otasiga: „Xafa bo‘lishingizning sababini ayting!“— deb qistay berdi. Odilshoh oxiri, bir kam qirq o‘g‘li qirq quloqli soqqani o‘ynay olmaganini, o‘zi amaldorlarining oldida izza bo‘lganini aytdi.

Bektemir bu gapni eshitib xafa bo‘lib, yuragi jo‘sh urdi. Otasining oldidan chiqib, otasiga ham, boshqalarga ham bildirmay to‘ppa-to‘g‘ri maydonga bordi-yu, bor kuchini to‘plab turib, qirq quloqli oltin soqqani dast ko‘tarib, osmonga irg‘itib yubordi. Soqqa otasining o‘rdasi-

dagi ravoqning bir chekkasini uchirib pachaqlab ketdi. Bektemirning bu ishini hech kim payqamay qoldi. Shu onda podshohning odamlari yugurib borib, podshohga:

— E, taqsiri olam! Siz quydirgan qirq quloqli oltin soqqa uchib kelib, o‘rdangizga tushdi, ravog‘ingizga tegib sindirdi, ammo soqqani kim otganini hech kim bilmaydi, — dedi.

Bu gapni podshoh eshitib hayron bo‘ldi va: „Kimki shu soqqani otgan bo‘lsa, kelib olib ketsin!“ deb, xaloyiqqa jar soldirdi. Hech kim: „Men otgan edim“, deb kelmadi.

Shu shaharda bitta shumqadam, olg‘ir o‘g‘ri bor edi. Tillaga qiziqdi-yu, podshohning oldiga borib:

— Taqsir! Soqqani men otgan edim! — dedi. Podshoh:

— Agar sen otgan bo‘lsang, olib ket! — dedi. O‘g‘ri:

— Xo‘p, taqsir! Hozir beodobchilik bo‘lmasin, ertaga, siz yo‘qligingizda kelib olib ketaman, — dedi. Podshoh:

— Yo‘q, hozir olib ket! — dedi. Podshohni alday olmay, o‘g‘rining yuragiga vahima tushdi: endi o‘lmasam, qachon o‘ldim.

— Taqsir! Bo‘lmasa, bitta arava olib kelay! — deb qochmoqchi bo‘ldi. Podshoh:

— Soqqani otgan odam o‘zi ko‘tarib olib ketaveradi. Hozir ko‘tarib olib ket! — dedi.

O‘g‘ri kelib, soqqani joyidan jildira olmadi. Shunda podshoh: „Sen meni aldading!“ deb, o‘g‘rini o‘limga buyurdi. O‘zi yana bog‘iga borib, xafa bo‘lib yota berdi. Bektemirning otasiga rahmi keldi: „Aytmasam, otam g‘am tortib kasal bo‘lib qolmasin!“ deb borib, otasiga soqqani u

otganini aytdi. Otasi ishonmadi: „Akalaring otolmagan soqqani sen ota olarmiding?!“ dedi. Shunda Bektemir o‘rdaga borib, soqqani ko‘tarib, u qo‘lidan bu qo‘liga olib, o‘ynab, otasining oldiga olib keldi.

Odilxon podshoh Bektemirning bu ishini ko‘rib, undan xursand bo‘lib, xafachiligi tarqaldi. O‘g‘lining peshanasidan o‘pdi va soqqani shaharning ichida o‘ynab ko‘rsatishini so‘radi. Bektemir botir soqqani ko‘tarib, irg‘itib otdi. Bir kampir hovlisida charx yigirib o‘tirgan edi, soqqa borib kampirning bir labi bilan, charxning parragini uchirib o‘tib ketdi. Bektemir botir soqqaning ketidan izlab ketayotgan edi, bir hovlidan kampirning yig‘lab, qarg‘ayotganini eshitib qoldi. Bektemir botir to‘xtab quloq solsa, kampir:

— Juvon o‘lgur yetimcha,
Charximni qilding parcha!
Charxim sinsa, go‘rga-ya,
Bir labimdan ayrildim!
Oqbilakka yetmasdan,
Sen ham bo‘lgin, mendaycha,

deb yig‘layapti. Bektemir botir kampirdan bu gapni eshitib, uning oldiga kirib: „Nima deyapsiz, ona?!“ dedi. Kampir aytdi:

— Bolam! Qirq quloqli soqqang kelib, charximni sindirib, bir labimni uchirib ketdi. Botir bo‘lsang, kuchingni menday mushtiparga ko‘rsatmay, borib Misr podshosiga ko‘rsatsang-chi! — dedi. Bektemir kampirdan so‘radi:

— Nimaga unday deyapsiz, ona? Gapni ochiq qilib ayting! — dedi.

Kampir aytdi:

— Misr mamlakatida Shavkat degan podshoh bor. Uning Oqbilak degan qizi bor. Jamoli osmondagi oydan o‘tadi, ikki ko‘zi ohuning ko‘zidan qoralik qiladi. Hozir kamolga yetgan. Necha-necha oshiqlar uning yo‘lida qon yutgan. Sherday savlating, arslonday kuching bor. Borib Oqbilakni olib kelib, o‘zingga yor qilsang-chi! — dedi.

Bektemir botir kampirdan bu gapni eshitdi-yu, Oqbilakka g‘oyibona oshiq bo‘ldi, soqqasiga ham qaramay, uyiga qaytib borib, ko‘kragini zaxga berib yotaverdi. Podshoh o‘g‘lini yo‘qlatsa, yo‘q. Uning qorong‘i xonaga kirib yotganini bildi. Chaqirtirdi, chiqmadi. Kirib ahvol so‘rasa, aytmadi. Onasiga ham aytmadi. Kundan kunga rangi ketaverdi. Podshoh: „Har kim Bektemirni gapga solib, uning yuragidagi dardini bilib bersa, bir mistovoq tilla beraman“, dedi. Hamma odamlar kirib gapga soldi, gapirmadi. Oxirda boyagi kampir kelib „Men gapirtirib, bilib beraman!“ dedi. Kampir Bektemirning oldiga kirsa, u bag‘rini zaxga berib yotgan ekan. Kampir:

— Bolam, tur endi! Sening dardingni men bilaman. Otang aytganingga ko‘nadi. Oqbilakka jo‘naysan. Otang senga ko‘p narsalarni, yaxshi otlarni beradi, sen ularni olmay, boquvda yotgan Tarlonbo‘z otini so‘ragin! — dedi. Yigit kampirning gapiga rozi bo‘ldi. Kampir chiqib, podshohga:

— E, podshohi olam! O‘g‘lingiz Misr podshohining qizi Oqbilak oyimga xushtor bo‘libdi. Yuragida ishq dardi zo‘r. Otam ijozat bersa, borib Oqbilakni olib kelsam, deb

aytadi. Agar ijozat bermasangiz boladan ajrab qolasiz, — dedi. Podshoh kampirga bir mistovoq oltinni berib, xursand qilib jo‘natdi.

Podshoh o‘g‘lining tilga kirganiga xursand bo‘ldi. Misrga borib, Oqbilakxonni olib kelishi uchun rozi bo‘lib, birga borish uchun qirqta yigitni tayin qildi. Bektemir botir: „Men yorga o‘zim yakka boraman! Qirq yigitning keragi yo‘q!“ dedi. Shunda Odilxon yaxshi otni yasatib, egarlab, yuganlab, necha otga oltin, kumush ortib berdi. Bektemir bu narsalarni ham olishga rozi bo‘lmadi.

Otasi:

— E, bolam! Nimaga bunday qilasan? — dedi. Bektemir:

— E, ota! Agar siz meni farzandim, deb suysangiz, bu narsalarni qo‘yib, menga Tarlonbo‘z otingizni bering! — dedi. Podshoh buyurdi. Kanizaklar kirib, Tarlonbo‘zni qashlab, supurib, yol-u dumini tarab, ustiga zar-zarbofdan ishlangan terlik-to‘qimni, uning ustidan zar sochiqli dikkakni urib, ustidan tilla egarni bosib, ayilni mahkam tortib, tilla quyushqon, tilla umildiriqni taqib, yetaklab borib, Bektemir botirga to‘g‘ri qilib qo‘ydi. Ustiga yo‘l yaroqlarini, qancha tilla-kumushni bir xurjunga solib, egarning ustidan oshirib tashlab qo‘yishdi.

Bektemir botir ota-onalari, aka-ukalari, qarindosh-urug‘laridan rozi-rizolik tiladi. O‘zi kirib yotgan hujraning shipiga bir qilichni osib qo‘ydi: „Agar shu qilichdan qon tomsa, Bektemir o‘ldi denglar, „Voy bolam!“ deb azamni tutinglar. Agar qon tommasa, Bektemir salomat, yer yuzida yuribdi denglar!“ dedi. Oq fotiha tilab, yo‘lga tushmoqchi bo‘ldi. Shunda Bektemir botirning ikki

singilchasi: „Dod, aka! Bizni tashlab qayerga ketyapsiz? Bizni ham olib keting!“ deb, yig‘lab kelib qolishdi. Bektemirning ko‘ngli buzilsa ham, o‘zini bosib, singillariga:

— Men sizlarga g‘amzaparang ko‘ylak, tilla taroq olib kelgani ketyapman. Tezda qaytib kelaman, — deb ularni aldab, yupatib, xayrlashib jo‘nadi.

2

Bektemir botir shahardan chiqquncha yurgan joylari bilan, ko‘chalar, daraxtlar bilan xayrlashib, shahar darvozasidan tashqariga chiqdi-da, otiga:

Quloq solgin so‘zimga:
Qamchi urdim chovingga,
Jabr qildim joningga,
Oqbilak oyim shahriga,
O‘n ikki oylik yo‘li bor,
Olti oylik cho‘li bor.
Sog‘ borib, salomat qaytaylik,
Otam Odilxon shahriga —

deb otning choviga qamchini qattiq soldi. Qamchi otning jon-jonidan o‘tdi, bir kishnab, qanot bog‘lab osmonga uchdi. Ot osmonda uch kecha-yu, uch kunduz uchib, Misr mamlakatiga borib, bir ko‘kalamzor yerga qo‘ndi. Otdan tushib, egar-jabduqni olib, sero‘t bir joyga berkitdi. Tarlonbo‘zning bosh-ko‘zini silab:

Men keturman yorim izlab,
Sen qolursan endi bo‘zlab.
Oqbilakman men qaytguncha
Salomat bo‘l, yo‘lni ko‘zlab! —

deb, Tarlonbo‘zni chamanzorga haydab yubordi. O‘zi qamchinini xurjunga solib, xurjunni yelkaga osib, sekin keta berdi. Otni yakka tashlab ketishga ko‘ngli bo‘lmay, otidan xayolini uzolmay, yana orqasiga qaytdi. Nazarkarda Tarlonbo‘z botirning qaytish sababini bilib, tilga kirib, Bektemirga qarab shunday dedi:

Ko‘nglingni bo‘lmagin, xonim!
Qo‘lingga kelsin, Oqbilak yoring!
O‘g‘riga o‘zim ushlatmasman,
Bo‘riga aslo tishlatmasman.
Borib yoring bilan kelsang,
Qanot boylab tez ucharman,
Bora ber yoringga, jon begim! —

dedi. Bektemir botir Tarlonbo‘zdan bu gaplarni eshitib, ko‘ngli taskin topib, xotirjamlik bilan jo‘nadi.

Bektemir botir yo‘l yurdi, yo‘l yursa ham mo‘l yurdi. Bir shahri azimga kirib bordi. Shaharda hech kimni tanimaydi, qayerga borib qo‘narini bilmaydi. Bir kampir bir daraxtning soyasida bir savatda xurmo sotayotgan ekan. Borib kampirga:

— E, ona! Menga bir to‘yishlik xurmo bering! — dedi. Kampir qarasa, shahzodalarga o‘xshash bir yigit. Ammo bu shaharning odamiga o‘xshamaydi. Rahmdillik bilan muomala qildi. Savatni botirning oldiga surib qo‘yib:

— To‘yguningcha ye, bolam! — dedi. Bektemir botir xurmodan to‘ygunicha yeb, kampirning qo‘liga bir tilla berdi. Bektemir kampirga:

— Ona! Siz ketguncha shu joyda bir uxlab olayin, — deb xurjunini boshiga qo‘yib uxladi. Kampir xurmosini sotib bo‘lib, endi bu yigitni uyg‘otib ketayin, deb uyg‘otdi. Kech kirgan edi. Kampir:

— Musofirga o‘xshaysan. Qo‘nog‘ing qayerda? — dedi. Bektemir botir:

— E, ona! Men bugungina keldim. Boradigan joyim yo‘q. Agar bir- ikki kunga qo‘noq bersangiz, siznikiga borib tursam, — dedi. Kampir rozi bo‘lib, boshlab uyiga olib ketdi. Bu kecha kampirnikida mehmon bo‘ldi. Erta bilan Bektemir botir kampirga bir tilla, kechqurun yana bir tilla berib: „Bugungi xarajat uchun, ona!“ dedi. Kampir juda xursand bo‘lib, yugurib-yelib xizmatni qildi. Oradan uch kun o‘tdi. Kampir erta bilan nonushtadan keyin yigitdan:

— Bolam! So‘raganning aybi yo‘q. Sen qayerdan va nima ish bilan kelding? — dedi. Bektemir botir:

— E, onajon, men Farg‘ona mamlakatidan bo‘laman. Shavkat podshohning qizi Oqbilak oyimning ta’rifini eshitib, g‘oyibona oshiq bo‘lib, yorimning loaqal bir qorasini ko‘rarmikinman, deb keldim. Siz bilan ona-bola bo‘ldik. Sizga qo‘limdan kelgancha xizmat qilaman, siz Oqbilakxon bilan ko‘rishish yo‘lini menga aytib bering, — deb, bir hovuch tillani kampirning oldiga jaranglatib to‘kib qo‘ydi. Kampir aytdi:

— Shavkat podshoh bir oyga shikorga jo‘nagan. O‘rniga Oqbilakni qo‘yib ketgan. Agar sen unga oshiqi shaydo bo‘lsang, ixlos bilan harakat qilsang, unga yetasan. Oqbilak har juma kuni kanizaklari bilan Eram bog‘iga sayr-u tomoshaga

chiqadi. Sen bir attor bo‘lib: „Ketdi-ketdi!“ deb bog‘ining darvozasidan o‘tasan. Oqbilak qiz bola emasmi, narsalaringga ko‘ngli moyil bo‘lib, chiqadi. Shunda ko‘rasan, arz-dodingni aytasan. Endi sen bozorga chiqib, attorlik mollardan sotib olib kelgin. Men bir folbin bo‘lib borib, Oqbilakka fol ochib, ko‘nglini senga moyil qilib kelaman, — dedi.

Bektemir botir xurjunini yelkasiga ilib bozorga bordi. Zargarlikka borib, bir zargar bilan so‘zlashib: „Menga malikalar taqadigan isirg‘a, uzuk, bilaguzuk, tillagajak, tillatumor, tilla taroq yasab bering!“ deb, xurjunidagi tilla, kumushlardan olib berdi. Zargar ishga kirishdi. Bektemir botir attorlikka bordi. Attorlardan qizlar chaynaydigan oq saqich, qora saqich, gilvata; qizlar badaniga sepadigan atir, upa-elik, mushki anbarlarni sotib oldi. Zargarga buyurgan buyumlarni ham oldi. Bozordan o‘ziga „Kettichilar“ga munosib keladigan ust-boshlarni sotib olib, kampirning uyiga qaytib bordi.

Kampir boshiga chodirini yopinib, Oqbilak oyimning o‘rdasi eshigiga borib turgan edi. Shu kuni Oqbilakxon kanizaklari bilan birga hammomga borib kelayotsa, o‘rda eshigining oldida bir kampir turibdi. Qizlardan biriga aytdi:

— Borib, kampirdan so‘ra-chi, nima ish bilan keldi ekan! Qiz borib:

— Ha, ona! Bu yerda nima qilib turibsiz? — dedi. Kampir:

— Aylanay, qizim! Men folbin bo‘laman. Malikaga bir fol ochib qo‘yay deb kelgan edim, — dedi. Qiz qaytib borib:

— Onajon! Kampir folbin ekan. Malikaga fol ochgani keldim, deyapti, — dedi. Oqbilakxon:

— Unday bo‘lsa, o‘rdaga olib kiringlar, — dedi.

Kampirni qizlar o‘rdaga boshlab kirishdi. Oqbilak oyim:

— Qani, ona! Bir fol oching-chi! — dedi. Kampir: „Bismillahir rahmonir rohiym!“ deb Oqbilak oyimning o‘ng qo‘lidan ushlab, fol ko‘rib ketdi:

Aylanay, oppoq qo‘zim!
Baxtingdan ochaymi?
Toleyingdan ochaymi?
Baxtingdan ochsam:
Baxting ulug‘.
Toleyingdan ochsam:
Toleying qutlug‘.

Ammo yuragingda darding bor, ta’bing xira. Xafa bo‘lma bolam! Ko‘pi bilan bir hafta ichida yorug‘likka chiqasan! Oqbilak oyim voyaga yetgan, ko‘ngli yor istar. Senga ko‘p yigitlar oshiq ekan, ammo bir g‘anim bor ekan, seni o‘z tenging bilan qovushtirishga u g‘anim doim to‘sqinlik qilar ekan (Oqbilakning otasi kelgan sovchilarni doim qaytara berar edi). U g‘anim otangmi, onangmi yo biror qarindoshingmi, buni folim aytmayapti. Ammo senga bir vafodor shahzoda yigit oshiq bo‘libdi. Folimning aytishiga qaraganda, o‘sha yigit senga bir savdogar yigit bo‘lib kelib uchraydi. Umringni o‘tkazma, kim vafodorlik ko‘rsatsa, undan qolma, omin, Ollohu akbar!“ — deb folni tugatdi.

Oqbilakxon: „Kampir mening ko‘nglimdagini topdi!“ deb bir hovuch tilla berdi. Oqbilak oyimdan keyin qizlar ham: „Onajon! Bizga ham fol ochib qo‘ying!“ deyishdi. Kampir ularga ham fol ochib, tilla, tangalarini olib, haqlariga

duo qilib, xayrlashib, o‘rdadan chiqib ketdi, to‘ppa-to‘g‘ri uyiga bordi. Oradan uch kun o‘tib, juma kuni keldi. Kampir Bektemir botirga aytdi:

— Bugun Oqbilak oyim Eram bog‘iga sayr-tomoshaga chiqadi. Borgin! — dedi.

3

Bektemir botir kiyimlarini almashtirib kiyib, attor nusxasiga kirdi. Xurjunni yelkasiga solib, yo‘lga ravona bo‘ldi. Eram bog‘ga yetib bordi. Qarasa, shunday katta bog‘, narigi cheti ko‘rinmaydi. Bog‘dan gul hidlari hamma yoqqa anqib turibdi. Bektemir botir bog‘ning atrofida aylanib yurib:

Attorman-u attorman,
Tilla taroq menda bor,
Shamshod taroq menda bor.
Keling, qizlar, oling, qizlar,
O‘sma toshlar menda bor! —

deb qichqira berdi. Bu tovush Oqbilak oyimning qulog‘iga yog‘day yoqib ketdi. Oqbilak oyim:

— Qizlar! Borib qaranglar-a, ko‘chada birov bir narsa deb chaqirib yuribdi. Kim ekan, bilib kelinglar! — dedi.

Qizlar chopqillashib ketishdi. Borishsa, bir yosh attor yigit. Qizlarni ko‘rib:

Oppoq-oppoq, oy qizchalar,
Beli xipcha, nozikchalar!
Oqbilakxonday yorim bor,
Yorga loyiq mollarim bor:
Mushki anbar, xushbo‘y atir,

Tilla uzuk, taroqchalar,
Tilla ko‘zgu, baldoqchalar,
Upa, elik, tumorchalar...
Kelib ko‘ring, menda bor, —

dedi. Qizlar attorning girdini olib, narsalarini ko‘ra ketishdi. Bittasi chopqillab borib, Oqbilak oyimga attorning gaplarini aytib: „Yuring opa! Attorning mollarini ko‘ring! Yoqtirganingizni oling“, deb qistadi. Oqbilakxon oyim, badanlari muloyim, gulzorlar orasidan bitta-bitta qadam tashlab, bog‘ning eshigi yoniga keldi. Oqbilak oyim attordan:

— Attor yigit! Nimalaringiz bor? — deb so‘radi. Attor boyagi gaplarini takrorlab, narsalarini yerga yozib tashladi. Bir juft tilla bilaguzuk, bir juft oltin isirg‘a, tilla tumorcha, tilla uzukni Oqbilakxonga: „Mana bu mollarni sizga atab olib kelganman!“ deb uzatdi. Oqbilak oyim munday qarasa, attor qaddi-qomati kelishgan, ko‘zlari, so‘zlari o‘ynoqi, istarasi issiq, jonon bir yigit ekan. Qo‘lidagi narsalarini olish uchun qo‘l uzatdi. Shunda shabada kelib, yuzidagi niqobini ko‘tardi, Bektemir botir uning o‘n to‘rt kunlik to‘lgan oyday yuzini ko‘rib: „Oh!“ deb yiqildi. Qizlar chuvurlashib qoldi. Malika: „Folbin aytgan vafodor yor shu bo‘lsa kerak!“ deb xayoldan o‘tkazdi-da, qizlarga buyurib, Bektemir botirni ko‘tartirib, Eram bog‘iga olib kirib, gullar orasiga tilla so‘riga yotqizib, yuziga suv septirdi. Attor o‘rnidan tura qoldi. Oqbilakxon oltin kosada sharbat quyib olib kelib tutdi. Bektemir botir sharbatni ichib, yorining husn-jamoliga mast-u alast bo‘lib o‘tirdi. Malika:

— E, go‘zal yigit! Siz qaysi bog‘ning gulisiz, qaysi chamanning bulbulisiz? Bu joylarga qanday adashib kelib qoldingiz?— deb so‘radi. Bektemir botir o‘zining asli zotini, Oqbilak oyimga g‘oyibona oshiq bo‘lib kelganini izhor qildi. Oqbilak oyim: „Kampir aytgan vafodor yorim shul ekan!“ deb, baland ko‘shkiga olib chiqib, oldiga noz-ne’mat, qimiz, sharoblar qo‘yib ziyofat qildi. Ikkisi bir-birining husniga to‘yishmay, bir hafta shu bog‘da qolib ketishdi.

Bir haftadan keyin Bektemir botir aytdi:

— Xudo ikkimizni bir-birimizga qo‘shdi. Endi bu yerdan qochaylik. Men sizni o‘z yurtimga olib ketayin. Falon chamanzorda mening otim bor. Men otimning oldiga borib, tayyorlanib turaman. Siz bu yoqdan yetib borasiz! —dedi.

Ikkisi gapni bitta qildi. Bektemir botir chiqib ketdi. Borib, kampir bilan xayrlashdi. Qolgan tilla-kumushini unga berib, o‘zi otining oldiga bordi. Borsa, oti o‘tlab yurgan ekan, egasi kelganini bilib, yugurib yetib keldi. Bektemir botir otni qashlab, supurib, yol-dumini tarab, egarlab, yuganlab, shay bo‘lib turdi.

Oqbilak oyim bo‘lsa, qizlarni to‘plab, yori bilan ketishini ularga aytib: „Men sizlardan roziman. Sizlar ham mendan rozi bo‘ling! O‘lmasak, bir kuni yana ko‘risharmiz, topisharmiz!“ deb, ularga katta-katta in’om-ehsonlarni berib, ko‘ngillarini to‘ldirdi. Qizlar: „Onajon! Bizlarni tashlab ketasizmi?!“ deb yig‘lab qolishdi. Oqbilak oyim sahar chog‘ida otini egarlatib, yuganlatib, erkakcha kiyinib, qizlar bilan xayrlashib, yorining ketidan chopib, chamanzorga yetib bordi.

Bektemir botir: „U otni qoldiraylik! Mening otimga minib tez ketaylik desam, yorim ko‘ngliga qattiq olmasin!“ deb, Oqbilak oyimning ko‘ngliga qarab, ikkisi o‘z oti bilan keta berishdi. Dam olmay, uxlamay qirq kecha-yu qirq kunduz yo‘l yurishdi. Bir joyga borib, charchab, otdan tushib, chodirni tikib, dam olgani kirishdi. Shunda Bektemir botir Oqbilakka aytdi:

— Men uxlasam, qirq kecha-yu qirq kunduzgacha uyg‘otmaysiz, basharti biror hodisa ro‘y bersa, tovonimga igna tiqsangiz uyg‘onaman, — deb yorining tizzasiga bosh qo‘yib, uxlab qoldi. Oradan bir qancha kun o‘tdi.

Bir vaqt chodirning yoniga birov keldi. Oqbilak oyim yuragi taka-puka bo‘lib quloq solib tursa:

— Qiz o‘g‘risi! Chiq chodirdan! — dedi. Oqbilak oyim qo‘rqib ketdi. Yorining tovoniga igna sanchishga ko‘ngli bo‘lmadi. Yig‘lab o‘tira berdi. Etagi ko‘z yoshi bilan to‘ldi. Tashqaridagi kishi: „Tez chiq!“ deb qistay berdi. Shunda Oqbilak oyim: „Qani, o‘zim chiqayin-chi!“ deb o‘rnidan turgan edi, etagidagi yoshi Bektemir botirning yuziga to‘kildi. Bektemir botir cho‘chib uyg‘onib:

— Nima hodisa? — deb so‘radi. Oqbilak oyim:

— Ketimizdan otamning odamlari yetib keldi, „tashqariga chiq!“ deb qistayapti!— dedi. Bektemir botir:

— E, malikam, sira g‘am yemang! „Yakkaning yori — Xudo“ deganlar. O‘zim maydonga chiqaman! — deb yoy-yarog‘ini taqib chiqib, Tarlonbo‘zni minib borib qarasa, qizning otasi Shavkat podshoh son-sanoqsiz askar bilan quvib kelibdi. Botir qichqirib: „Mana, men keldim! Birma-bir olishamizmi yoki otishamizmi?“ dedi. Dushman:

„Otishamiz!“ dedi. Shunda botir aytdi: „Bo‘lmasa, oldin sizlar otinglar. Keyin men otaman!“ dedi. Podshohning askarlari Bektemir botirga qarab ota boshlashdi. Hamma o‘qlarini otib bitirishdi. Birortasining ham o‘qi unga tegmadi. Botir: „Navbat endi menga keldi!“ deb dushmanga qarab ota berdi. O‘qi zoye bo‘lmay tega berdi. Podshohning hamma askarlari o‘lib, bitta o‘zi qoldi.

Bektemir botir „Bir kishining qo‘lidan nima kelar edi! Qaynotani o‘ldirish yaxshi ish emas! Har holda ota emasmi? Farzandidan umidini uzmay, bir kun emas, bir kun yarash yo‘lini tutar“, deb podshohni o‘ldirmay, chodirni yig‘ishtirib, otlariga minib jo‘nashdi. Yo‘l yurishdi, yo‘l yursalar ham mo‘l yurishdi. Yana bir joyga borib, otdan tushib, chodirni qurib, dam olib o‘tirishdi.

Qiz bilan yigit yo‘lga tushganda orqasidan Oqbilakning otasi Shavkat podshoh ham poylab, qorama-qora kela-yotgan edi. Qiz bilan yigitning to‘xtaganini ko‘rib, otidan tushib, oyoq uchi bilan asta-asta borib, chodirga keldi. Tirqishdan qarab xanjarni Bektemir botirning yuragiga mo‘ljallab irg‘itdi-da, ketiga qarab qochdi. Xanjar borib botirning yuragiga sanchildi, bir qancha vaqt yotib, joni uzildi.

Shunda Oqbilak oyim:

Bog‘ ichidan tanlab olgan
Toza rayhonimdan ayrildim! —

deb yig‘ladi. Tarlonbo‘z kelib, Bektemir botirni hidlab, kishnab yig‘lay berdi. Ikkisi yig‘lab-yig‘lab, botirga go‘r qazib, ko‘mishdi.

Oqbilak oyim Tarlonbo‘zga mindi: „E, jonivor! Menga ota yurtiga bormoq harom! Endi boshla, yorimning shahriga! Yorimning shahriga boray! Yorim o‘ynab-o‘sgan joylariga guli-rayhonlar ekib, suv quyib, ostini chopib, yorim yurgan yo‘llardan o‘sib chiqqan gullaridan uzib olib, bag‘rimga bosib, umrimni o‘tkazay!“ dedi. Ot qizni ko‘tarib, Odilxon podshohning shahriga, Farg‘ona mamlakatiga qarab uchib jo‘nadi.

Bektemir botir Tarlonbo‘zni minib, Misr mamlakatiga jo‘nab ketgandan keyin, uning ota-onalari:

Yuragimizning chegasi,
Qirq o‘g‘ilning sarasi,
Qachon ko‘rinadi qorasi? —

deb, oyga qaraganday ikki ko‘zlari uning yo‘liga intizor edi. Podshoh: „O‘g‘lim agar qilichimdan qon tomsa, mening o‘lganim“ degan edi, deb bir odamini qilichning yoniga posbon qilib qo‘ygan edi. Bir vaqt qilichidan qon tomdi. Bu xabar podshohlikka yetdi. Hamma: „Shunday botir olamdan o‘tdimi? Hay attang, yosh ketdi!“ deb xafa bo‘lishib, yig‘lashib, aza tutishdi. Shunda Tarlonbo‘z osmondan uchib kelib, o‘rdaga tushdi. Ustida Bektemir botir yo‘q, bir go‘zal malika o‘tiribdi. Bektemir botirning ikki singlisi ko‘zlaridan yosh oqizib borib:

— Akam qani?— deb so‘radi. Shunda malika:

— Akangiz keladi! — dedi. Qizlar:

„Akang keladi“ deguncha,
„Akang o‘ldi!“ desang-chi!

Xumor-xumor ko‘ziga
Tuproq to‘ldi desang-chi!
Qalam-qalam qoshini
Burgut teshdi desang-chi! —

deb yig‘lashdi. Shunda Oqbilak oyim: „Dod!“ deb otdan o‘zini tashlab, qizlarni bag‘riga bosib yig‘lay berdi. Botirning ota-onalari, hamma yaqinlari dod-voy solib yig‘lashdi. Yig‘i to‘xtadi. Odilxon podshoh Oqbilak oyimdan hol-ahvol so‘radi. Oqbilak oyim bo‘lib o‘tgan ishning hammasini podshohga aytib berdi. Shunda podshoh: „O‘g‘lim cho‘llarda g‘aribmozor bo‘lib qolmasin. Borib, murdasini olib kelib, o‘rdamga ko‘mdirayin!“ deb, qancha odamlari bilan qizni boshlab, Bektemir botirning qabriga qarab jo‘nashdi. Qabrga yetib borib, uni ochib, murdani olib qo‘yib, unga ko‘zlarini surtib yig‘lay berdi.

Shu paytda qibla tomondan bir mo‘ysafid odam yetib kelib:

—E, birodar! Dunyoda kim o‘lmaydi! Hamma o‘ladi. Qirqta o‘g‘lingdan bittasi o‘lsa, o‘libdi-da. Birkam qirqi bor-ku! Shularga shukur qilsang-chi, — dedi. Podshoh boshini ko‘tarib turib aytdi:

— Birkam qirq o‘g‘lim, shu bir o‘g‘limning tukiga ham arzimaydi. Hammasidan ham shu o‘g‘limga quvonar edim. Ular eson-omon yurtlariga qaytib keldilar! — dedi.

Chol kishi Xizr edi. Shu zamon ikki qo‘lini ochib, qiblaga qarab: „Xudo murodingga yetkazsin!“ deb fotiha o‘qidi. Shu zamon Bektemir botir: „Men uzoq uxlab qolibman“, deb o‘rnidan turdi...

Odilxon podshoh qirq kecha-kunduz to‘y-tomosha qilib, Bektemir botir bilan Oqbilak oyimni bir-biriga qo‘shdi. Shu bilan ular murod-u maqsadiga yetishdi.

QIRQ KUYOV

Bir podshohning qirq o‘g‘li bor ekan. Bir kuni podshoh katta o‘g‘lini uylantirmoqchi bo‘libdi. Buni eshitgan boshqa o‘g‘illari, „Bizlarni ham uylantiring“, deyishibdi. Podshoh qirqta o‘g‘liga qirqta qizlik odamni qidirtira boshlabdi. Bir necha yillar qidirgandan keyin, o‘z mamlakatidan olti oylik yo‘lda bo‘lgan bir podshohning qirqta qizi borligini eshitib, shu podshohning dargohiga bir tuya bilan Maston kampirni sovchilikka yuboribdi. Kampir olti oylik yo‘lni ilamon tuya bilan olti kunda bosib boribdi. Podshohning o‘rdasiga kelib, eshik oldini supuribdi. Podshohning xizmatkorlari kampirni ushlab podshohning oldiga olib kirishibdi. Podshoh kampirdan nimaga kelganini so‘rabdi. Kampir:

— Ey, podshohim, sizning qirqta qizingiz bor ekan. Shu qizlaringizga sovchilikka keldim, — debdi. Podshoh:

— Haqiqatan, mening qirqta qizim bor. Ularning hammasini tug‘ishgan qirqta yigitga beraman, — debdi. Kampir ham o‘z podshohining qirqta o‘g‘li borligini aytibdi. Podshoh:

— Men qizlarimni berishga roziman, lekin bir shartim bor: podshohingiz o‘z mamlakatidan mening mamlakatimgacha bo‘lgan olti oylik yo‘lga ariq qazdirib, o‘z suvini mening suvimga qo‘shsin, — debdi.

Maston kampir o‘z mamlakatiga qaytib podshohga:

— Ey, podshohi olam, shu olti oylik yo‘lga ariq qazib, o‘z suvingizni ul podshoh suvlariga qo‘shsangiz, qizlarini berar ekan, — debdi.

Podshoh bu shartga rozi bo‘libdi.

Podshoh shahardagi hamma fuqarolarni yig‘dirib, ariq kovlata boshlabdi. Xalq bir oyda uch-to‘rt toshlik yo‘lgacha ariq kovlabdi. Podshohning o‘g‘illari ariqni tezroq kovlatish uchun navbat bilan mehnat qilayotgan odamlar ustidan xo‘jayinlik qilib turishibdi. Bir qancha odamlar uylaridan, bola-chaqalaridan ajralib, podshohning zulmiga chiday olmay, bu ishdan norozi bo‘la boshlashibdi. Bir kun odamlarning: „Podshohning o‘g‘illari xotin olmay ketsin, hammamizni uy-joyimizdan, bola-chaqamizdan judo qildi“, deb gaplashganlarini podshohning kichik o‘g‘li eshitib, ariq kovlayotgan odamlarning hammasiga javob berib yuboribdi. Akalari buni ko‘rib, „Bizni xotinsiz qoldirding“ deb, bir mushtdan urib ketibdi. Kichik ukasi yig‘lab-yig‘lab ariq yonida yotib, uxlab qolibdi. Sahar vaqti bir chol kelib, bolani uyg‘otib:

— Ha, o‘g‘lim, nima uchun bu yerda yotibsan? —debdi. Bola bo‘lgan voqeani cholga gapirib beribdi. Chol:

— O‘g‘lim, xafa bo‘lma, bu ariqni kovlash qiyin emas. Lekin senga bir nasihatim bor, shuni bajarasan. Kovlagan arig‘ingizning bir tomoni yoz, bir tomoni qish bo‘ladi. Akalaring to‘yga borganda sen o‘zing bormay, pichog‘ingni berib yuborgin. Akalaring kelinlarni olib yo‘lning yarmiga kelganda yomg‘ir yog‘adi, yomg‘irdan keyin qor yog‘adi, qordan keyin tosh yog‘adi.

Shu vaqtda bir oq uy ko‘rinadi. Zinhor-bazinhor shu oq uyga kirishmasin. Tez orada havo ochilib ketadi. Otangga shu gaplarni tayinla, — debdi-da, tayog‘ini ot qilib minib, „Ko‘zingni yum!“ debdi. Birpasdan keyin „och!“ debdi. Bola ko‘zini yumib ochsa, shu olti oylik yo‘lga ariq kovlanib, ikki podshohning suvi bir-biriga qo‘shilibdi. Chol bolaga yana „Ko‘zingni yum!“ debdi. Bola ko‘zini yumibdi. „Ko‘zingni och!“ debdi. Bola ko‘zini ochib qarasa, o‘zini yig‘lab yotib qolgan ariq bo‘yida ko‘ribdi. Chol g‘oyib bo‘libdi. Bola yana ariq bo‘yida avvalgiday qilib yotibdi. Ertasi akalari ariq boshiga kelib qarashsa, suv oqib yotibdi, suvning boshi ko‘rinmaydi. Akalari bolani uyg‘otib otalari oldiga olib borishibdi. Bola otasiga:

— Ariqni men kovlab, ikki suvni bir-biriga qo‘shdim, — debdi.

Podshoh o‘g‘lidan xursand bo‘lib, kelinlarni olib kelishga tayyorgarlik ko‘rib, bir qancha askarlari bilan jo‘nabdi. Bir necha oy yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, suvsiz sahro cho‘l yurib, qizlar yashaydigan mamlakatga yetib borishibdi. Podshoh bularning kelayotganini eshitib, yo‘llariga poyandozlar tashlab, kutib olish uchun bir qancha askarlari bilan peshvoz chiqibdi. Qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y-tomosha qilib, bir kam qirq yigitga qizlarini nikoh qilibdi. Kichkina kelinni esa pichoqqa nikoh qilishibdi. Yigitlar bir qancha askarlar bilan kelinlarni olib yo‘lga tushibdilar. Bir necha kun yo‘l yurib, yo‘lning yarmiga kelganda yomg‘ir yog‘a boshlabdi. Yomg‘irdan keyin qor yog‘a boshlabdi, qordan keyin tosh yog‘a boshlabdi. Shu payt oq ravot ko‘rinibdi. Podshohning katta o‘g‘illari shu ravotga

kirishga ijozat so‘rabdi. Podshoh: „Ukangizning nasihati bor, kirmangiz“, deb ravotga kirishga rozilik bermabdi. Akalari otasini koyib: „Siz bitta o‘g‘lingiz deb bizlarni o‘ldirasizmi?“ deb quloq solmasdan qo‘rg‘onga kirishibdi. Podshoh ham noiloj orqalaridan kiribdi. Bular hammasi qo‘rg‘onga kirishi bilan havo charaqlab ochilib ketibdi. Qo‘rg‘onning to‘rt burchagidagi to‘rt quduqdan suv otilib chiqib, pastga tushib turibdi, qozonlarda palovlar pishgan, dasturxonlar yozilgan, shirin sharbatlar, turli taomlar qo‘yilgan, ko‘rpachalar solingan. Otlar uchun har biriga yakka mixlar qoqilgan, oxurlarga yemlar solingan. Lekin hech kim yo‘q ekan. Ravotga kirgan odamlarning hammasi taomlardan yeb, bu oqshom shu joyda yotibdilar. Ertalab turib, yo‘lga tayyorlanib darvozadan chiqayotganlarida bir ajdarho kelib darvozaning og‘zini to‘sibdi. Tilga kirib:

— Qani, buning haqini berib ketinglar! — debdi. Podshoh:

— Pul kerakmi, dunyo kerakmi, ot kerakmi? Ol! — debdi. Ajdarho:

— Menga pul ham, dunyo ham kerak emas, kichik o‘g‘lingni bersang bo‘ladi, boshqa hech narsa olmayman, — debdi. Podshoh xafa bo‘libdi.

Lekin katta o‘g‘illari otalariga:

— Mayli, beraman deb ayting, yo‘l uzoq, borib ololmaydi, — deb podshohni ko‘ndirishibdi. Podshoh kichik o‘g‘lini ajdarhoga berishga rozi bo‘lib jo‘nab ketishibdi.

O‘n kun yo‘l yurganlaridan keyin uzoqdan bir narsaning uchib ketayotganini ko‘rishibdi. Uchib ketayotgan narsa tez vaqt ichida yaqinlashibdi. Qarasalar, kichik ukasini

ajdarho domiga tortayotgan ekan. Bola podshoh yoniga yaqinlashganda „Ota, olib kelayotgan kelinigizni kimga bersangiz bering“, deb o‘tib ketibdi-da, ravotning oldida turgan ajdarhoning oldiga boribdi. Ajdarho bola kelishi bilan bolaning beliga ikki marta aylanib betini betiga qo‘yib:

— Bir kunlik umringdan kechasanmi, qirq kunlik umringdan kechasanmi? — debdi. Bola o‘ylab turib:

— Qirq kunlik umrimdan kechaman, — debdi.

— Bo‘lmasa, falon mamlakatda bir podshohning qizi bor. Shu qizni qirq kun ichida menga keltirib berasan, keltirmasang o‘zingni yeyman, — debdi.

Bola ajdarhodan qirq kunlik javobni olib, yo‘lga ravona bo‘libdi. Bir necha kun yo‘l yurib bir joyga kelsa, yo‘lda juda ko‘p chumolilar yurgan emish. Bola ularni bosib o‘ta olmay, kechgacha chumolilarning o‘tib bo‘lishini kutib o‘tiribdi. Kechqurun chumolilar o‘tib bo‘lgandan keyin oxirida chumolilarning podshohi bolaning oldiga kelib:

— Ha, yigit, nima uchun bu yerda o‘tiribsiz?— deb so‘rabdi.

— Men chumolilarni bosmay, deb ularning o‘tib ketishini kutib o‘tiribman, — debdi bola. Chumoli:

— Senga rahmat, mabodo biz ham bir kuningga yararmiz, — debdi-da, bolaga bir hovuch somon beribdi. Bola somonni olib, yana bir necha kun yo‘l yurgandan keyin ikkita sherning olishayotgani ustiga borib qolibdi. Qarasa, sherlar bir quyonni ushlab olib, qanday qilib bo‘lib yeyishni bilmasdan olishayotgan ekan. Bola sherlardan quyonni so‘rab olib, quyonni yonidagi pichog‘i bilan ikkiga bo‘lib beribdi.

Sherlar:

— Rahmat, odamzod o‘g‘li, shu quyonni bo‘lib yeya olmasdan uch kundan beri ovora edik, — deb boladan xursand bo‘lib:

— Mana ol, bir kuningga yararmiz, — deb ustlaridagi yunglaridan uzib beribdilar. Bola yana yurib-yurib, kechqurun bir qishloqqa boribdi. Kechasi yotish uchun bir kampirdan joy so‘rabdi. Kampir joy berib:

— Ha, o‘g‘lim, qayerdan kelayotibsan, nima ish qilib yuribsan? — debdi. Bola oldin nimaga kelganini kampirga aytmabdi. Kampir qistagandan keyin podshoh qizini olishga kelganini aytibdi. Kampir xafa bo‘lib:

— O‘g‘lim, bu ishni qo‘y. Juda og‘ir ish, buni bajarish juda qiyin. Yosh yigit ekansan, bekorga o‘lib ketasan. Bir necha qiyin shartlari bor, ularni bajara olmaysan. Mana, qara, yettita yakka mixda yetti ot turibdi. Mana shu yetti otni yetti o‘g‘lim minib yurar edi.

O‘g‘illarim shu podshohning qizini olamiz deb podshohning shartlarini bajara olmasdan, birin-ketin o‘lib ketishdi. Bir o‘zim shu hovlida qoldim. Qo‘y, o‘g‘lim, podshohning qizidan boshqa qizlar ko‘p. Shulardan biriga seni uylantiraman, seni o‘zimga o‘g‘il qilib olaman, — debdi.

Bola kampirga:

— Hay ona, nima bo‘lsa ham men shu podshoh qizining shartlarini bajarishga bel bog‘laganman, shu shartlarni bajarishga majburman, — debdi.

Ertalab, kampirning yig‘lab-yalinishiga qaramay, podshoh dargohiga borib, dovulini chalibdi. Podshohning odamlari kelib, bolani shoh oldiga olib boribdilar.

Podshoh boladan:

— Sen mening qizimni olishga kelgan bo‘lsang, uchta shartim bor. Shu shartlarni bajara olmasang, kallangni olaman. Qo‘y, urinma, yo‘lingdan qolmay ketaver, — debdi. Bola podshohga:

— Shartingizni ayting, bajaraman, — debdi. Podshoh:

— Uchta shartdan biri — qirq qop tariqni yerga septirib beraman, bittalab terib berasan; ikkinchi shartim — otamdan qolgan ikkita bo‘rdoqi ho‘kizim bor. Shularning go‘shtini ertalabgacha yeb, suyagini keltirib berasan; uchinchi shartim — darvozaga yaqin joyda otamdan qolgan to‘rt pudlik ko‘za yerga ko‘milgan, og‘zi ochiq, ichida hech narsa yo‘q. Shuning oldidan o‘tib, qaytguninggacha ichida tilla qaynab tursin. Mana shu shartlarimni bajarsang, qizimni beraman, — debdi.

Birinchi shartni bajarish uchun qirq tuyaga qirq qop tariqni orttirib yuborib bir xavar[1] yerga septiribdi. Xizmatchilar bolani qoldirib, o‘zlari qaytibdi. Bola shuncha tariqni qanday terib tamomlash ilojini topa olmay, o‘ylay-o‘ylay qo‘li bilan tera boshlabdi. Peshingacha yonkap[2] tariq teribdi. Peshin vaqtida, bir joyga o‘tirib, yana o‘ylay boshlabdi. Birdan chumolilar bergan somon esiga tushib qolibdi. Yonidagi chaqmog‘ini olib chaqib somonni tutatibdi. Somonning tutuni chumolilarning burniga kirib, hamma chumolilar yig‘ilib bolaning oldiga kelib:

— Nima xizmat, buyuring, — debdi.

— Ey jonivorlar, mening boshimga mushkul ish tushdi.

---

[1] **Xavar** — tekis.

[2] **Yonkap** — yarim hovuch.

Mana shu xavarga sepilgan qirq qop tariqni terib beringlar, — debdi.

Bola qopning og‘zini ochib turibdi, chumolilar tariqni terib qopga sola boshlabdi. Kechgacha qirq qopga tariqni to‘lg‘azib, chumolilar o‘z joylariga ketishibdi. Bola qirq qop tariqni tuyalarga ortib, podshoh o‘rdasiga olib kelibdi. Bolaning bu ishidan hamma xursand bo‘libdi. Ikkinchi kuni, ikkinchi shartni bajarish uchun podshoh otasidan qolgan ikkita novvosni chiqarib:

— Mana shu novvoslarning go‘shtini ertagacha yeb, suyaklarini qopga solib keltirib ber! — debdi.

Bola ho‘kizlarni yetaklab, bir joyga olib borib bog‘lab qo‘yibdi. Kechasi ho‘kizlar yoniga kelib qanday yeb tamomlashni bilmay xafa bo‘lib, o‘ylab o‘tirib sherlarni eslabdi. Sherlarning yungini tutatibdi. Sherlar „Labbay, xizmatingga tayyormiz“ deb, bolaning oldiga yetib kelishibdi. Tong otguncha ikki sher ikki ho‘kizning go‘shtini tamomlabdi. Bola suyaklarni qopga to‘ldirib saharda podshoh o‘rdasiga kelib: „Qornim ochib ketdi, qani yana yeyishga biror narsa bormi?“ deb chaqiribdi. Xizmatkorlar bolani podshoh oldiga olib kiribdi. Bola suyaklarni podshoh oldiga qo‘yibdi. Odamlar buni ko‘rib „Bu devmi yoki boshqa biror narsami“, deb hayron qolishibdi.

Podshohning buyrug‘i bilan bolaga bir tog‘ora qatiq bilan sakkizta non keltirib beribdilar. Bolaning haqiqatan qorni och ekan, ana-mana deguncha bir tog‘ora qatiq bilan sakkizta nonni yeb qo‘yibdi. Podshoh bolaga uchinchi shartni buyuribdi. Malika esa, bu yigitning ikkita shartni bajarganidan juda xursand bo‘lib, yo‘liga chiqib turibdi. Yigit podshohning uchinchi shartini qanday bajarishni bilmay,

xafa bo‘lib, o‘ylanib chiqib kelayotsa, podshohning qizi uchrabdi. Qiz qo‘lidagi gavhar uzukni yigitga berib:

— Ey yigit, mana shu uzukni darvoza yonidagi ko‘zaning oldidan o‘tayotganingizda uning ichiga tashlang, lekin orqaga qaramay, ketavering. Siz qaytib kelguningizcha tilla qaynab chiqaveradi, — debdi. Yigit uzukni olib ketibdi. Ko‘za yoniga borib uzukni tashlab, qiz aytgancha orqasiga qayrilib qaramasdan darvozadan chiqib ketibdi. Podshohning xizmatchilari ko‘zadan oltin qaynab chiqqanini ko‘rib, yigitning orqasidan borib uni bardor-bardor qilib ko‘tarib, podshoh oldiga olib kelishibdi. Xizmatkorlar podshohga:

— Podshohi olam, qizingiz ana shu yigitniki, — deyishibdi.

Podshoh butun shahar xalqini yig‘ib, to‘y-u tomoshalar qilib, qizini yigitga nikohlab beribdi. Ajdarhoga bergan va’dasi to‘lishiga bir kun qolganda, yigit bir oh tortibdi. Qiz yigitga:

— Ey yigit, nega bunchalik qattiq oh tortasiz? — debdi. Yigit ajdarhoga bergan va’dasini qizga aytmasdan:

— Ota-onam esimga tushdi, — debdi. Erta bilan, tong otgandan keyin yigit qizga:

— Meni desang birga ketasan, bo‘lmasa ixtiyoring, — debdi. Qiz ham ketishga rozi bo‘libdi. Ikkovi podshohdan javob olib, yo‘lga tushishibdi. Bir qancha yo‘l yurgandan keyin, yigitning juda holi tang bo‘lib, rangi qop-qora bo‘lib ketaveribdi. Qiz yigitning holini ko‘rib:

— Nimaga bunchalik qattiq pakar[1] bo‘lib ketyapsiz? — debdi.

[1] **Pakar** — xafa.

Shunda yigit chidamay, o‘zlarining ajdarho oldiga ketayotganlarini aytibdi:

— Tez yetib bormasak, ajdarho ikkovimizni ham yeb qo‘yadi, — debdi. Qiz yigitdan juda xafa bo‘lib:

— Ey, yigit, nega shu vaqtgacha bu gaplarni menga aytmadingiz, uning iloji qo‘limizda edi, hali ham kech emas. Endi siz chopib borib otamning kichik hujrasini ochasiz, hujraning ichida bir sandiq bor, sandiqning ichida bir kaptar bor. Shu kaptarning kallasini kesasiz. Tomog‘idan bir qurt chiqadi, qurtni o‘ldirasiz. Ana shundagina ajdarho o‘ladi, bo‘lmasa ikkimizni ham yeydi, — debdi.

Shu gapni aytib bo‘lishi bilan ajdarho qizni domiga torta boshlabdi. Yigit esa kuchining boricha podshoh o‘rdasi tomon chopibdi. O‘rdadan hujraning kalitini topib, hujraning qulfini ochibdi. Hujraning ichiga kirib, tokchada turgan sandiqni ochib, kaptarni ushlay deganda, kaptar uchib ketibdi, yigit darrov hujraning eshigini bekitib qo‘yib, kaptarni zo‘rg‘a ushlab olib, kallasini kesibdi, tomog‘idan qurtni olib o‘ldiribdi. Hujradan chiqib o‘rdada turgan otga minib qiz yoniga ketibdi. Yo‘lda kelayotib „Qizga nima bo‘ldi ekan, ajdarho yutdimi, o‘likmi, tirikmi“ deb o‘ylab, xafa bo‘lib qiz oldiga kelib qarasa, qiz bilan ajdarhoning orasi uch qadam qolganda ajdarho o‘libdi. Qiz esa hushidan ketib qolibdi. Yigit yugurib kelib qizni ko‘tarib olib o‘tirsa ham hushiga kelmagandan keyin, ko‘zidan yosh oqib qizning yuziga tomishi bilan, qiz ko‘zini ochib, yigitni ko‘rib xursand bo‘libdi. Yigit:

— Ajdarho o‘libdi, jonimiz foydaga qoldi, ajdarhodan qutuldik, ajdarhoning makoni bizga kerak emas, o‘z yurtimizga ketamiz, — debdi.

Bir necha kun yo‘l yurib, otasining mamlakatiga kelibdi. Podshoh o‘g‘lining kelayotganini eshitib xursand bo‘lib, kutib olibdi. Qayta boshdan qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y berib murod-maqsadiga yetibdi.

OLTIN TARVUZ

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, o‘tgan zamonda bir kambag‘al dehqon bor ekan. Uning atigi bir tanobgina yeri bor ekan. Dehqon shu yerda kecha-yu kunduz tinmay mehnat qilib kun ko‘rar ekan. Bahor kelib qolibdi. Dehqon yer hayday boshlabdi. Yerni ikki marta haydab bo‘lib, yaqinidagi katta soyning bo‘yida salqinlab o‘tirsa, osmonda uchib ketayotgan bir laylak yiqilib tushibdi. Dehqon qarasa, laylakning qanoti siniq emish. Dehqon haligi laylakni darrov uyga olib borib, siniq qanotiga taxtakach bog‘lab, bir qancha vaqt uni boqibdi. Laylak sog‘ayib, uchib ketibdi.

Bir kun dehqon chigit ekib yursa, laylak pastlab uchib o‘tibdi. Dehqon esa chigitni ekaveribdi. Biroq laylak yana pastlab o‘tibdi. Shu o‘tishda uch dona tarvuz urug‘i tashlab ketibdi.

Bir necha kundan keyin chigit bilan baravar tarvuz urug‘i ham unib chiqibdi. Ekinni vaqtida o‘tabdi, sug‘oribdi, chopibdi. Shunday qilib hosilni yig‘adigan payt ham kelibdi. Bir kuni tarvuzdan uchtasini uzib, uyiga olib ketibdi. Tarvuzlar juda katta ekan. Dehqon o‘zining yaqin qarindoshlarini va oshna-og‘aynilarini mehmon qilib chaqiribdi. Bir mahal tarvuzga pichoq ursa, pichoq sira botmas emish. Uni qo‘yib, ikkinchisini

so‘ymoqchi bo‘libdi, pichoq o‘tmabdi, uchinchisi ham shunday bo‘libdi. Dehqon ham, mehmonlar ham hayron bo‘lishibdi. Yerga bir urib yorib qarasalar, ichi to‘la tilla emish. Qolgan ikkitasini ham yorib ko‘rishibdi. Ularning ichi ham tilla emish. Kambag‘al sevinib ketib, hammasini mehmonlarga ulashibdi, ular ham xursand bo‘lib, uy-uylariga tarqabdilar. Uch tup tarvuzning har biri o‘ntadan solgan ekan. Dehqon qolgan tarvuzlarni ham yig‘ib olibdi. Shunday qilib kambag‘al dehqon juda boyib ketibdi.

Uning bir boy dehqon qo‘shnisi bor ekan. U haligi kambag‘al dehqondan: „Sen nima qilib boyiding?“ deb so‘rabdi. Dehqon voqeani aytibdi: „Qo‘shni, mening yerimni o‘zingiz bilasiz. Erta bahordan yerni haydashga kirishdim. Bir kun charchab, soy bo‘yida salqinlab o‘tirsam, osmonda uchib ketayotgan bir laylak yiqilib tushdi. Qarasam bir qanoti singan ekan. Rahmim kelib, ko‘tarib uyga olib keldim. Qanotini taxtakach bilan bog‘lab, dori-darmon bilan parvarish qildim, boqdim. Laylak bir necha kundan keyin tamom sog‘ayib uchib ketdi. Kunlardan bir kun yer haydab bo‘lib, chigit ekib yursam, haligi laylak tepamdan uchib o‘tdi. Ishimni qilaverdim. Bir ozdan keyin laylak orqasiga qaytdi. Qaytishda pastlab uchib, yerga uch dona tarvuz urug‘i tashlab o‘tdi. U urug‘lar yerdan unib chiqdi. Uni g‘o‘zalarim bilan baravar parvarish qilaverdim. Tarvuzlarni so‘ysam ichidan tilla chiqdi. Shunday qilib boyib ketdim“,— debdi.

Buni eshitgan boy dehqon: „Zora men ham shunday oltinlarni qo‘lga kiritsam“ deb soyga borib turibdi. Bir vaqt boy nariroqda bir laylakni ko‘ribdi. U sekin borib, poylab

turib laylakning oyog‘iga tayoq otibdi. Laylakning oyog‘i sinib, ucholmay qolibdi. Boy darrov uni tutib, uyiga olib kelibdi, oyog‘iga taxtakach bog‘lab, parvarish qilibdi. Bir necha kundan keyin, laylakning oyog‘i tuzalib uchib ketibdi. Boy dehqon har kuni dalaga chiqib, laylakni kutaveribdi. Kunlarning birida uning tepasidan tanish laylak o‘ta turib ikki dona urug‘ tashlab ketibdi. Urug‘i ko‘karib chiqib tarvuz solibdi. Tarvuz pishishi bilan boy dehqon hamma qarindosh-urug‘ini mehmonga chaqiribdi. Tarvuzga pichoq urgan zamon ichidan katta-katta qovoqarilar chiqib, o‘tirganlarni talay boshlabdi. Boy tura solib ularni haydamoqchi bo‘lganda, arilar uni boshi demay, yuzi demay chaqib tashlayveribdi. Oradan sal o‘tgach, boyning kallasi, burni, lablari shishib ketibdi. Buning alamiga chidolmay, o‘zini katta suvga tashlab, cho‘kib ketibdi.

Kambag‘al dehqon halollik bilan murodiga yetibdi, boy dehqon o‘z qilmishiga yarasha jazosini tortibdi.

YAMOQCHI

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, o‘tgan zamonda Ma’ruf yamoqchi degan bir odam bo‘lgan ekan. U faqat yamoqchilik qilib, arang kun kechirar ekan. Ma’ruf domla-imomning maslahati bilan Ruzvon otin degan bir tul (beva) xotinga uylanibdi. Ruzvon otin juda firibgar xotin ekan. Uning kasbi rom ochish, fol boqish kabi xurofiy ishlar ekan.

Ruzvon otin erining yamoqchilik qilib topgan puliga qanoat qilmas ekan.

Bir kun Ma'ruf yamoqchi bozorda kun bo'yi ishsiz o'tirib, kechqurun uyiga qup-quruq qaytibdi. Ruzvon otin erini qarg'ab-qarg'ab uydan haydabdi.

Ma'ruf yamoqchi ham rosa jonidan to'ygan ekan. U shahardan chiqib ketibdi. Karvonlarga qo'shilib, ularning tuya, otlarini boqib, qorovullik qilib, ming azob-uqubatlar bilan Xo'tan shahriga yetib boribdi.

Xo'tanda Ma'rufning tanishlaridan Ali degan bir katta savdogar bor ekan. U Ma'rufni ko'rib qolib, uni tekinga ishlatmoqchi bo'lib, hiyla-nayrang bilan uyiga olib boribdi.

Uni darhol hammomga tushirib, yangi kiyim-bosh kiydirib, katta ziyofat qilibdi. Ertasiga Ma'rufga alohida do'kon ochib beribdi.

Ma'rufning qo'li juda ochiq ekan. U oldiga tilanib kelgan gadoylarga do'kondagi mollardan, puldan berib jo'natayeribdi. Xullas, o'sha kunning o'zidayoq do'konning ming tillalik dastmoyasini shahardagi gadoylarga, yetim-yesirlarga berib, tamom qilibdi.

Ertasiga Ali Ma'rufga yana ming tillalik mol berib, „Endi bunday qilmagin", deb jo'natibdi. Ma'ruf xo'jayinning gapiga kirmay, do'kondagi mollarni tilanib kelgan gadoylarga yana berib tamomlabdi. Ma'rufning ovozasi Xo'tan podshosiga yetibdi. Podshoh uni chaqirtiribdi. Ma'rufning kelishiga dasturxonlar yozilib, rang-barang taomlar hozir qilinibdi. Ovqatdan so'ng podshoh Ma'ruf yamoqchidan qaysi shahardan kelganini, kasb-kori nima ekanini so'rabdi.

Ma'ruf katta savdogar ekanini aytibdi. Podshoh uni sinash uchun qo'lidagi uzugini chiqarib, ko'zi qanday toshdan ekani va narxi qancha ekanini so'rabdi.

Ma'ruf uzukni tishi bilan sinab ko'raman deb, sindirib qo'yibdi. So'ngra podshohga:

— Shohim, bu yaramas tosh ekan, ming tillaga arzimaydi. Menda yuz ming tillaga arziydigan asl toshlar bor,— debdi. Podshoh uzukni ming tillaga olgan ekan.

Podshoh vazir bilan maslahatlashib, yamoqchi ta'rif qilgan yuz ming tillali qimmatbaho toshlarni olish uchun qizi Jahonoroni Ma'rufga bermoqchi bo'libdi.

Vazirlar Ma'rufdan podshohning yagona qizi Jahonoroni xotin qilib olishini iltimos qilibdilar. Ma'ruf „Mening mollarim, tuyalarim yo'lda, ular kelgandan keyin to'y qilsak, qanday bo'lar ekan" desa ham ko'nmabdilar. Qirq kecha-yu qirq kunduz to'y-tomosha qilib, Ma'rufga Jahonoroni olib beribdilar.

Ma'ruf Jahonoro bilan uch oy turmush kechiribdi. So'ngra „Yo'lda kelayotgan mollardan xabar olib kelaman" deb, Xo'tan shahridan chiqib ketibdi, shu bilan boshini o'limdan saqlab qolmoqchi bo'libdi.

Ma'ruf yamoqchi Xo'tandan chiqib, ancha yo'l yuribdi. Yo'lda ketayotganida qarasa, dehqonlar yer haydayotgan ekan.

Ma'ruf yo'l yuraverib, juda charchabdi, ochlikdan qiynalibdi, bir dehqondan non bilan qatiq so'rabdi. Dehqon: „O'g'lim, mening uyim hov anavi tepalikda, sen ho'kizlarimga qarab turgin, men borib non bilan qatiq olib kelaman", deb uyiga jo'nabdi. Ma'ruf biroz dam olib, „Dehqon kelguncha yerni haydab turay" deb, yer hayday boshlabdi. Bir vaqt qarasa omoch tishi bir narsaga qadalibdi. Ma'ruf shuncha harakat qilsa ham, ho'kizlar yurolmasdan

to‘xtab qolibdi. Ma’ruf o‘zicha: „Endi meni xudo urdi, peshanam sho‘r ekan. Dehqon kelsa nima deb javob beraman“ deb qayg‘urib, omoch tishini chiqazib olishga unnabdi. Lekin omoch tishi bir marmar toshga taqalib qolganidan sira siljimabdi.

Ma’ruf tuproqni kovlab, toshni olib tashlamoqchi bo‘libdi. Axiri toshni bazo‘r ko‘tarib, bir chetga irg‘itibdi. Qarasa, toshning tagida bir zinapoya bor ekan.

Ma’ruf o‘z baxtini sinab ko‘rmoqchi bo‘lib, ko‘zini chirt yumib, zinapoya bilan chuqurga tushaveribdi. Qadami yerga tekkanda ko‘zini ochibdi. Qarasa, hamma yoq kunduzdek yop-yorug‘ emish. Lekin u yerda na chiroq bor emish, na sham. Ma’ruf hayron bo‘lib, buning sirini bilolmabdi, ammo eshik qubbalariga o‘rnatilgan gavharlarni ko‘rib, yorug‘lik shulardan ekanini bilibdi.

Ma’ruf bu joyda qirq uy ko‘ribdi. Ularning eshiklari qimmatbaho yog‘ochlardan yasalgan bo‘lib, eshiklariga oppoq pardalar tortilgan emish. Shu uylarning biriga kirsa, qator-qator sandiqlar turgan emish. Har qaysi sandiqning kaliti burnida emish.

Ma’ruf darhol bir sandiqni ochib qarasa, ichi oltin-la’l kabi qimmatbaho narsalar bilan liq to‘la emish. Oxirgi uyga kiribdi. Bu uy hammasidan katta bo‘lib, judayam yaxshi bezatilgan emish. Ammo bu uyda sandiq, oltin yo‘q emish. Uyning to‘rida taxt bo‘lib, u eng qimmatbaho toshlar bilan bezatilgan emish. Taxt ustidagi bir oltin sandiqcha ichida zumrad ko‘zli kumush uzuk porlab turgan emish.

Ma’ruf uzukni olib, barmog‘iga taqibdi. Uning ko‘zini sinchiklab ko‘rmoqchi bo‘lib, qo‘li bilan silagan ekan,

birdaniga qattiq gulduragan tovush eshitilibdi. Ma'ruf qo'rqib, hushidan ketayozibdi.

Qaysi ko'zi bilan ko'rsin, ikkita billur shoxli katta bir dev uning oldida ta'zim qilib turgan emish. Dev Ma'rufga qarab:

— Ey Said, nima xizmat buyurasiz, tog'larni daryoga uraymi yo shaharlarni suvga g'arq qilaymi? — deb ikki bukilibdi.

Ma'ruf qo'rqa-pisa undan:

— Sen o'zing kimsan? — deb so'rabdi. Dev:

— Ey Said,— debdi, — meni Ra'diqosif deydilar. Ko'hi Qofdagi devlarning podshosi bo'laman. Yetti yuz ming lashkarim bor. Kimki shu uzukni qo'liga olsa, men uning xizmatkori bo'laman. Xohlasa bir shaharni ko'chirib, daryoga tashlayman, xohlasa bir lahzada cho'llarda shaharlar barpo qilaman, — deb yana ikki bukilib ta'zim qilibdi.

Ma'ruf es-hushini yig'ib turib, devga bunday debdi:

— Darhol to'qqiz yuz eng yaxshi ot, to'qqiz yuz eng yaxshi nor tuya hozirlab, shu yerdagi oltin va qimmatbaho toshlarni ortib, tashqariga shohona chodir tikasan. O'n mingta jangchi polvonlarni hozir qilasan, dunyoda hech kim kiymagan shohona kiyim-boshlar, qimmatbaho toshlardan qilingan yaroqlar tayyor qilib qo'yasan!

Ra'diqosif ikki qo'lini ko'ksiga qo'yib, ta'zim qilibdi va „Buyrug'ingizni darrov bajo keltiraman" deb, ko'zdan g'oyib bo'libdi. Ma'ruf tashqariga chiqsa, Ra'diqosif hamma narsani hozirlab, Ma'rufni kutib turgan emish. Ma'ruf darhol qimmatbaho ust-boshlarni kiyib, Ra'diqosif tayyorlagan taxt ustiga chiqib o'tiribdi. Uning atrofida odam

suratiga kirgan devlar, Ra'diqosif olib kelgan kishilar, chiroyli qizlar qo'l qovushtirib, farmonga hozir bo'lib turgan emishlar.

Endi so'zni dehqondan eshiting.

Dehqon bir kuvacha qatiq bilan to'rtta qotgan non olib kelar ekan, uzoqdan o'z yeriga qurilgan chodirlar va ajoyib otlarni ko'rib, esini yo'qotayozibdi. Ma'rufning amri bilan dehqonni ichkariga olib kiribdilar. Dehqon Ma'rufni podshoh deb o'ylab, unga ta'zim qilibdi, quruq kelgani uchun kechirim so'rabdi.

Ma'ruf o'rnidan turib, dehqonni quchog'iga olibdi.

— Otajon, sizning bu olib kelgan non bilan qatig'ingiz menga yetti iqlim podshohligidan ham ortiq. Tilang tilagingizni! — debdi.

Dehqon Ma'rufga ta'zim qilib, debdi:

— Podshohim, men bu yerni ekish uchun bir boydan ijaraga olganman. Boy meni ko'p xo'rlaydi. Menga turli-tuman jabr-zulmlar qiladi. Olgan hosilimdan to'qqiz hissasini boy tortib oladi, o'zimga atigi bir hissa qoladi. Yil bo'yi bola-chaqam bilan ishlayman, oxiri och-yalang'och qolamiz. Tilagim shuki, siz o'sha zolim boyning jazosini bersangiz, toki men ham ro'yobga chiqsam.

Ma'ruf darhol uzuk ko'ziga qo'l tekkizibdi. Shu onda hozir bo'lgan Ra'diqosif ta'zimni bajo keltirib, yer o'pib xizmatga tayyor turibdi.

Ma'ruf devga shu yer egasini olib kelishni buyuribdi.

Boy Ma'rufni podshoh deb o'ylabdi. Ma'ruf sudxo'r boyga qarab:

— La'nati, sen nega dehqonlarni ezasan?— deb xitob qilibdi.

Boy esankirab, Ma'rufning so'rog'iga javob berolmabdi. Ma'ruf devlarga buyurib, boyning boshini tanasidan judo qildiribdi. Yerni dehqonga umrbod vasiqa qilib beribdi.

So'ngra dehqonga qarab bunday debdi:

— Otajon, endi yer o'zingizniki bo'ldi. Sizga hech kim zug'um qilolmaydi. Men sizga o'n sandiq tilla ham beraman. Siz shu sudxo'r boyga o'xshab, boshqa kambag'al dehqonlarni ezmasdan, tillalarni boshqa kambag'al dehqonlarga ham bo'lib bering, o'zingiz ham bahuzur xarjlab yuravering.

Shu bilan Ma'ruf dehqonga o'n sandiq tilla beribdi.

Endi so'zni Xo'tan podshosidan eshiting.

Ma'rufning qochib ketganini Xo'tan podshosi bilib qolibdi.

Podshoh darhol Ma'ruf orqasidan choparlar yuborib, uni qayerda topsalar ham bog'lab, kishanlab olib kelishga buyuribdi.

Podshoh qasamyod qilib: „U nobakorni shunday azob berib o'ldirayki, bu voqea boshqalarga katta ibrat bo'lsin, bundan keyin hech kim meni aldayolmasin!" debdi.

Xo'tan podshosining choparlari ot qo'yib, Ma'rufni izlab ketibdilar. Ular bu yerdagi shohona chodirlarni ko'rib, hayron qolibdilar, chunki umrlarida bunday qimmatbaho chodirlarni aslo ko'rmagan ekanlar. Choparlar otdan tushib, ruxsat so'rab, chodir ichiga kiribdilar, Ma'rufga ta'zim qilibdilar. Ma'ruf ularga qarab:

— Xush kelibsiz, Xo‘tan shohining choparlari! Xo‘sh, nima xizmat bilan keldingiz? — debdi. Choparlar yer o‘pib:

— E, shahanshoh, janobingizning qaynotalari yo‘lga chiqib sizni kutib olish uchun yubordilar,— deb ikki bukilib ta’zim qilishibdi.

Ma’ruf o‘sha onda xazinachini chaqirib: „Har bir choparga ming tilladan pul berilsin“, deb buyuribdi. Choparlar oltinni olib, Ma’rufga qulluq qilibdilar, so‘ngra podshohga xabar berish uchun jo‘nab ketibdilar.

Choparlar orqasidan Ma’ruf ham o‘ziga qarashli odamlarni yasantirib, chiroyli otlarga mindirib, dunyo-dunyo oltinlar, qimmatbaho toshlar, la’l-gavharlarni nor tuyalarga yuklab, Xo‘tan shahriga ravona bo‘libdi.

Choparlar tezlik bilan podshoh huzuriga borib, Ma’rufning davlatini, shon-shavkatini podshohga shunday ta’rif-tavsif qilibdilarki, Xo‘tan podshosining og‘zi ochilib qolibdi. Choparlar ertasi erta bilan Ma’rufning shaharga kelishini podshohga ma’lum qilibdilar.

Ertasiga choshgoh paytida shaharning kunchiqar tomonida chang paydo bo‘libdi. Oradan sal fursat o‘tmay, yaxshi otlarga mingan chiroyli yigit-qizlar, Rustamdek polvonlar, yuk ortilgan nor tuyalar yaqinlashib kela-veribdilar. Bularning oldida qanchadan qancha soqchi askarlar bilan birga shohona kiyingan Ma’ruf as’asayi-dabdaba bilan kelmoqda ekan.

Ma’ruf shaharga jar soldirib, g‘arib-faqirlarni o‘z yoniga chaqiribdi, ularga qanchadan qancha mol-dunyo berib, xursand qilibdi.

VOSPIROXUN

1

tgan zamonda Oq podshoh bilan Qora podshoh bo‘lgan ekan. Ikkisi ham doimo bir-biri bilan urushib, bir-birini yengga olmas ekanlar. Kunlardan bir kuni Oq podshoh o‘z vaziriga: shahardagi butun botir va polvonlarni yig‘ib, urush maydoniga jo‘natish uchun buyruq beradi. Vazir polvonlarni qidirmoq uchun bozorga boradi.

Vazir bozorda polvonlarni izlab yurganida unga bir kal uchraydi. Vazir kaldan:

— E, kal, shu bozorda sen hech bir polvon ko‘rganmisan? — dedi. Kal:

— Taqsir, polvon sizga nima uchun kerak bo‘lib qoldi? — dedi. Vazir:

— Oq podshohimiz Qora podshoh bilan bo‘ladigan urushda yengib chiqishi uchun polvon kerak, — dedi. Kal:

— E, taqsir, o‘sha siz izlab yurgan polvon, er-sher odamingiz men bo‘laman, — dedi. Vazir asosiy muddaoni aytib:

— Agar sen qo‘rqoqlik qilib qochsang, tutib olib shartta kallangni olaman, — dedi. Kal:

— Agarda men podshohning buyurganini qila olmasam, meni so‘yib, go‘shtlarimni qiyma qilib, bozorda sarson qiling! — dedi. Ikkovlari podshoh oldiga keldilar. Podshoh kalning salomiga alik olmay:

— Xo‘sh, kal, sen nima uchun kelding, — dedi. Kal podshohga qarab:

— Sizning xizmatingizga keldim, buyuring, bajaraman, — dedi. Podshoh vazirga qarab g‘azablanib: „Sen hali menga shu odamni olib keldingmi?“ — dedi.

Vazir ta’zim qilib podshohga:

— Taqsir podshoh, sizning buyrug‘ingizga binoan men bozorga polvon va botirlarni qidirgani borgan edim. Shunda boshini qashib o‘tirgan shu kalni ko‘rdim. So‘ngra men kaldan botirlarni so‘radim. Kal menga qarab:

— Sizga botir va polvonlar nima uchun kerak? — deb so‘radi. Men:

— Oq podshohning Qora podshoh ustidan yengishi uchun kerak, — dedim. Shu vaqtda kal:

— Xuddi sizning aytgan kishingiz men bo‘laman, hamma ishingizni men bajaraman, — deb qasamyod qilib, sizning oldingizga keldi, — dedi.

Podshoh yostiqqa suyangan holda kalga qarab: „Ha... ha... hali sen Qora podshohni yengib, uning qizini va mol-u dunyosini olib beradigan bo‘ldingmi“, — dedi. Podshoh biroz o‘ylab:

— Xo‘p, mayli, kal, sen agar urushda yengilib qolsang, u vaqtda seni o‘ldirib, go‘shtingni qiyma qilib, bozorda sarson qilish u yoqda tursin, tanangni tegirmonga solib, un qilib, go‘shtingdan chuchvara pishirtirib, onangga berib bozorda sottiraman, — dedi. Kal podshohga ta’zim qilib, qo‘rqmay botirlarcha javob qaytardi:

— Xo‘p, mayli, agar men yengilsam bilganingizni qiling! Bordi-yu, Qora podshohni yengsam, u vaqtda podshohning qizini o‘zim olaman. Shu shartni men

oldindan aytib qo‘yishim kerak, — dedi. Podshoh: „ha-ha...“ deb kuldi va:

— Nima bo‘lsa-da mayli, ishqilib Qora podshohni yengib, mening obro‘yimni olib ber! — dedi.

Vazir podshohga ta’zim qilib, „Taqsir, bo‘lmasa vaqtni o‘tkazmay, ishni boshlaylik“, dedi. Shu vaqtda podshoh kalga:

— Xo‘sh, kal, senga qanaqa ot kerak? — dedi. Shunda kal:

— Bo‘lmasa men sizning otlaringizni bir-bir ko‘zdan kechirib chiqay-chi, menga loyig‘i bormikin, shundan so‘ng tanlab olaman, — dedi. Podshohning otxonasida bir yuz qirqta oti bor edi. Kal bularning ichidan hech birini yoqtirmadi: kal otlarni qarab yurganida, otboqarlar: „Hali, Qora podshohni yengib, qizini olib beradigan botir shumi, va-a-a“ deb, mayna va kalaka qilishdi. Kalning achchig‘i chiqdi va bularning shu mayna qilishiga bozordan bir ot tanlab olay-chi, so‘ngra Qora podshohni yenggani mni tomosha qilsinlar, deb o‘ziga qattiq ahd qildi. Kal bilan vazir podshoh oldiga chiqdilar. Kal salom berib podshoh oldiga kirdi. Podshoh:

— Xo‘sh, kal, senga qaysi ot yoqdi? — dedi. Kal iljayib yerga qarab:

— E, podshoh, bu otlaringiz ichida menga hech biri ma’qul tushmadi, — dedi.

Podshoh ancha ta’nalardan so‘ng kalning bozordan o‘zi istagan otni sotib olishiga rozi bo‘ldi. Podshoh vazirga:

— Sen bu kalni bozorga olib bor, ana u tokchadagi tillalardan yettitasini ol, shu bilan kalning ko‘nglidagidek

otni olib kelinglar! — dedi. Vazir va kal yetti tillani olib bozorga ketishdi. Bozordagi otlar kalga ma'qul tushmadi. So'ngra vazir bilan bozorni aylanib yurganda, bir keksa chol dehqon bir otni bozorga yetaklab kirdi. Ot bozorga kirdi-yu, yiqildi. Kal bilan vazir otni ko'rishdi. Kal vazirga:

— E, vazir, ana shu ot mening ko'nglimdagidek ekan, qani endi egasi sotsa, men olar edim, uni qarang, ot meni ko'rib uyalib yotib oldi-ya, — dedi. Vazir kalning bu so'ziga kulib:

— E, kal, bu otingni it ham iskamaydi-ku, — dedi. Kal:

— E, taqsir, vazir, meni yo'ldan chiqarmang va o'rgatmang! Siz anovi Errayimboyni tanimaysizmi, u ham ochlikdan yiqilib, so'ngra bozorda gadoychilik qilgan. Endi u gadoychilikdan boy bo'lib, podshohga vazir bo'libdi. Yaqinda u Errayimboy podshoh qizini olib, uning taxtiga o'tirmoqchi emish, u men bilan ilgaridan qalin o'rtoq va tanish edi. Ajab emaski, bu ot ham o'shanga o'xshab, mening yonimda yo'ldosh bo'lib, yaxshilanib ketsa, ikkalamiz Qora podshohni yengib, Oq podshohning qizini olsak. Men shu umidimga erishaman, albatta, — dedi.

Kalning qistovi bilan majolsiz, xarob otni savdo qilib, chol yarim tilla so'rasa, kal uch tilla berib turganda, bozor oqsoqoli:

— Nima gap, nima gap, qanchaga bitishdingiz, ota, — deb kelib qoldi. Chol bo'sh bo'lganidan:

— Shu o'g'lim, mana shu otim uchun uch tilla bermoqchi bo'lib turibdi, — dedi. Oqsoqol va bozor dalloli otning

bahosini ming chorak tilla, dedilar. Qolgan tilla bozor va bizning haqimiz uchun, desa, kal bir do‘q qilib, bozor oqsoqoli va dallolni quvib berdi. Vazir qizarib-bo‘zarib, uyalib chetga chiqib turaverdi. Kal cholga uch tillani berdi.

Chol duo qilib, xursand bo‘lib ketdi. Kal bir aravakashning aravasini kira qilib, otni aravaga solib podshoh oldiga olib keldi. Vazir esa nomus qilganidan kaldan keyin biroz kechikib podshoh oldiga keldi.

Podshoh kalning keltirgan otini ko‘rib, „qah-qah“... urib:

— E, kal, sen hali shu ot bilan Qora podshohni yengmoqchimisan, bu oting shamolga qulaydi-ku!.. Men senga bulutga sakraydigan yaxshi ot olib beray, tashla buni, — dedi. Kal:

— Mayli, nima bo‘lsa o‘zimdan, ishingiz bo‘lmasin, yengib chiqsam bo‘ldimi? — deb podshoh, vazir va otboqarlarning so‘ziga quloq solmadi. Kal otni ikki oy-u yetti kun boqdi, yana yetti kun sovitdi. So‘ngra ot yetilib, yaxshi ot bo‘ldi. Oldiga boshqa odamni yo‘latmaydi. Podshoh kalga:

— Oting tayyor bo‘ldimi, urushmoq uchun tayyormisan? — dedi. Podshoh otni ko‘rdi va:

— Kal, endi omading kelibdi, mening obro‘yimni endi oladigan bo‘libsan, lekin boshda ichgan qasamingni unutma, — dedi. Otning tayyor bo‘lganini ko‘rgach, podshoh kaldan so‘radi:

— Xo‘sh, kal, endi senga qanaqa qurol va qancha askar kerak, — dedi.

Kal:

— Menga otimdan boshqa hech narsa kerak emas, na qurol va na askar... Menga ruxsat etsangiz, otamdan qolgan qurol bor edi, shuni borib olib kelsam, — dedi. Podshoh javob berdi. Kal o‘z uyiga borib:

— Ona! Otamdan qolgan urush qurollarini ber, — dedi. Onasi:

— Voy bolam, otangdan hech narsa qolgan emas. Hamma mayda-chuyda uy ro‘zg‘orlarni ham sotib, seni to‘ydirish uchun sarf qilganman, — dedi.

Kal:

— E, ona, otamdan juda bo‘lmasa, eski oshpichoq bilan kosov ham qolgan emasmi? — dedi.

— Ha, bolam u bo‘lsa bor, eshikning tepasidadir, — dedi. Kal oshpichoqni va o‘choq boshidagi kosovni olib jo‘naydi.

Podshoh bu holni ko‘rib qo‘rqadi — o‘zidan xavf oladi. Podshoh: „Hech bo‘lmasa, bir qilich bilan bir kamon ol“ desa, kal:

— Yo‘q, menga oshpichoq, kosov ham shu otdan boshqa hech narsa kerak emas, shular menga yo‘ldoshdir, — deb ovqatlarni g‘amlab olib, podshoh bilan xayr-xo‘shlashib urushga jo‘naydi.

2

Kal urush maydoniga borib bir tolning tagida yotadi. Qorni ochganida qattiq nonni yeb o‘tiradi. Shu vaqt kalning oldiga o‘n.to‘rt-o‘n besh yoshlardagi chiroyli bir bola keladi. Bola kaldan:

— E, kal, sen bu yerda nima qilib yotibsan? — deb so‘raydi. Kal bolaga:

— E, o‘rtoq, mening ishimni qo‘yaver, mening boshimga shunday ish tushganki, tog‘dan og‘ir, toshdan qattiq. Bola:

— E, kal, ayt siringni, meni sen do‘st deb bilmaysanmi? — deydi.

Kal:

— Agar sen mening ishimga yordam bersang, aytaman, — deydi. Bola:

— Xo‘p bo‘lmasa, sening ishingga men yordam berganim bo‘lsin, — deydi. Shunda kal:

— Menga Oq podshoh tog‘dan og‘ir, toshdan qattiq, yechib bo‘lmaydigan bir ishni berdi. Oq podshoh bilan Qora podshoh urushib, hech bir-birovini yenga olmas ekan. Oq podshoh meni Qora podshoh bilan urushib, yengish uchun yubordi. Vaqt oz qoldi, urush maydonida Qora podshoh meni kutib turibdi.

Ikkisi gaplashib turganida Qora podshohning „Urushni boshlaymiz, tayyor bo‘l, dushman!“ degan xabari keladi. Kal:

— Ana, urushga buyruq bo‘ldi, do‘stim, endi nima qilamiz? — dedi. Bola:

— Qani, bo‘lmasa, sen anavi uyga borib ovqatingni qilib o‘tira ber! Otingni menga ber, sen aralashma, o‘zim yengib beraman, — deydi-da, otni minib, Qora podshohga qarshi urush maydoniga otni choptirib ketadi.

Bola uch duoni o‘qidi: birinchisida o‘zi po‘latdan kiyindi, ikkinchisida oti ham po‘latga aylandi, uchinchisini

o‘qiganda, yig‘sa bir gaz, yozib yuborsa qirq gaz bo‘ladigan bir qilich qo‘lida paydo bo‘ldi. Qora podshoh urush e’lon qildi, jang qizib ketdi. Bola urushib, Qora podshoh askarlarining to‘rtdan uch qismini qirib tashlaydi. Bir bo‘lagi qolganda podshoh askarlarining hammasi qochib ketadi. Bola va otning badaniga o‘q kirgan edi, bola bir duo o‘qib, o‘zini va otni silkitsa, duv etib badanlaridagi o‘qlar tutdek to‘kiladi. Urush maydoni dushman askarlarining o‘ligi bilan to‘lgan edi. Oqayotgan qon esa otning bo‘yniga yetadi. Bola Qora podshohni yengib, kalning oldiga keladi va dushmanni yengganini, Qora podshoh askarlarining to‘rtdan uch qismini qirib tashlaganini va askarlarining to‘rtdan bir qismi qolgani to‘g‘risida aytadi.

Kal va bola ovqatlanib olishadi. Ovqat yeb turganlarida yana Qora podshoh karnay chaldiradi. Bola shaylanib yana urushga kiradi. Bu oxirgi urushga podshohning o‘zi ham kelgan edi. Podshoh bolani ko‘rishi bilan tumtaraqay bo‘lib orqasiga qaramay qochib ketadi. Askarlarining hammasi yengiladi. Bola kalning oldiga keladi va butun voqeani aytib beradi. Bola bilan kal Oq podshoh oldiga kelishadi. Yo‘lda bola kalga:

— Men bir o‘zim Qora podshohni yengdim, deb aytgin, — deydi.

Kal kelib xursand bo‘lib podshohga butun voqeani aytib beradi. Podshoh va uning odamlari bu ishga hayron bo‘ladilar. Kalning og‘zi qulog‘iga yetadi. Oq podshoh suyunganidan kalning peshanasidan o‘padi.

— Mening obro‘yimni olib beribsan, ko‘p yasha, kal, deb yelkasiga qoqadi. Ertasiga Qora podshohdan elchilar xat

olib keladilar. Bu xatda meni yenggan bahodir kim edi, men o‘shanga qizimni beraman, deyilgan va Oq podshoh odamlari bilan kelsin deb, chaqirtirilgan ekan. Oq podshoh o‘zining eng yaqin kishilari bilan birga kal va bolani olib Qora podshohnikiga boradilar. Kal va bola bir otga mingashib boradi. Har xil ovqatlar bilan Qora podshoh uch kecha-yu uch kunduz mehmon qiladi. Oq podshoh odamlari endi ketamiz, deb turganlarida, Qora podshohning bir qari vaziri turib:

— Ey, do‘stlar, hammamiz bir poyga qilaylik, qaysi birimiz marraga oldin yetib borsak, Qora podshoh qizini shunga bersin, — deydi. Oq podshoh odamlari rozi bo‘ldilar. Shu vaqtda bola kalni bir chekkaga chaqirib olib, duo o‘qiydi-da, bir yaxshi ot paydo qiladi va kalga qarab:

— Kal, sen shu otga min va poygada ishtirok qil, men qarab turaman, chopish boshlanganda sen jim turaver, boshqalardan uch soat keyin sen chopasan. Sening oting bir sakraganda olti chaqirim yo‘lni bosadi, — deb kalning qulog‘ini pishitadi.

Chopish boshlandi. Kal uch soat keyin chopdi va ulardan to‘qqiz soat ilgari borib turdi. Bu ishlarga Qora podshoh qoyil qolib, qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y-tomoshalar bilan qizini kalga nikohlab berdi. Oq podshoh ham qaytadan to‘y qilib berdi. To‘ydan so‘ng bola kaldan ketish uchun ijozat so‘raydi. Kal javob bermaydi. Bola: „Juda ishim zarur“ deb, ketishga tayyorlanadi. Bola ketayotganida kal:

— Ey, qadrdon do‘stim, juda bo‘lmasa ketish oldingda ismingni aytib ket va sendan menga birorta nom-u nishona qolsin, — dedi. So‘ngra bola cho‘ntagidan pakkisini chiqarib:

„Shunga qarab „Vospiroxun“ desang, men istagan joyingda, boshingga har qanday qiyinchiliklar tushsa ham yordam qilishga tayyor bo‘laman, bergan oshingga rozi bo‘l“, — deb pakkini berib, bola jo‘nab ketadi. To‘ydan uch kun o‘tgandan keyin kal xotiniga: „Mahsimni tort!“ deydi. Podshohning qizi mahsini tortganda, qo‘njidan pakki tushadi, shunda kal: „E Vospiroxun“ deb, pakkini uch marta o‘pib cho‘ntagiga soladi. Kalning bu so‘zlarini eshitgan yangasi kalga:

— Ey, hali siz Vospiroxunni bilar ekansiz-u, Qora podshohning qizini xotin qilib nima qilasiz? — deydi. Shu vaqtda kal:

— E, xola, nima dedingiz, yana qaytarib ayting, — deydi. Xotin yana qaytarib aytadi. Kal yangasidan:

— Hali Vospiroxun qizmi? — deb so‘raydi. Yangasi kalga:

— Hali Qora podshohni yenggan botir bo‘la turib, o‘z oldingizda birga yurgan odamni qizmi, erkakmi ekanligini ajrata olmadingizmi? — deydi. Kal:

— Eh, — deb peshanasiga bir urib, o‘rnidan turib jo‘nab ketadi. Kal ko‘p yuradi, ko‘p yursa ham mo‘l yuradi. Cho‘l yuradi, so‘ngra bir dashtga chiqadi. Dashtda uchta yo‘l uchraydi. Har yo‘lga — biriga „Borsa kelar“, ikkinchisiga „Borsa dargumon“, uchinchisiga „Borsa kelmas“, deb yozib qo‘yilgan. Kal o‘ylab turib, borsa kelmasga qarab jo‘naydi. Kal bir joyga boradi va bir cholni uchratadi. Chol kalga:

— E, kal, sen bu qush uchsa qanoti, odam yursa oyog‘i kuyadigan joyda nima qilib yuribsan? — deydi. Kal:

— Men bir o‘rtog‘imni qidirib keldim, — deydi. Chol:

— U o‘rtog‘ingning nomi nima, ayt — desa, kal:

— Ismi Vospiroxun, — deydi. Chol:

— Ey, bolam, Vospiroxunga ovora bo‘lmay qo‘ya qol, chunki sendan boshqa katta podshohlar ham shu Vospiroxunning bir tola sochi suvda oqib kelarmikin, deb suvga to‘r tashlab, intizor bo‘lib yuribdilar, sen ovora bo‘lmasang ham bo‘ladi. Bu yerdan o‘tish mumkin emas, bu qo‘rg‘on ichida devlar poylab yotibdilar, ular seni o‘ldirishlari mumkin. Vospiroxunning oldiga faqat biror nom-nishoni, tutatqisi bo‘lgan odamgina bora oladi va bu yo‘ldan o‘ta oladi, — deydi. Kal:

— Mayli, nima bo‘lsa toleyimdan, — deb cholning so‘ziga quloq solmay o‘tib ketaveradi. Choldan o‘tib bir joyga borsa, bir darvoza ko‘rinadi. Darvozani sekin ochsa, o‘ng tomonda tuya, chap tomonda it bog‘langan.

Itning oldida poxol, tuyaning oldida so‘ngak turibdi. It suyakka, tuya poxolga tikilganlaricha turishibdi. Har ikkisi zanjir bilan mahkam bog‘langan. Kal poxolni tuyaga, so‘ngakni itning oldiga qo‘yadi-da, o‘tib ketaveradi. Yana bir eshik keladi. Eshikdan mo‘ralasa, hovlida devlar uxlagan, faqat bir dev eshik oldida qorovul bo‘lib turibdi. Kal Vospiroxundan o‘rgangan duoni o‘qigach, bu qorovul dev ham tarashaday bo‘lib uxlab, qotib qolibdi. Shu vaqtda kal orqasidan bir mushuk kelayotganini ko‘radi. Mushukni sekin ushlab oladi, qarasa mushukning bo‘ynida qirqta kalit osig‘liq ekan. Kal cho‘ntagidan pakkini olib, mushukni o‘ldiradi va kalitni cho‘ntagiga soladi. Uyga kirsa, hamma yoq qulflangan, qayerdan chiqib ketishini bilmay qoladi. Qirq kalitning ichidan bir kattasini olib, uy eshigini ochadi. Uyda bir katta dev yotgan ekan. Kal Vospiroxun o‘rgatgan duoni o‘qib, tutatqini tutatsa, Vospiroxunning qilichi paydo bo‘ladi. Kal devni qiyma-qiyma qilib o‘ldiradi va bu

uydan ko‘chaga chiqib ketadi. Kal ko‘p yuradi, oxirida bir joyga kelib yana qari cholga uchraydi. Chol:

— E, bolam, sen bu joyda nima qilib yuribsan? — deb so‘raydi. Kal:

— Men bir odamni izlab yuribman, — deb javob beradi. Chol:

— Qush uchsa qanoti, odam yursa oyog‘i kuyadigan bu joyda kimni izlab yuribsan, — deydi. Kal:

— Ey, ota, mening izlab yurgan kishimni hech kim bilmaydi. Men bir Vospiroxun degan qizni izlab yuribman, — deydi. Chol:

— Sen bu yerdan ketaversang bir yo‘l uchga bo‘linadi, sen o‘ng tomonga yurgin, so‘ngra ancha yurasan. Senga bir katta suv uchraydi, suv yoqalab ketaverasan, uch tarmoqli suv birga qo‘shilib ketadigan joy bor. Sen suvning haybatidan qo‘rqma va o‘zingni suv ichiga tashla, suvning ichiga tushganingda chuqurroq joyda bir uy ko‘rinadi. Sen borishing bilan bu uyning eshigi ochiladi. Sen eshikdan uyga kirasan, uyning to‘rida bir kampir o‘tirganini ko‘rasan. Bu kampir Vospiroxunning oyisi. Sen shu kampirga pakkini ko‘rsatib, Vospiroxunni so‘raysan va pakkini kampirga berasan, menga Vospiroxunni topib bering, deb aytasan. Shu bilan kampir senga Vospiroxunni topib beradi. Sening arz-dodingga shu kampir yetadi, — dedi.

Kal cholning ko‘rsatgan yo‘li bo‘yicha aytganini qiladi. Kal o‘zini suvga tashlaydi, suv tagidagi uyga kiradi. Kampirni ko‘radi. Vospiroxunni so‘raydi. Kampir:

— E, bolam, sen bu yerga qayerdan kelding, seni kim keltirdi, nima uchun kelding? — dedi. Kal:

— Men bir Vospiroxun degan qizni izlab keldim, u menga shu pichoqni belgi qilib bergan, — dedi. Kampir:

— E, qizimning baxti senga ochilgan ekan.

Kal:

— Qani, tezroq ayting, qizingiz qani va qachon keladi? — deb so‘raydi. Kampir:

— E, bolam, mana bu kalitni olib, shu yo‘lakdan to‘g‘ri, hu ko‘ringan uyga borasan. Uy tepasida „Vospiroxun“ deb yozib qo‘yilgan, eshikni ehtiyot bo‘lib ochib qaragin. Qizim yaqinda uyquga kirgan, u qirq kun uxlaydi, o‘zingga ehtiyot bo‘l, tag‘in uning husnini ko‘rib o‘z hushingdan ketib qolma. Devorlarga qirqta tilla qoziq qoqilgan, sen qizimning qirq tola sochini shu qoziqlarga bog‘laysan. So‘ngra qizni uyg‘otishga harakat qilasan. Uyg‘otayotganda ehtiyot bo‘l, tag‘in etaging devorga tegmasin. Qizim uch marta qo‘zg‘aladi, shu qo‘zg‘alishida ehtiyot bo‘l, choponingni bari devorga tegmasin, agar bari tegsa, qizim seni qayerdan kelgan bo‘lsang, o‘sha joyga otib tashlaydi, — dedi. Kal kampirning aytganini qiladi. Eshikni ochadi, qizning sochini tilla qoziqlarga bog‘laydi. Qiz uch to‘lg‘anadi. Kalning bari devorga tegmaydi. Qiz uyg‘onadi va kalga qarab:

— Obbo, kal-ey, meni topib keldingmi, — deydi. Kal va Vospiroxun birga turmush kechiradilar.

Kunlardan bir kun kal uyda zerikkanidan Vospiroxunning qilichini olib, ovga ketish oldida qizga:

— Men uzoq joyga ketayotirman. Seni sog‘inib qolaman, shuning uchun rasmingni bersang, — dedi. Qiz:

— Men senga shu shart bilan suratimni beramanki, shamolda va suv bo‘yida ko‘rmaysan. Chunki mening soyamga

oshiq bo‘lgan podshohlarning son-sanog‘i yo‘q. Mening bir tola sochimga zor bo‘lgan podshohlar suvga to‘g‘on solib, to‘r tikib poylab yotibdilar. Agar suvda mening rasmim borib qolsa, sen mendan ajralib qolasan, — dedi. Kal:

— Xo‘p, — deb qizning rasmini olib, ovga boradi. Ov juda qizib ketadi. Ovdan qaytadi va yo‘lda qizning aytgan sharti ko‘nglidan ko‘tarilib, ko‘p tutilgan ovga mahliyo bo‘lib, birdan suv bo‘yiga kelib qoladi. Rasm esiga tushib qoladi. Qo‘ynidan rasmni olib qaraydi, shu vaqt qattiq bo‘ron bo‘lib, kalning qo‘lidagi rasmni shamol uchirib olib borib suvga tashlaydi. Suv rasmni oqizib ketadi. Kal uyiga shalpayib, xafa bo‘lib qaytadi. Qiz:

— Nima uchun xafasiz? — deydi. Kal:

— Men bugun ko‘p ov ovladim. Shunga qiziqib ketib, sening shartingni unutib, suratingni suv bo‘yida ko‘rsam bo‘ladimi?.. Qattiq shamol turib, shu suratni uchirib ketdi, — deydi. Qiz:

— E, kal, bu ishni o‘zingga ham, menga ham qilmading, men senga tayinlagan edim-ku, endi, mayli, bo‘lar ish bo‘libdi, — dedi. Bular o‘z turmushlarini kechira bersinlar, endi ikki kalima so‘zni surat haqida eshiting.

Surat oqib kelib bir podshohning to‘riga ilindi. To‘rni podshohning odami ko‘tarsa, bir qizning rasmi chiqdi. Baliqchi sevinib, yugurib rasmni podshohning oldiga olib boradi va:

— E, podshoh, Vospiroxun senga tegmoqchi bo‘libdi, o‘zidan ilgari suratini yuboribdi, — deb podshohga qizning suratini beradi. Podshoh sevinib, qizni kutadi. Podshoh o‘z vazir va baliqchilarini chaqirib „Shu qizni qanday

bo‘lmasin olib kelsanglar. Kimda-kim shu qizni olib kelsa, umr bo‘yi tilla bilan boqaman, agar topib kelmasangizlar boshlaringni olaman“, dedi. Hamma odamlari har yoqqa tarqalishib qidira boshlaydilar, surat podshohda qoladi. Kunlardan bir kuni podshohning bir vaziri qidirib yurib, bir to‘yga kirib qoladi va u joydagi bir dasturxonchi kampirga bu voqeani aytadi. Kampir: „Vospiroxunni topib beradigan odamingiz men bo‘laman“, deydi. Vazir:

— Agar qizni topib kelmasang, podshoh seni maydamayda qiladi-ya, — deydi. Kampir:

— Agar podshoh mening aytganimni qilib bersa, bajaraman, — deydi. Vazir:

— Sen nima istasang podshoh qilib beradi, men bunga seni ishontira olaman, — deydi. Vazir kampirni podshoh oldiga olib boradi. Dasturxonchi shum kampir podshohga salom berib:

— Buyurgan ishingizni bajarish uchun vazir meni bu yerga olib keldi, — dedi. Podshoh:

— Falon joyda Vospiroxun degan bir qiz bor, shuni qanday bo‘lmasin olib kelishing shart, nima desang beraman, olib kela olmasang, boshing o‘limda, moling talonda, — dedi. Kampir:

— E, taqsir podshoh, siz shartingizni aytib bo‘lgan bo‘lsangiz, endi mening ham ikki og‘iz shartim bor, quloq solsangiz aytaman, — dedi. Podshoh:

— Xo‘p, ayt! — dedi. Kampir:

— E, podshoh, men nima desam, nima buyursam, shu narsalarni bajarasiz, — dedi. Podshoh:

— Aytganingni yuzaga keltiraman — bajarmasam o‘sha kundan boshlab podshohlikdan tushganim bo‘lsin, — dedi. Kampir:

— Menga bir kema yasab keltirasiz, u juda chiroyli va g‘alati bo‘lsin. Chap qulog‘ini burasam Vospiroxun eshigida, o‘ng qulog‘ini burasam sizning uyingiz oldida to‘xtaydigan bo‘lsin, kema ichi turli-tuman gazlama-mollar bilan to‘lsin. Bir ko‘k eshak va bir bolta ham berasiz, — dedi. Podshoh kampir aytganlarini tayyor qiladi. Kampir kemaga tushib chap qulog‘ini buradi, shunda kema Vospiroxun eshigi tagida bo‘ldi. Shu vaqt kal ovdan qaytayotgan vaqt ekan. Kampir kalni ko‘rib, ko‘k eshakning oyog‘iga bir bolta uradi-da, yig‘lab o‘tiradi. Kal yig‘lab o‘tirgan kampirni ko‘rib rahmi kelib:

— E, ona, nima uchun yig‘lab, dilingizni siyoh qilib o‘tiribsiz, — dedi. Kampir:

— E, bolam, hech so‘rama! Men har yili uch marta hajga borar edim.

Bu yil ikki marta borib, endi uchinchi marta boray, deb turganimda, sening eshiging oldida eshagimning oyog‘i sindi. Qayoqqa borishimni bilmay, shu joyda to‘xtab qoldim. Eshagimning oyog‘i tuzalguncha bir-ikki kun uyingga kirib tursam — savob bo‘lar axir, bolam, — dedi.

Kalning kampir holiga rahmi keladi va onasi ham xotinining „Kerak emas, kirgizma!“ deganiga qaramay, kampirni uyiga olib kiradi.

Kampir ikki-uch kun kalning uyida turadi. Ikki-uch kundan so‘ng Vospiroxunga:

— E, kelinim, yuring boshingizni yuvib, tomosha qilib kelasiz, tashqarida — kemada juda ko‘p har xil mollar kelibdi, agar yoqsa, eringizga oldirasiz, — deydi. Vospiroxun:

— Yo‘q. Men erimdan so‘rayin, agar u ruxsat etsa, chiqaman, — dedi. Kechqurun kal kelganda, Vospiroxun kaldan so‘raydi. Kal:

— Sen nima bilan xursand bo‘lsang, men shunga rozi! —deydi. Birinchi kun Vospiroxun onasining qarshiligiga qaramay, kemaga kampir bilan birga chiqadi. Kal esa ovda bo‘ladi. Kampir bu paytdan foydalanib:

— Qizim, mana bu kiyimliklarni ko‘r, juda chiroyli va yaxshi ekan, — deb uni kemaga tushiradi va kemaning o‘ng qulog‘ini buraydi.

Kema podshoh taxti oldiga keladi. Vospiroxun:

— E, shum, yalmog‘iz kampir, meni sen qayerga olib kelding? — deb, kampirning yelkasidan ushlab ko‘tarib yerga bir uradi. Kampir yer ichiga kirib ketadi. Podshoh odamlari Vospiroxunni tutib oladilar va podshoh oldiga olib keladilar. Vospiroxun podshohga qo‘rqmasdan botirlarcha:

— E, podshoh, meni bu joyga nima maqsadda olib kelding, — dedi.

Podshoh:

— Vospiroxun, men seni olmoqchiman, shuning uchun bu yerga keltirdim, —desa, Vospiroxun:

— Agar meni xotin qilib olmoqchi bo‘lsang, u vaqtda bizning shahrimizda bir rasm-odat bo‘ladi, shuni bajarib, olasan, — dedi. Podshoh:

— Xo‘p, xo‘p, ayt! — dedi. Vospiroxun:

— O‘ttiz kun muddat beraman, shu muddat ichida uchta uy solasan, hammasi qo‘sh qavatli bo‘lsin, hammasi tilladan ishlansin, — dedi. Podshoh: „Xo‘p“ deb, rozi bo‘ladi va odamlariga buyuradi.

O‘ttiz kunda uchta tilla uy qurilib bitadi. To‘y vaqti yaqinlashadi.

3

Endi ikki og‘iz so‘zni kaldan eshiting. Kal ovdan qaytib uyga kelsa, Vospiroxun yo‘q, onasi esa:

— Ana, o‘g‘lim, men senga kampirni kirgizma deb, aytmagan edimmi. U kampir Vospiroxunni olib qochib ketdi, — dedi. Kal: „Eh...“ deb peshonasiga bir urdi. Shunda onasi:

— Beri kel, men senga ko‘maklashay, — dedi-da, kalga og‘zini ochishni buyurdi. Kal og‘zini ochdi, kampir bir tupurdi. Kal qalandarga aylandi va shaydoyi bo‘lib Vospiroxunni izlab ketdi. Izlab keta turib, podshohning shahriga borib, bozorni aylanib yurdi.

Endi Vospiroxundan eshiting.

To‘y yaqinlashgan sari Vospiroxun o‘zini kasallikka soladi. Qiz o‘zining kasalligini aytib, yana uch kun muhlat so‘raydi. Podshoh:

— Xo‘p, — deb yana uch kun muhlat beradi. Qiz yangi uyga kiradi va podshohga so‘zlamay, diqqinafas bo‘lib, xafa holda o‘tiradi. Shu paytda podshoh qizdan:

— Nima uchun xafasiz? — deb so‘raydi. Qiz:

— Men nihoyatda zerikdim, qayerdan bo‘lmasin meni

ovutadigan odam keltirsang, ko‘nglim ochilsa, — deydi. Shunda podshoh butun mashshoq, o‘yinchi, sozandalarni keltiradi, hech biri qizni xursand qilolmaydi. Eng oxiri vazirlardan biri bozorga tushib qalandar kiyimidagi kalni qizning oldiga olib chiqadi. Qiz qalandarni ko‘rib, o‘zining eri — kal ekanini biladi va yotgan joyida imlab qo‘yadi. Podshoh qalandar va qizni sharob bilan mehmon qiladi. Qiz ichmaydi.

Sharobning ko‘pini podshoh ichib, mast bo‘lib qoladi. Qalandar ohangini keltirib g‘azal o‘qiydi-da, podshohni juda mast qilib hushidan ketkazib qo‘yadi. Qiz kalga:

— Paytdan foydalanib qochmaymizmi? — deydi. Kal:

— Xo‘p, — deydi. Qiz xazinaga kirib, tilladan olib chiqmoqchi bo‘ladi. Kal devor tepasida o‘tiradi. Shu kechasi Vospiroxunni o‘g‘irlash uchun bir qancha o‘g‘rilar kelib, devor orqasida turgan edilar.

Kalni ko‘rgan o‘g‘rilardan biri, uni bir urib, devordan o‘raga tushirib yuboradi. O‘zi kalning o‘rniga devorga chiqib o‘tiradi. Qiz xazinadan tillani olib, kal deb o‘ylab, haligi o‘g‘riga uzata beradi. O‘g‘ri ham hamma tillani oladi, Vospiroxunni qo‘lidan tortib ko‘chaga tushiradi va ikkisi kemaga tushib qochadilar. Vospiroxun o‘g‘ri boshlig‘ini kal deb o‘ylaydi; qarasa, u boshqa bir kishi bo‘lib chiqadi. Kema bir joyda to‘xtaydi. O‘g‘ri boshlig‘ining niyati buziladi. Oxiri qizni o‘ldirmoqchi bo‘ladi. Qiz o‘limiga rozi bo‘ladi. O‘g‘ri:

— Qo‘lingni shu dastgoh ostiga qo‘y, — deydi. Qiz:

— Avval o‘zingiz qo‘yib ko‘rsating, so‘ngra men qo‘yaman, — deydi. O‘g‘ri boshlig‘i dastgohga qo‘lini

qo‘yishi bilan qiz uning murvatini burab yuboradi, o‘g‘rini dastgoh g‘ajib tashlaydi. O‘g‘ri o‘ladi. Qiz orqasiga qaytadi. Podshohning darvozasi oldiga keladi, o‘g‘rilar uni o‘rab olib „Qayerdan kelding?“ deb so‘raydilar. O‘g‘rilar o‘zaro bir-biri bilan „Men olaman, men olaman“ deb urishib ketishadi. Shunda Vospiroxun:

— To‘xtanglar, urishmanglar, mening bir shartim bor, shuni kim oldin bajarsa, men shunga tegaman, — deydi. O‘g‘rilar:

— Ayt, Vospiroxun, — deydilar. Vospiroxun:

— Mana shu kamarimni otaman, kim oldin olib kelsa, men shunga tegaman, — deydi. Belidan kamarni yechib otadi. O‘g‘rilar kamarga chopib ketishganida Vospiroxun kemaga tushib, o‘z uyiga jo‘nab ketadi.

Endi so‘zni podshohdan eshiting. Podshoh erta bilan o‘rnidan turib qarasa, na qalandar va na Vospiroxun bor, hech kim yo‘q; so‘ngra vazirni chaqirib so‘raydi. Vazir „Bilmayman“, deydi. Podshoh Vospiroxunni qidirishga buyuradi. Hech qayerdan topa olmaydilar. So‘ngra podshohning o‘zi saroyni aylanib yurib, xazinaga kirsa, xazinaning eshigi ochiq, oltinlar yo‘q.— Eh, meni rosa boplab ketibdi, — deb turganda o‘raga ko‘zi tushadi. O‘raga qarasa, kal voy-voylab yotibdi. Podshoh qalandarni o‘radan tortib olishga buyuradi, arqon solib tortib oladilar. Podshoh kalga: „Sen nima qilib o‘rada yotibsan?“ deydi. Kal:

— Men o‘zim ham qanday qilib o‘raga tushib qolganimni bilmayman. Kechasi meni birov urib, shu o‘raga tushirib yubordi, kim ekanini bilmayman. Shundan buyon mana siz tortib oldingiz, boshqa hech narsani bilmayman, —

dedi. Shunda podshoh kalning qornini to‘ydiradi va „Bor, endi ketaver“, deydi. Kal o‘z uyiga qaytib keladi. Kelsa, Vospiroxun bir qancha tillalar bilan o‘z uyida o‘tiribdi. Har ikkisi ham o‘z boshlaridan o‘tgan voqealarni bir-birlariga so‘zlab beradilar. Kal Vospiroxun va onasini olib ota shahriga — Oq podshoh oldiga keladi. Kal kelsa, Oq podshoh hali ham Qora podshoh qizini kalga atab o‘tirgan ekan. Oq podshoh qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y-u tomosha qilib, Vospiroxunni olib beradi va o‘z o‘rniga podshoh qilib qo‘yadi. Bu to‘yda kalning onasi ham bor edi. Oradan bir-ikki yil o‘tdi.

Kal podshoh bo‘lgach, tez-tez ovga chiqib turdi. Ovda yurganida xudodan o‘g‘il tilaydi. Uyiga qaytib kelib, xotinlaridan nima tug‘ishlarini so‘raydi. Vospiroxun:

— Bir qiz, bir o‘g‘il tug‘aman, boshi tilla-yu, oyog‘i kumushdan bo‘ladi, — dedi. Oq podshohning qizi esa, men ikki o‘g‘il tug‘aman desa, Qora podshohning qizi:

— Men ham bir o‘g‘il, bir qiz tug‘aman, — dedi. Oradan yana ancha vaqtlar o‘tdi. Vospiroxunning bo‘yida bo‘ldi. Kundoshlari esa jimjit. Podshoh ovga chiqib ketadi. Vospiroxunning oy-kuni yaqinlashadi.

Kundoshlari buni ko‘ra olmaydilar. Har ikki kundosh to‘lg‘oq tutgan Vospiroxunga:

— Biz yaxshi doya xotin olib kelamiz, — deb bir kampirni pulga yollab, tug‘iladigan bolani yo‘qotish fikriga tushadilar va kampirga yo‘l o‘rgatadilar. Kampir bolalarni yashirib, o‘rniga o‘sha kuni tug‘ilgan ikki it bolasini qo‘yadi-da, chaqaloqlarni bir cho‘l-biyobonga olib chiqib tashlaydi. Kal podshohga: „Xotiningiz bir qiz,

bir o‘g‘il tug‘di“, degan xabar ketadi. Podshoh xursand bo‘lib ovdan qaytib kelsa, ikkita it bolasini ko‘radi va g‘azablanadi. Kal podshoh vaziriga:

— Zindonga tashlanglar! — deydi. Vospiroxun esa ko‘zidan milt-milt yosh to‘kib „It tug‘ibman-da“, deb juda xafa bo‘ladi. Vospiroxunni zindonga tashlaydilar.

4

Endi gapni Vospiroxunning bolalaridan eshiting. Kampir bolalarni cho‘lga tashlab ketgandan so‘ng Xizr buva keladi va bolalar big‘illab yig‘lashib yotishganini ko‘radida, rahmi kelib, qo‘lidagi hassasini bolalar atrofida aylantiradi. Shunda bir katta, chiroyli temir qo‘rg‘on paydo bo‘lib qoladi. Shundan so‘ng Xizr buva endi bu bolalarni kim boqar ekan, deb tog‘ga tomon yura boshlaydi. Shu vaqtda Xizr buva o‘z qarshisida bir kiyik xafa bo‘lib kelayotganini ko‘radi. Xizr buva:

— E, kiyik, nima uchun xafa ko‘rinasan? — dedi. Kiyik:

— E, taqsir buva, mening ikkita bolam bor edi. Shular tog‘da yotishibdi. Ularga sira sut yetkiza olmayapman, bolalarim och, sutim kam, — dedi. Xizr buva:

— E, kiyik, men senga bir gap aytaman, sen shunga xo‘p deysanmi? — dedi. Kiyik:

— Ayting, xo‘p deyman, — dedi. Xizr buva:

— Sen o‘z bolalaringni olib, ana u joydagi temir qo‘rg‘onga borgin, u joyda ikkita inson bolasi yotibdi. Shularni ham o‘z bolalaringga qo‘shib emizgin, sutingga sut qo‘shiladi.

Kiyik bolalarni tarbiyalaydi, bolalar ham katta bo‘lishaveradi. O‘g‘ilning ismi Sohibqurol, qizning ismi

Sohibjamol bo‘ladi. Bular katta bo‘lgach, kiyik o‘z bolalarini olib tog‘ga ketadi. Bola ov qilib o‘z singlisini boqib yuradi. Kunlardan bir kun doya kampir temir qo‘rg‘onga keladi. Bola ovda edi. Uyda faqat singlisi qolgan edi. U ham zerikib, tashqariga chiqib o‘ynab yurgan payt edi. Kampir kelib qizni taniydi va unga:

— Sen uyda bir o‘zing zerikib, yuragingni qon qilib o‘tira berasanmi? — deydi. Qiz:

— Bo‘lmasa nima qilay, — deydi. Kampir:

— Men senga aytsam, akang kelganda xafa bo‘lib o‘tirasan. So‘ngra akang „Nima uchun xafasan?“ deydi. Shunda sen falon joyda bir gul va bulbul bor ekan, shuni olib kelsangiz, deb buyurasan. Siz ovga ketganingizda men shu gul va bulbullar bilan ovunsam, degin, — deydi. Kechqurun qizning akasi keladi. Qarasa, singlisi juda xafa ko‘rinadi. Akasi:

— Xo‘sh, singlim, juda xafa ko‘rinasan, nima uchun bunday bo‘ldi? — dedi. So‘ngra qiz kampir aytgan gul va bulbulni keltirishni buyuradi. Akasi:

— Bisotimda faqatgina bir singlim — sen bor ekansan-u, aytganingni joyiga qo‘ymaymanmi, — deb jo‘nab ketadi. Bolaga yo‘lda Xizr buva uchraydi. Bola gul bilan bulbulni qidirib ketayotganini aytadi. Xizr buva:

— Ey, o‘g‘lim, juda qiyin va uzoq joy ekan, mana senga yo‘ldosh bo‘lsin, — deb, yozganda qirq gaz, yig‘ganda bir gaz bo‘ladigan qilich berib, joyni aniqlab, tayinlab jo‘natadi. Bola aytgan joyga keladi. Bir chiroyli bog‘ni ko‘radi. Turli-tuman gul va bulbullar sayr etmoqdalar. Eshik oldida bir dev qorovul bo‘lib turibdi.

Shu vaqtda devning orqasidan kelib, qilich bilan shartta kallasini oladi. Shu bog‘dan yana uch-to‘rtta dev oldinma-keyin chiqa boshlaydi, bola galma-gal hammasining kallasini uzadi. So‘ngra bog‘ga kirib, singlisi aytgan gulni tagi bilan oladi-da, jo‘naydi. Bu gul bilan juda bog‘langan bulbullar gulning atrofida gir-gir aylanib, bola bilan birga keladilar. Qiz gul va bulbullarni ko‘rib juda sevinadi. Yana ikkinchi marta kampir keladi. Gul va bulbullarni ko‘rib hayron bo‘ladi va bolaning o‘lmagani uchun ichidan qirindi o‘tadi. Yana qizni ishga soladi:

— E, bolam, endi hovling joyiga tushibdi, bulbullar sayragan, gullar ochilgan, maza qilib, zerikmay yotasan. Biroq yana bir kamchiligi bor, — deydi. Qiz:

— Ayting, onajon, — deydi. Kampir:

— Bolam, bu bulbullarning sayrashi, gullarning ochilgan bo‘lishi ustiga endi, falon tog‘dagi qanotli oq otni olib kelib bersa, oldingda kishnab tursa, — dedi. Qiz kechqurun akasi ovdan qaytib kelgach, o‘zini yana xafalikka soladi. Akasi sababini so‘rasa. Qiz:

— Men bir tush ko‘rdim. Tushimda bir qanotli oq otni ko‘rdim. Shu oq otni keltirsangiz, oldimda kishnab tursa, — dedi. Bola „xo‘p“, deb, otni axtargani chiqib ketadi. Yo‘lda yana Xizr buva uchraydi. Xizr buva boladan so‘raydi. Bola butun voqeani aytadi. Shunda Xizr buva:

— E, bolam, bu uchar oq otni qo‘lga kiritish juda qiyin va mushkul, — deydi. Bola:

— Qanday bo‘lsa bo‘lsin, mayli, men singlimning aytganini bajaraman, — dedi. Xizr buva bolaga:

— Bundan bir qamishzorga borasan, kechki paytda bir

ot o‘tadi, shu vaqtda irg‘ib ustiga minib olasan, ot osmonga ko‘tariladi. Borib bir tilla ustunga o‘zini uradi, ustun chil-chil bo‘ladi. So‘ng ketiga qaytadi. Sen otning boshini o‘z uying tomon burasan va otni keltirasan. Bola Xizr buva aytganining hammasini bajo keltiradi. Otni o‘z uyiga olib keladi va bog‘lab qo‘yadi. Singlisi juda xursand bo‘ladi.

Uchinchi marta yana kampir qizning oldiga keladi. Gul, bulbul va otni ko‘rib hayron qolib, ich-ichidan zil ketadi. Yana qizni ishga soladi.

Kampir:

— Eh, bolam, yana bir kamchiliging bor. U ham bo‘lsa, falon yurtda Sangil sopoltosh degan bir qiz bor, akangga aytib keltirgin, u senga kelin, akangga xotin va yo‘ldosh bo‘lsin, — dedi. Qiz yana o‘zini xafalikka soldi. Akasi so‘radi:

— Nima uchun xafasan?

Singlisi:

— Gullar ochilib, bulbullar sayrab, ot kishnab tursa-yu, faqat menga bir ovunchoq, yo‘ldosh bo‘lmasa. Shuning uchun falon joyda Sangil sopoltosh, degan bir qiz bor, shuni keltirsangiz edi. Men buni tushimda ko‘rdim — dedi. Akasi otni minib qizni axtargani jo‘naydi.

Yo‘lda Xizr buva uchraydi va boladan so‘raydi. Bola voqeani anglatgach, Xizr buva:

— E, bolam, bu juda og‘ir va mushkul ish-ku! Xayr, mayli, men senga yo‘lini ko‘rsatayin, bundan borishingda bir daryo uchraydi, to‘lqinining zarbi otingni qaytaradi, sen yetti-sakkiz marta orqaga tislanib, so‘ngra suvni kechib narigi yog‘iga o‘tasan. Uzoqdan bir qora echki ko‘rinadi, borib qarasang, qora tosh bo‘lib chiqadi va shu tosh atrofida

bir qancha odam va hayvonlarning tosh holida yotishganlarini ko‘rasan. Shu vaqt sen: „Sangil sopoltosh“, deb chaqirasan. Birinchi chaqirishingda oyog‘ing, ikkinchi chaqirishingda gavdang, uchinchi chaqirishingda tomog‘inggacha tosh bo‘ladi, to‘rtinchi chaqirishingda butun atrofingdagi toshlar odam va mol bo‘lib tiriladi va „Meni kim chaqirdi?“ deb, bir qiz paydo bo‘ladi. Odamlar: „Men, men“, deb, qizning atrofini o‘rab oladi. Shu vaqtda qiz sening oldingga keladi, sen: „Men chaqirgan edim“, deysan. Qiz: „Seni kim yubordi“, deydi. Sen „Meni Xizr buva yubordi“, deb aytasan. Qiz o‘z nomini aytib „Men Sangil sopoltosh — men senga yo‘ldosh“, deydi. Shundan so‘ng qiz duo o‘qiydi, odamlar hammasi tosh bo‘lib qoladi. Sen bilan qiz o‘z otingga minib jo‘nab kelaverasan, — deydi. Bola Xizr buvaning hamma aytganini qiladi, uyiga qizni olib keladi va xotin qilib oladi.

Bola ovga chiqib ketadi. Yana kampir keladi. Qizni ham olib kelganini ko‘rib:

— Ana endi maqsadingga yetibsan, bolam, — deydi. Shu vaqt kampirni ko‘rgan Sangil sopoltosh qizdan:

— Siz nima uchun bu kampirni bu yerga keltirdingiz? — deb so‘raydi. Qiz esa butun narsalarni shu kampirdan o‘rganganini aytadi. Shu vaqt Sangil sopoltosh:

— Attang, bu kampirni bu yerga keltirish kerak emas edi, — deb turganida, eshikdan bola kirib keladi. Kampirni ko‘radi va undan:

— Sen nima qilib bizning uyda yuribsan? — deb so‘rasa, kampir: „Bu narsalarning hammasini keltirishga men sababchi bo‘ldim“, deydi.

Shu vaqtda bola qilichini chiqarib, kampirni qiyma-qiyma qilib tashlaydi. Bola ertasiga ovga chiqib ketadi. Bola dashtda kal podshoh bilan uchrashadi. Bular bir-biriga yo‘ldosh bo‘lib ov ovlashadi. Lekin baxtga qarshi shu kun kal podshoh hech qanday ov qilolmaydi. Bolaning otgan o‘qi esa bekorga ketmaydi. Podshoh ov qila bilmagach, bolaning o‘ljasidan so‘raydi. Bola yo‘q demay, otib olgan o‘ljalarining bir qismini kal podshohga beradi, podshoh oladi. Bola ikkinchi kuni ovga chiqqanida yana kal podshoh uchraydi. Yana podshoh ov qila olmaydi. Bola esa butun ov qilgan o‘ljalarini bir joyga yig‘adi.

Podshoh ov qila olmagani uchun alam qiladi. Bu gal ham so‘rab ovning bir qismini kal podshoh olib jo‘naydi. Uch marta bola ovga chiqqanida shu hol takrorlanadi. Podshoh yana o‘ljadan bir qismini so‘rashni o‘ziga or deb biladi-da, bolaga qarab:

— Sen qanday qilib ovlayotirsan, menga ham o‘rgat, — deydi. Bola:

— Qanday ovlash o‘zingizning ixtiyoringizda, men sizning nega ovlayolmayotganingizni qayerdan bilay? Ey, podshoh, agar sizga bu o‘ljalar kerak bo‘lsa, olib ketavering, menga birozginasi qolsa bas, chunki menga qarashli oila juda kam kishidan iboratdir, — dedi. Podshoh: — Bo‘lmasa, ertaga men sening uyingga o‘z vazirlarim bilan mehmonga boraman, tayyor bo‘lib turgin, — deydi. Bola yo‘lda xafa bo‘lib ketayotganida Xizr buva uchraydi. Xizr buva boladan:

— Nima uchun xafa ko‘rinasan, bolam, — deb so‘raydi. Bola:

— Ey, ota, mening o‘zim bir kambag‘al bo‘lsam,

kundalik turmushimni zo‘rg‘a o‘tkazib turib edim. Ertaga mening uyimga shu shaharning podshohi o‘z vazirlari bilan mehmon bo‘lib kelmoqchi. Endi men ularga ovqatni qayerdan olaman, otlarini qayerga bog‘layman va kichik uyimda qanday kutaman, deb xafa bo‘lib borayotir edim, — dedi.

Xizr buva:

— Ey, bolam, buning tashvishini tortma, o‘zim hammasini to‘g‘ri qilaman. Bolam, podshohingni o‘zim kutaman, ovqatingni o‘zim pishiraman, otlariga joy topib beraman, xullas, u mehmonlarni o‘zim tinchitaman, — dedi. Bola:

— Bir kunda qaysi birini tayyor qilasiz, podshohga joy tayyorlaysizmi, osh pishirasizmi, otxona tayyorlaysizmi? Qaysi birini qilasiz? — dedi.

Xizr buva:

— Uni sen qo‘yaver, men bularning hammasini bajaraman, uyingga ketaver, balki uyingga borguningcha tayyor bo‘lib qolar, xafa bo‘lma, bor uyingga, — dedi. Bola:

— Xo‘p, mayli, ota, — deb uyiga ketadi. Bola uyiga borib qarasa, qator yangi imoratlar paydo bo‘lib qolibdi: ichkari-tashqari hovli, ost-ustli imorat, omborxona, otxona. Qator bir-ikki uy ichi to‘la turli-tuman g‘alla va yemishlar. Bola hayron bo‘lib qoladi. Bola uyga kirishi bilan singlisi va xotini shodlik va xursandchiliklar bilan kutib oladilar. Bularning uyi to‘yxonaga aylandi. Oziq-ovqatlarni tayyorlash va mehmon qilish uchun tegishli bo‘lgan xarajatlar bilan mashg‘ul bo‘ladilar. Xizr buva ham kelib, o‘choqni qazib, oshpazlikka urinib ketadi.

Podshohlar ham yetib kelishdi. Podshohni tantana va hurmat bilan kutib olishdi. Xizr buva ularni o‘z joyiga o‘tqizadi, hammasini saranjomlaydi. O‘zi kichik bir dekcha qozonga olov yoqib, palov damlaydi. Shu qozonning oshi hamma kelgan mehmonlarga yetib, ortib ham qoladi. Mehmonlarni ko‘ngildagidek uch kun mehmon qilishadi. Dekchadan oshni suzgan bilan osh tamom bo‘lmaydi. Podshoh mehmonlari bilan ketmoqchi bo‘lib, o‘rnidan turganda, Xizr buva:

— E, taqsir podshoh, agar mumkin bo‘lsa, mening ixtiyorimda uch soat o‘tirsangiz, sizga aytadigan muhim so‘zim bor, — deydi. Kal podshoh:

— Xo‘p, mayli, ayting, eshitaylik, — deb turgan o‘rniga o‘tiradi.

Xizr buva Sohibqurol va Sohibjamollarning, so‘ngra kelini bo‘lmish Sangil sopoltoshlarning tarixini so‘zlab ketadi. So‘zining eng oxirida:

— Mana bu yigit o‘g‘lingiz Sohibqurol, mana bu qizingiz Sohibjamol, mana bu kelinингiz Sangil sopoltoshdir, — deb tanishtiradi.

Podshoh ko‘ziga jiqqa yosh olib o‘rnidan irg‘ib turadi-da:

— Voy, bolalarim, bormisizlar, — deb bolalarini o‘z bag‘riga oladi, quchoqlab o‘padi. Shu vaqt Xizr buva:

— Mana, shu bolalaringni men tarbiya qilib o‘stirdim, endi topib olding, xayr endi, men ketdim, mendan rozi bo‘linglar, — deb g‘oyib bo‘ladi. Kal podshoh o‘z bolalarini olib, qo‘rg‘ondan chiqadi va uyiga ketadi. Shu vaqt orqasiga qarasa, temir qo‘rg‘ondan hech bir asar yo‘q.

5

Podshoh uyga kelgach, Vospiroxunni zindondan chiqaradi va yuvintiradi. Kiyintirib, o‘z bolalarini ko‘rsatadi. Vospiroxun kundoshlarini biyaning dumiga bog‘lab, tikanzorga haydab chiqaradi va orqasidan ayg‘irlarni qo‘yib yuboradi. Kundoshlarning go‘shti bir burdadan bo‘linadi. Boshqatdan to‘y-u tomoshalar qilib Sangil sopoltoshni o‘g‘liga olib beradi. Kal podshoh o‘z o‘rniga o‘g‘lini podshoh qilib ko‘taradi. Kal o‘z ajali bilan o‘ladi.

Kunlardan bir kuni Sohibqurol podshohning xotini uch o‘g‘il tug‘adi. Uchalasi ham oldinma-keyin katta bo‘ladi. Sohibqurol otasidan qolgan meroslarni tekshirib yurib, bir uyga kiradi. Uyda otasidan qolgan bir oynayi jahon bo‘ladi. Shunga qarab uxlab qoladi. Podshoh tushida shu oynayi jahon ichida bir qiz chiqib turganini ko‘radi. Uyg‘onib qarasa, qiz yo‘q. Bu holni vazir va o‘g‘illariga aytadi. O‘g‘illari:

— E, ota, biz borib qidirib, siz istagan qizingizni keltiramiz, — deydilar. Otasi yo‘l bermaydi. Bolalar ham bo‘sh kelmagach, ruxsat etishga majbur bo‘ladi. Katta o‘g‘liga miltiq, o‘rtanchasiga xanjar, eng kichigiga kamarini beradi. Bolalar jo‘naydi. Bu uch og‘a-ini bir muyulish ko‘chaga keladilar, bu yo‘lda uch yo‘l bo‘lib: biriga „borsa kelar“, biriga „borsa kelmas“, uchinchi yo‘lga „borsa xatar“ deb yozilgan edi. Uch og‘a-ini maslahat qilishadi. Kattasi „borsa kelarga“, eng kichigi „borsa kelmasga“, o‘rtanchasi „borsa xatarga“ jo‘naydilar. Kichik o‘g‘il uzoq yurgandan so‘ng, qorni ochib qayerga borarini bilmay, bir hovuz bo‘yiga keladi. Hovuzdan bir kampir suv ololmay, qiynalib tur-

ganini ko‘radi. Bola yugurib borib kampirning qo‘lidagi chelakni olib, hovuzdagi suvga botirib oladi-da, kampirning uyiga eltib beradi. Kampir bolani to‘yg‘izadi va:

— E, bolam, qush uchsa qanoti, odam yursa oyog‘i kuyadigan bu joyda nima qilib yuribsan, — deydi. Bola:

— E, ona, hech so‘ramang, men juda bir zarur ish bilan shu yo‘llarga tushib qoldim, — deb aytmaydi. Kampir:

— Men shu joyda yolg‘iz o‘zim yashayman, o‘g‘il va qizim yo‘q, sen menga o‘g‘il bo‘lmaysanmi? — deydi. Qayoqqa borishni bilmagan bola:

— E, ona, o‘g‘li yo‘qqa o‘g‘il, qizi yo‘qqa qiz bo‘laman.

Bola kampirning uyida bir necha kun yashaydi. Bola kechasi tashqariga chiqaman desa, kampir yo‘l bermaydi, eshikni mahkamlab tashlaydi. Bu holni ko‘rgan bola kechasi hovliga chiqishni har kun so‘raydi va kampirdan:

— Nima sababdan tashqariga chiqarmaysiz? — deb so‘raydi. Kampir javob beradi:

— Osmonda ikki oy bor. Biri osmonning oyi, ikkinchisi kun botish podshosi qizining osmonga tushgan shu’lasi. Bu shu’laga qaragan har qanday yigit oshiq bo‘lmay, shu qizni qidirib topish azobiga uchramay qolmaydi. Bu qizga yetisha olmay qancha podshoh va uning odamlari xazon bo‘ldi. Shuning uchun kechasi seni tashqariga chiqarmayman.

Bola otasining tushidagi oynayi jahonda ko‘ringan qiz shu bo‘lsa kerak, deydi-da, kampirning qarshiligiga qaramay, kechasi oydinga chiqadi. Podshoh qizining shu’lasini ko‘rib, hushidan ketadi. Kampir nima qilishini bilmaydi. Bola o‘ziga kelib, tez shu qizning oldiga qanday

borish yo‘lini kampirdan so‘raydi. Kampir aytib berishga majbur bo‘ladi. Bola beliga uch nonni tugib, katta yo‘lga tushib olib, jo‘naydi. Bola yo‘lda xafa bo‘lib ketaveradi. Yo‘lda Xizr buva uchraydi. Bolaning hol-ahvolini so‘ragandan so‘ng, bolaning qo‘liga bir gazli qilich beradi. Bola Xizrdan o‘tib bir qo‘rg‘onga keladi. Bu qo‘rg‘on dev podshosiniki ekan. Qilich bilan eshik oldida mudrab turgan devni o‘ldiradi va ichkariga kiradi. Uyda juda ko‘p devlar uxlab yotgan ekan. Bola bir chekkadan hammasining kallasini oladi. Otxonada bir oq uchar ot turibdi. Otni borib yolidan mahkam ushlasa, ot kishnab, yoli uzilib, bola qo‘lida qoladi. Ot uchib ketadi. So‘ngra bola o‘z yo‘liga tushib, bir joyga kelib charchab dam olib o‘tirsa, qarshisidan bir arslon chiqadi. Bola qo‘rqqanidan nonining yarmini beradi. Arslon nonni yeb, o‘z yolidan berib, bolani o‘tkazib yuboradi, bola bir joyga kelsa, ko‘cha to‘la chumoli. Shu vaqt chumolilar podshosi to‘y qilmoqda ekan. Bola chumolilarning ko‘chadan o‘tib bo‘lishini kutadi. Ular tamom bo‘lmaydi. Bola bir nonni burdalab ko‘chaga tashlaydi. Chumolilar talab ketadi. Chumolilarni bosib o‘tishni lozim ko‘rmaydi, ularni ayaydi. Shunda chumolilar podshosi:

— E, inson farzandi, sen bizni hurmat qilding, ovqat berding, endi nima istaysan? — dedi. Bola:

— Faqat men shu yo‘ldan o‘tib ketsam, bas, — dedi. Chumolilar podshosi yo‘lni bo‘shatadi, bola o‘tib ketadi. Uzoq yurgandan so‘ng bir podshoh saroyiga keladi. Bu saroy kun botish podshosining saroyi ekan. Podshohning qizi qirq gaz balandlikdagi shiyponda osmonga qarab

yotar ekan. Uning aksi osmonga tushar ekan. Buni izlab kelgan har qanday odam ham yo‘lda devlarga uchrar, ular dabdala qilar yoki arslon yer, chumolidan o‘tolmay xarob bo‘lib ketar ekanlar. Butun xatarlardan qutulgan bola sekin saroy ichiga kiradi. Saroyda turli mamlakatlardan shu qiz ishqida kelgan podshohlar, vazirlar, botirlar to‘la. Qiz kunduzi yerga tushar, kechasi shu minora tepasida yotar ekan. Qizning ishqida kelgan odamlarga qizning otasi:

— Kimda-kim tegirmon toshini otib, shu qirq gaz balandlikdagi uychani qulatsa, shunga qizimni beraman, — der ekan. Uch kungacha kishilar turli yo‘llar bilan chirana-chirana bu toshni o‘rnidan qo‘zg‘atolmagan. Hech kim topilmagach, podshoh odamlarga „Mayli, kim bo‘lmasin — musofir bo‘lsa ham mayli“, degach, „Men shu ishni bajaraman“, deydi bola. Podshoh ruxsat etadi. Bola toshni yerdan ko‘tarishda arslon tutatqisini tutatadi. Arslon kishilar ko‘ziga ko‘rinmagan holda toshni ko‘taradi. So‘ngra bola otning tutatqisini tutatadi. Ot ham ko‘zga ko‘rinmay paydo bo‘ladi. Arslon toshni sekin otning ustiga qo‘yadi. Ot osmonga ko‘tariladi. Toshni imorat ustidan tashlaydi. Minora yer bilan yakson bo‘ladi. Uy chilparchin bo‘lib ketadi. Podshoh qizini bolaga to‘y-u tomosha qilib beradi, o‘z o‘rniga podshoh qilmoqchi bo‘lganda, bola rozi bo‘lmaydi. „Agar istasangiz men bir ota-onamni borib ko‘rib kelay“, deydi-da, otning tutatqisini tutatadi. Oq otga qizni mindirib uchadi. Akalari bilan xayrlashgan joyga kelsa, ular yo‘q. So‘ngra ularni qidirib topadi. Katta akasi oshpaz, o‘rtancha akasi go‘loh bo‘lib qolgan ekan. Har ikkisini topib oladi. So‘ngra ketishga hozirlanadilar. Bolaning

xotini, ikki akasi yo‘lda keta beradilar. Shu vaqt ikki akasi bir-biri bilan maslahat qiladi. Kattasi o‘rtanchasiga:

— Sen bilan men shunday qup-quruqmiz, otamizning oldiga nima deb boramiz, — deydi. O‘rtanchasi:

— Bo‘lmasa, ukamizni o‘ldiramiz-da, chuqurga tashlab, qizni biz keltirdik, deb olib boramiz, — deydi. Yarim yo‘lda ukasining qo‘l-oyoqlarini bog‘lab, o‘ldirishga ko‘zi qiymay, bir chuqurga tashlab ketadilar. Otalari oldiga boradilar. Podshoh kichik o‘g‘lini esga ham olmaydi. Shu vaqt qiz hadeb yig‘lay beradi, ovqat yemaydi. So‘ngra qizdan sababini so‘raydilar. Qiz butun voqeani aytib, „Meni bu yerga olib kelishga sababchi bo‘lgan bu ikki o‘g‘lingiz emas, o‘sha eng kichik o‘g‘lingizdir,“ deydi. Podshoh odam choptirib, qidirishga buyuradi.

Bolani topa olmaydilar. Bola yo‘lda qizning qo‘liga otning tutatqisini bergan ekan. Shu vaqt qiz ot tutatqisini tutatadi. Ot tayyor bo‘ladi. Qiz borib qarasa, yigit chalao‘lik bo‘lib yotibdi. Darrov otga bolani o‘ngarib oladi. Ot yana uchadi, podshoh saroyiga keladi. Podshoh qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y-u tomoshalar bilan qizni kichik o‘g‘liga olib beradi. Muttahamlik qilganlari uchun ikki katta o‘g‘lini biyaning dumiga bog‘lab, tikanzorga choptirib, go‘shtlarini burda-burda qildiradi. Bu o‘g‘lini o‘zi o‘rniga podshoh etib ko‘taradi. Bola bir necha kundan so‘ng qaynatasinikiga — kun botish podshosi tomon qiz bilan uchadi. U yerda ham to‘y-u tomoshalar bo‘ladi. Yigitni o‘z o‘rniga podshoh qiladi. Qudalar bir-biriga borish-kelish qilishadi. Shunday qilib, bola ham kun chiqish, ham kun botish mamlakatining podshohi bo‘ladi. Oq uchar ot yigitni bir kun kun chi-

qishga, bir kun kun botishga olib boradi. Shunday qilib, Qora podshohni yenggan bizning kal podshohning nabirasi ikki mamlakatning podshohligini so‘raydi. Murod-maqsadiga, soqoli ko‘ksiga yetadi.

YALMOG‘IZ KAMPIR

Bor ekanda, yo‘q ekan, och ekanda, to‘q ekan. Burungi zamonda chol-u kampir bor ekan. Bularning bir o‘g‘li bor ekan. O‘g‘lining bir oltin soqqasi bor ekan. Kunlardan bir kun tirama[1] bo‘lib, sovuq tushib qolibdi. Bular yaylovdan qishloqqa ko‘chibdi. Bolaning oltin soqqasi yaylovda esidan chiqib qolibdi. Keyinchalik esiga tushib:

— Ena, ena, oltin soqqam qayerda? — debdi. Enasi:

— Otangdan so‘ra, — debdi. Bola otasi oldiga borib:

— Ota, ota, oltin soqqam qayerda? — debdi. Otasi:

— Ey, bolam, yaylovda qolibdi, ola toyingni minib, olib kela qol, — debdi.

Bola darrov ola toyni egarlab, ustiga minib, yaylovga qarab otini choptirib ketibdi. Kun ham botay deb qolibdi. Yaylovga borsa, bir yalmog‘iz kampir bolaning oltin soqqasini o‘ynab o‘tirgan emish. Bola kampirni ko‘rib qo‘rqib, orqasiga qaytay desa, oltin soqqasini ko‘zi qiymabdi. Shu turgan joyida yalmog‘iz kampirdan:

— Oshig‘imni bering, — deb so‘rabdi. Yalmog‘iz kampir:

— Ey, bola, men o‘zim o‘lib borayotgan kampirman,

---

[1] **Tirama** — kuz.

oshig‘ingni olib berguday holim yo‘q. O‘zing toyingdan tushib ol, — debdi. Bola toyidan tushishga kampirdan qo‘rqib:

— Olib ber, deyman, — deb kampirning yaqinrog‘iga toyni hezlab boribdi. Kampir yana:

— O‘zim o‘lib borayotibman, senga soqqani olib berishga holim kelmaydi, mana, o‘zing ola qol, — deb soqqani beriroqqa qo‘yibdi. Bola toyini hezlab kelib, oltin soqqani olib qochibdi. Yalmog‘iz kampir dadil o‘rnidan turib, bolaning orqasidan quvib ketibdi. Bola toyini choptirib qocha beribdi. Yalmog‘iz kampir quva beribdi. Ola toy charchab qolib, yalmog‘iz kampir bolaning orqasidan yetay deb qolibdi. Oqshom o‘tib tong otay deb qolibdi. Bolaning oldidan bir yaxshi to‘qimlangan eshak chiqib qolibdi. Bola toyni shu yerga tashlab, eshakka minib yana qocha beribdi. Eshak ham charchab, yalmog‘iz kampir yetay deb qolibdi. Bolaning oldidan egar-yuganlangan bir yaxshi ot kishnab chiqib qolibdi. Bola eshakdan tushib, otga minib yana qocha beribdi. Yalmog‘iz kampir quvlayveribdi. Shu kuni oqshomgacha chopib, ot ham charchab qolibdi. Yalmog‘iz kampir yana bolaga yetay deb qolibdi. Bolaning oldidan jihozlangan nor tuya chiqib qolibdi. Bola otni shu yerga tashlab, tuyani minib qochibdi. Kampir quva beribdi. Shu kuni tuni bilan yurib tuya ham charchab qolibdi, yalmog‘iz kampir ham yetay deb qolibdi. Bir joyga borsa, yo‘lda ko‘p poda uchrabdi. Bola tuyani shu yerga tashlab, poda ichiga kirib minay desa, hech qaysisi mindirmabdi. Bolaning ko‘ziga bir buzoq ko‘rinibdi. Bola borib darrov buzoqqa

minib qochaveribdi. Kuni bilan qochib, kun kech bo‘lib qorong‘i govgum[1] bo‘lib qolibdi. Kampir yana yetay deb qolibdi. Buzoq og‘zini ochib nafasini yuborgan ekan, tuman tushib qolibdi. Yalmog‘iz kampir bolaning qorasini ko‘rmay adashibdi. Buzoq bolani bir tog‘ning kamariga olib boribdi. Bola buzoqning ustidan tushib, belidagi kamari bilan buzoqni bog‘lamoqchi bo‘libdi. Buzoq bolaga:

— Meni bog‘lama, men hech qayerga ketmayman, sen bilan jo‘ra bo‘laman, — debdi. Bolaning qorni ochib, uyidan beliga o‘rab chiqqan nonidan yeb, qolganini yana beliga tugib qo‘yibdi. Shu yerda bola bilan buzoq uxlab, oqshom o‘tib tong otibdi. Buzoq o‘tlab kelaman deb tog‘ ustiga chiqib ketibdi. Tog‘ga chiqib qarasa, tog‘ning narigi tomonida katta qo‘rg‘on, atrofi mevazor ekan. U yerga har yili yozda podshoh ko‘chib kelib shikor qilar ekan. Buzoq o‘tlab-o‘tlab shu podshohning qo‘rg‘oniga borib qolibdi. Podshoh qizining qirqta cho‘risi bor edi, hammasi ham sho‘x-sho‘tanoq qizlar edi. Buzoqni ko‘rib ushlab olishdi. Ustiga chopon solib minib, hovlining ichida u yoqdan-bu yoqqa o‘ynay boshlashdi. Podshohning qizi ko‘shkida o‘tirib bularni tomosha qilayotsa, cho‘rilar kelib:

— Siz ham buzoqqa mining, — deyishdi. Podshohning qizi buzoqqa minishni nomus qilib:

— O‘zlaring minib o‘ynay beringlar, men shu yerda tomosha qilib qarab o‘tiraman, — dedi. Cho‘ri qizlar yana:

— Mining, juda mingich ekan, — deb qo‘ymagandan keyin:

---

[1] **Govgum** — qosh qoraygan payt.

— Ha, bir minib ko‘ray-chi, — deb buzoqning ustiga minibdi. Buzoq hovlining goh u boshiga, goh bu boshiga yo‘rg‘alab yuribdi. Podshohning qizi:

— Ha, bu juda yuvoshgina buzoq ekan-da, — deb kechgacha buzoq ustida yuraveribdi. Kun kech bo‘lganda buzoq chopib darvoza oldiga borib, bir og‘zini ochib, nafasini chiqaribdi. Tuman tushib, cho‘rilarning ko‘ziga podshohning qizi ko‘rinmay qolibdi. Buzoq podshoh qizini olib, tog‘dan oshib, do‘stining oldiga qizni olib kelib:

— Mana, bu qizni senga olib keldim. Endi meni so‘y, ikki ko‘zimni bir joyga, butun tanamni bir joyga ko‘m, — debdi. Bola buzoqning gaplarini qulog‘iga olib buzoqni so‘yibdi. Butun tanasini bir joyga, ikki ko‘zini bir joyga ko‘mibdi. Bola bilan qiz ertasi uyqudan tursa, buzoqning ikki ko‘zi ikkita tozi bo‘libdi, butun tanasi yaxshi bir hovli bo‘libdi. Ravotning ichiga har turli kashtali gilamlar to‘shalgan, har xil jihozlar bilan yasatilgan. Qiz bilan yigit shu ravotda yashay beribdi. Yigit ikkita tozi itini ovga olib chiqibdi. Ovlab borib bir daryo labiga kelib qolibdi. Qarasa, daryo labida yalmog‘iz kampir turibdi. Yalmog‘iz kampir bolani ko‘rib, qochib suvga tushib ketibdi. Bola tozilariga:

— Ol, shu kampirni, qo‘yma! —debdi. Tozilari bolaga qarab:

— Biz suvga tushamiz, suvning betiga qon chiqsa, quvonaver, yiring chiqsa, yig‘layver, — deb yalmog‘iz kampir orqasidan suvga tushib ketibdi.

Oradan ancha vaqt o‘tgandan keyin, suvning betiga yiring chiqibdi. Bola yiringni ko‘rib yig‘layveribdi. Darrov suvning

betiga qon chiqib, daryoning hamma suvi qip-qizil bo‘lib ketibdi. Bola quvonib tursa, tozisi yalmog‘iz kampirning ikki oyog‘idan sudrab chiqib qolibdi. Bolaning dushmani o‘lib, quvonib ravotiga qaytibdi. Qarasa, uyida mehmonlar. Podshoh qizini izlab amaldorlari bilan kelib qolgan ekan. Podshoh sevinib qizini to‘y-tomoshalar bilan bolaga nikohlab beribdi, uni o‘z taxtiga o‘tqazibdi. Bir kuni bolaning ota-onasi ham o‘g‘lini qidirib yurib shu ravotga kelib qolibdi. Chol bilan kampir shunday baxtga erishgan bolasini ko‘rib, vaqtlari chog‘ bo‘libdi, murod-maqsadlariga yetibdi.

LUQMONI HAKIM

1

Bor ekan, yo‘q ekan, och ekan, to‘q ekan, bir zamonda Iskandar degan podsho o‘tgan ekan.

Iskandar Yamandan Yasargacha (kun chiqishdan kun botishgacha) joyni so‘ragan ekan. Podshoning gapdon bir vaziri bor ekan. Podsho bir kun vazirlari bilan o‘tirganda:

— Bir so‘zim bor, sizlarga aytaman. Aytgan so‘zimni uddasidan chiqasizlarmi? — debdi. Shunda vazirlar:

— Gapiring, gapiring, biz eshitaylik, — deb ta’zim qilib turishibdi.

Podsho:

— Men yer yuzini so‘rayman, bu sizlarga ma’lum, endi sizlar meńing vazirim bo‘lsalaring, osmonning ustida,

yerning ostida odamzod bo‘lar emish, degan gaplar bor. Osmonning ustidagi odamlarni yerga tushirish, yer tagidagi odamlarni yuqoriga chiqarib, shularning ham ixtiyorlarini menga qaratishlaringizni so‘rayman. Ularning so‘zlarini menga olib bersalaringiz. Agarda mening topshirgan topshirig‘imni bajarsalaringiz chin vazirlik o‘rinlaringizda qoldiraman, — debdi. Vazirlar:

— Jonimiz sizga tasadduq bo‘lsin. Bu gapni endi gapirdingiz bizga, endi sizga gapimiz, qiladigan nafimiz shu, topshirgan vazifangizga bizdan javob eshiting. Bu gap, yo‘q gap — osmon uzoq, yer qattiq, ilojimiz yo‘q, sizga beradigan xirojimiz yo‘q. Har qanday topshiriq topshirgan vaqtingizda biz bajargan edik. Lekin bu topshiriqni bajara olmaymiz, — deyishibdi.

Podsho vazirlarining javobiga nima deyishini bilmay turganda, vazirlari ichidan gapga usta Toyirjon degan vazir chiqib shunday debdi:

— Taqsir, siz bu topshiriqni topshirish bilan qanday fikrni o‘yladingiz? Lekin men sizning topshirgan vazifangizni bajarish uchun bir misol aytaman.

Podsho:

— Qani ayt-chi, eshitay! — debdi.

Toyirjon:

— Daryolarning ichida kattakon daryo bor, uni sho‘r daryo deyishadi. Sho‘r daryo bo‘lsa ham juda kattakon zo‘r daryo! Men bul daryoning tagida, suv ichida odami obi, odami lobi, odami sobi degan odamlar bor deb eshitganman. Endi shu daryoning tagida odam borligini bilaylik, ularni qo‘lga olishning ilojini qilaylik, — debdi. Podsho:

— Qanday qilib ilojini topsalaring, qilinglar! — debdi. Vazir Toyirjon:

— Bir shishadan uy yasaymiz, necha botmon temirdan zanjir yasaymiz, shishaga zanjirni bog‘laymiz. Zindondan bir odamni olib chiqib shishali uyga nafasi qaytmaydigan qilib joylab, suvga tosh tashlaganday tashlaymiz. Zindondan olib chiqilgan odamga aytamizki, shu daryoning tagiga tushasan, daryo tagida odam borligini bilib chiqasan, bilib chiqsang, har qanday jinoyat qilgan bo‘lsang ham seni zindondan ozod qilamiz, deymiz, — debdi.

Bu so‘zlar podshoga ma’qul tushibdi. Podsho vaziriga:

— Bu so‘zlaring ma’qul, barakalla. Har qanday yo‘l bilan bo‘lsa-da, bilishimiz kerak, — deb shishadan bir uy yasatibdi-da, zanjirni tayyor qilib, zindonda umrbod yotadigan odamni olib chiqib: — Shu daryoga tushib odam bor-yo‘qligini bilib chiq. Keyin seni bo‘shataman, — debdi.

Shunday qilib, zindondan olib chiqilgan odamni shisha uyga solib, zanjir bilan bog‘lab, tosh tashlaganday qilib daryoga tashlab yuboribdilar. Daryoga tashlangan odam daryoning eng tagiga yetganda, daryo tubidagi odami obi, odami lobi, odami sobilar shishaning ichidagi odamni ko‘rib, darg‘azab bo‘lib:

— Senday maxluq bizning ichimizda yo‘q. Sen o‘zingni bizga ma’lum qil, bizga kim ekanligingni ayt, aytmasang har narsa qilishga kuchimiz yetadi, — deyishibdi.

Shisha ichidagi odam ularga:

— Men sizlarga yuqoridan tushgan elchiman, yuqoridagi podsho meni sizlarga elchilik maqsadida tushirdi. Shu

daryoning tagida odamlar yasharmikin yoki yashamasmikin? Agarda odamlar yashasalar, podsholari bo‘lmasa, arzlarini menga aytsalar, degan maqsadda meni tushirdilar. Sizlar nima deysizlar? — debdi.

Shunda daryoning tagidagi odamlar bu xabarni eshitib:

— Yuqoridagi, yer yuzidagi podsho yer yuzini so‘rayotgan esalar, nahot bizlarni ham o‘zlariga qaratmoq maqsadida bo‘ladilar, — deb hayron bo‘lishib, shishadagi odamga:

— Mayli bo‘lmasa, siz elchi ekansiz. Sizga biz shu narsani beramiz, podshohingizga olib chiqib bering. Shu kosadagi unni non qilib — o‘zlari yesin, so‘ng kosaning ichiga tanga yoki tillani to‘lg‘izsin, agar yer yuzida shu kosani tanga yoki tillaga to‘ldirsa, biz bu yerda bilamiz, so‘ngra arzimizni aytamiz, agar to‘ldira olmasa ovora bo‘lmasin, biz arzga bormaymiz, — deb so‘zlarini tamom qilishibdi.

Bu so‘zlarni eshitib haligi odam bir kosa unni olib daryo tagidan chiqibdi.

— Qani, nima xabar topib chiqding, — deyishganda, mana shu nishona, mana shu kosa, mana shu gap. Mana shu kosa ichidagi unni olib non qilib yoptirib yer ekansiz, so‘ngra kosani tangaga yoki tillaga to‘lg‘azar ekansiz. Agar kosani tangaga yoki tillaga to‘lg‘azsangiz, sizga arziholga chiqar ekanlar, bo‘lmasa siz bu yerda, ular u yerda qola berar ekanlar, — debdi daryo tagiga tushirilgan kishi.

Podsho bu kosani ko‘rib, daryoning tagida tanga, tilla yo‘q ekan-da, deb ko‘ngliga keltirib: „Bir hovuch tanga solsa, to‘ladi-yu“, deb o‘ylabdi. Unda Toyirjon vaziri:

— Daryoning tagida tanga va tilla yo‘q emasdir, bordir, ammo bu kosaning bir hikmati bordir, — debdi. Podsho:

— Qanday hikmati bo‘lar ekan? —deb so‘rabdi.

Toyirjon:

— Unni olsak, bir to‘ppi tangani olib kosaga solsak, nima hikmati borligini bilamiz-qo‘yamiz, — debdi.

Podsho:

— Bo‘lmasa shunday qilib ko‘raylik, — deb kosani o‘rtaga qo‘yishib, g‘aznachini chaqirib, „Bir etak tanga olib kel, menga“, debdi. G‘aznachi tangani olib, etagiga solib kelib:

— Nima qilay? — debdi.

— Kosaga bir hovuch tilla sol! — debdi. Ular bir etak tangani kosa-ga solib tamomlashibdi. Kosaning ichidagi tanga ko‘rinmay qolibdi. Podsho:

— Men, bas, demaguncha olib chiqib tangani kosaga sola beringlar! — debdi. Podsho bas demabdi, g‘aznachi etak-etak tanga olib chiqib kosaga solaveribdi. Kosada tanga ko‘rinmay qola beribdi. Podshoning jahli chiqib, folchi va qurandozlarini chaqirtiribdi.

Qurandozlar ta’zim bilan:

— Chaqirtirgan ekansiz, xizmatingizga keldik, — debdilar.

Podsho:

— O‘tiringlar, men sizlarni chaqirtirganimning boisi shuki, sho‘r daryoning tagiga bir elchi tushirgan edim. Shularni ham so‘rasam degan edim. Tushirgan elchimning qo‘liga bir kosa berishibdi. Shul kosani tanga yoki tillaga to‘lg‘azsalar, bizni so‘rasalar mayli, o‘zimiz chiqib arzi-

mizni aytamiz. Agar kosani to‘ldirmas ekanlar, biz arzimizni chiqib aytmaymiz, deyishibdi. Biz kosaga ko‘p tanga soldik, kosani to‘ldira olmadik. Shuning ma’nosi nima, bilib beringlar! — debdi.

Folchi va qurandozlar:

— Biz shashqol tashlaymiz. Tashlangan shashqolning me’yoriga qarab gapiramiz, — deyishibdi. Podsho:

— Ishqilib nima ma’nosi bor ekanini aytsangizlar, bas, — debdi.

Folchilar va qurandozlar shashqol tashlab podshoga ta’zim qilib, bul kosani sizga tajribaga bergan ekanlar. Ya’ni yer yuzini so‘rayotgan podsho endi bizni ham so‘rayman, degan bo‘lsalar, bu kosa, ya’ni to‘lmagan kosa tuproqqa to‘lmasa, boshqa narsaga to‘lmaydi. Biz bilan ishlari bo‘lmasin, degan ma’noda ekan. Ya’ni kosaga tuproq solsa, kosaga solingan tuproqda tanga ko‘rinib qolsa, ko‘rinib qolgan tangani g‘aznalariga solsalar, ul kishi u yoqda qolsalar, biz bu yoqda qolsak. Biz bilan ishlari bo‘lmasa, degan ekan, — deb podshoga bul gapni bayon qilibdilar.

Podsho shu qurandozlarning so‘zi bilan kosaga tuproq solgan vaqtda tanga kosaning atrofida ko‘rinib qolibdi. Podsho tangani olib, g‘aznaga solib indamasdan qolibdi, shunda o‘ylab-o‘ylab bu kosadan ko‘rgan ish bu bo‘ldi, endi undan nima chiqar ekan deb, unni olib xotiniga berib non qilib yopib berishni buyuribdi. Podshoning xotini xamir qilib tandirga yopaman desa, hadeb oqib keta beribdi. Podshoning xotini hayron bo‘lib, boshqa undan xamir qilib non yopib chiqarib beribdi.

Podsho nonni yeb „Hech asorat, foydali narsa yo‘q“, debdi. Endi podsho u yoqda qola bersin, gapni boshqa tomondan eshiting.

2

Shul vaqt podshoning eshigiga bir devona tilanib kelibdi. Podshoning xotini haligi tandirning tepasida yopilmay qolgan nonni xayr qilib berib yuboribdi. Devona nonni olib, xurjunga solib, ketib qolib, bir ariqning yonidagi tolning salqiniga yetib qolib, nonni ariqdagi suvga ivitib yeb o‘tirganda, tol egilib:

— Ey, devona, mendan gap so‘rab ket! — debdi. Devona hayron bo‘lib bu toldan nechuk ovoz chiqdi, deb:

— Gapir, nima gaping bor! — debdi.

Tol aytibdiki:

— Men shundaymanki, kimki sil kasaliga yo‘liqqan bo‘lsa, mening salqinimda o‘tirsa, shuning dardini ketkizishga quvvatim keladi.

Devona „Ha, ha“, deb keta turib, yo‘lda tut daraxtini uchratibdi. Tut:

— Ey, devona, bir so‘zim bor... — debdi.

— Ha, nima so‘zing bor, — debdi devona.

Tut:

—Jami daraxtlar ichida mening davoyim beqadr. Lekin mening po‘stlog‘imni shilib olib qozonga solib, qaynatib suviga cho‘milgan odamga yara chiqartirmayman, — debdi.

Devona „Ha-ha“, deb kulib ketib qolibdi.

Nariroqqa yetib borsa, devonaga ajriq o‘t uchrabdi.

— Mening ham so‘zim bor, — debdi ajriq.

— Nima so‘zing bor, — debdi devona.

— Meni kovlab olib tomirimni oftobda quritib, talqon qilib yegan odamning ichidagi butun illatini yo‘qotishga quvvatim keladi, — debdi. Xullas, butun yer yuzidagi giyohlar o‘zlarining nimaga davo ekanliklarini bu kishiga birma-bir bayon qilib aytgan ekanlar.

Ko‘kargan giyohlarning so‘zi bilan bu kishi har qaysisidan ozgina-ozgina yig‘ib olib devonalikni tashlab, tabibchilik qilgan ekan.

Bu kishining tabibchilik hunaridan ko‘p odamlar shifo topib kelganliklari uchun unga, „Luqmon-devona“, „Luqmoni hakim“ deb nom qo‘yishgan ekan. Lekin u odam devonalik qilib yurgan vaqtlarida bopandalik[1] ham qilgan ekan. U yildan bu yilga shu podsho Iskandarning kiyadigan kiyimlarini to‘qib berishning kafilini olgan ekan. Hech bir bopanda ish to‘qib, u kishidek podshoga ma’qul qila olmagan ekan. Shunday bo‘lsa-da, podshoning bergan in’omi bu kishini ta’minlamagandan, devonalik ham qilib yurar ekan.

Bir kun podsho Luqmoni hakimga: „Mana bu in’omni oling, jo‘nab qoling, endigi kelishingizda o‘g‘limga va menga yetarli kiyimlik to‘qib keling!“ deb topshiriq beribdi. Luqmoni hakim, „Xo‘p“, deb chiqib ketibdi.

Luqmoni hakimning ham podsho o‘g‘lidek o‘g‘li bor ekan.

Luqmoni hakim o‘ylab „Podshoning o‘g‘li kiyadi-yu, mening o‘g‘lim kiymaydimi?“ deb havas qilib uch kiyimlik to‘qib o‘g‘liga loyiq qilib olib qolib, podshoning o‘ziga va

[1] **Bopanda** — to‘quvchi.

o‘g‘liga yetarli kiyimlik olib borib beribdi. Podsho har vaqtdagidek Luqmoni hakimga in’om berib jo‘natib yuboribdi.

Podsho bir kuni vazirlarini chaqirib:

— Ovga chiqib biror narsa ovlab kelaylik, — deb ovga chiqibdi.

Podsho ovini ovlab, dovini dovlab qaytib Luqmoni hakimning mahallasidan o‘tib ketayotganda Luqmoni hakimning o‘g‘lini ko‘rib qolibdi. Luqmoni hakimning o‘g‘li podshoning o‘g‘li kabi kiyinib, ko‘chada varrak uchirib yurgan ekan. Podsho uni o‘z o‘g‘li deb o‘ylabdi. Vazirlaridan so‘rasa, ular:

— U sizning o‘g‘lingiz emas, bu bola Luqmoni hakimning o‘g‘li, — deyishibdi. Podsho:

—Mening kiygan kiyimim bilan o‘g‘limning kiygan kiyimi nusxasidan o‘g‘liga kiygizib, mening yuz-xotirimni qilmagani uchun men unga jazo tayin qilaman, — debdi. Vazirlar:

— Nima desangiz o‘zingiz bilasiz, — debdilar. Podsho:

— Bunga beriladigan jazo shuki, o‘g‘li bilan o‘zining qo‘l-oyog‘ini bog‘lab, Oqtepa degan cho‘lga tashlaysizlar. Cho‘l o‘rtasiga terak bo‘yi chuqur kovlab, ota-bolani tiriklayin shu chuqurga tashlaysizlar! Ustini yog‘och va tuproq bilan to‘ldirasizlar. So‘ngra bir oy poylab, ikki oygacha tuproq joylab, tuproq ustini loylab, so‘ngra oldimga borasizlar, — deb uyiga ketibdi.

Vazirlar Luqmoni hakim bilan o‘g‘lini olishib, Oqtepa cho‘liga ketgan ekanlar. Shu bilan Luqmoni hakimni ketkizib, Oqtepa biyobon cho‘liga yetkazib, terak bo‘yi chuqur

kovlashib, ikki arava terakni keltirishib, Luqmoni hakim bilan o‘g‘lini chuqurga tashlashib, hunarlarini xushlashib, ustini bekitib, tuproq to‘kishib, vazirlar xayol surishib turganlarida, bir odam xo‘tik bilan o‘tin terib yurganini ko‘rishibdi. Uni chaqirib olib, gapga solib:

— Shu yerga ikki oygacha tuproq to‘kish kerak. Shu xizmating uchun qancha so‘raysan? —deyishibdi.

Gaplashib bo‘lishganidan keyin ikki oygacha tuproq to‘ktirib, atrofini joylashib, ustini loylashib, bir oy poylashib, podshoning oldiga borishib:

— Buyurilgan topshiriqni o‘rniga qo‘yib keldik, — deb ta’zim qilib turishibdi. Podsho:

— Barakalla! — debdi.

3

Oradan o‘n-o‘n besh yil o‘tgan. Iskandar podsho o‘lgan. Podshoni ko‘mishgan. Podshoning o‘g‘lini xalq podsho qilib ko‘targan.

Shundan so‘ng xalqning xohishi bilan podshoning o‘g‘li uylangan. Bir yildan so‘ng bir o‘g‘il ko‘rgan. O‘g‘li yetti yoshga to‘lgan. Bir kun podsho ovqat yeb turganda, bir suyak uning halqumiga tiqilib dasturxonga yiqilgan, o‘g‘li bilan xotini tashqariga chiqib:

— Podsho ovqat yeb turib, tomoqlariga suyak tiqilib, yiqilib qoldilar, — deb xabar berib, — tabib keltiringlar! — degan.

Tashqaridagilar darrov besh-oltita tabibni olib kelishib podshoning oldiga yetkizishibdi. Podshoning bu holini ko‘rib, tabiblar:

— Biz bu kasalning ilojini qila olmaymiz, — deyishibdi. Vazirlardan biri:

— Luqmoni hakimning qadrlari o‘tdi-ku, — deganda, podsho:

— Luqmoni hakimning ma’nisi nima? — deb so‘rabdi.

Vazir turib:

— Otangizning davrida o‘tgan bir hakim edi. Uning o‘lgan odamni ham tiriltirib olishlikka quvvati yetar edi. Otangiz bir zulm bilan Oqtepa cho‘liga ko‘mdirib yuborgan, — debdi.

Vazirlardan biri aytibdi.

— Agar chindan ham Luqmoni hakim bo‘lsalar, tirikdurlar. Biz borib qaraylik, — deb necha kishi biyobon cho‘lga borib qarasalar, bu kishining tepasiga to‘kilgan tuproqni shamol uchirib har tarafga to‘zg‘itib yuborgan ekan. Izlashib topolmay, hayron qolishibdi. Vazirlardan biri turib:

— Luqmoni hakimning ustiga Abdurayim o‘tinchi eshagi bilan ikki oy tuproq tashigan. Shuning uchun biz Abdurayim o‘tinchini topaylik. Eshagini so‘rab olamiz-da, ustiga bir qop tuproq ortamiz, qayerga borib to‘xtasa, o‘sha joyni kovlaymiz va Luqmoni hakimni topamiz, — deb eshakni izlashga kirishibdilar. Abdurayim o‘tinchini topib eshagini so‘rab olishibdi. Biyobon cho‘lga yetkizishib, ozgina tuproq olib, qopga solib eshakning ustiga ortishib, eshakni haydab boraverishibdi. Eshak bir joyga borib taqqa to‘xtabdi, yetaklasalar ham yurmabdi. Eshak to‘xtagan yeridan uch-to‘rt ketmon kovlashsa, bir yerdan teshik ochilibdi. Ichkaridan ovoz chiqibdi:

— Kimsan! Menga shabada kirgizma! Suvning ko‘pigidek ilvillab yotibman. Menga zarar yetkazma!

Bular:

— Sizga bizni podsho yubordi. Podshoning tomog‘iga suyak tiqilib qoldi. Shuning dorisi nima? — deb so‘rashibdi.

— Bu kasalga men o‘zim bormasam bo‘lmaydi, — degan ovoz chiqibdi. Ular:

— O‘zingiz boraman deysiz, suvning ko‘pigidek ilvillab qolganman deysiz, unday bo‘lsa qanday borasiz! — deyishibdi.

Luqmoni hakim:

— Agar meni olib borish uchun kuchlaringiz yetsa, bu teshikni bekitib ketinglar. Qirq qadoq yog‘, qirq qadoq go‘sht, qirq qadoq piyoz, qirq qadoq tuz, qirq pog‘onali shoti va qirqta qiz olib kelasizlar.

Olib kelgan pog‘onali shotini qo‘lim yetarli joyga tushirasizlar, olib kelgan qizlarni har pog‘onaga o‘tqazib qo‘yasiz, shunda men u qizlarning qo‘llaridan ushlab yuqoriga chiqaman. Ovqat yeyolmayman. Piyozdog‘isi dimog‘imga kirsa, ovqat yegan hisobga o‘taman va kuchga kiraman, podsho oldiga yetaman, — debdi.

Ular bu gaplarni xiyol o‘tmay, podshoga yetkazishibdi. Bu gaplarni eshitgan podsho buyruq beribdi. Usta shotini tayyor qilguncha, ko‘chama-ko‘cha, guzarma-guzar, mahallama-mahalla yurib bo‘yi yetgan qizlarni to‘plashibdi. Shu bilan shoti ham, qirq qiz ham, boshqa aytgan narsalari ham tayyor bo‘libdi. Bularning hammasini aravaga joylab, Luqmoni hakim yotgan joyga yetkazi-

shibdi. Shotini tushirib har pog‘onaga bittadan qizni o‘tqazib qo‘yishibdi. So‘ngra Luqmoni hakim qizlarning qo‘llarini ushlab quvvat topib, qizlar bequvvat bo‘lib, sap-sariq za’faronday bo‘lib, pog‘onadan yiqilib tusha beribdilar. Chuqurdan Luqmoni hakim chiqibdi. Lekin o‘g‘li chuqurda qolibdi. Piyozdog‘ni qovurib turganda isi Luqmoni hakimning dimog‘iga urib, shundan bahra olib, podshoning oldiga yetibdi.

Luqmoni hakim podshodan hol so‘rab:

— O‘g‘lim, nima dardingiz bor! Ayting! — debdi. Podsho:

— Shoshilib ovqat yeb turganimda tomog‘imga suyak tiqildi.

Shuning iloji qanday? — debdi. Luqmoni hakim:

— Buning iloji, o‘g‘lingizni so‘yib qonini ichkazaman, shu dori bo‘ladi. Boshqa dori hech tuzata olmaydi, — debdi. Podsho bu gapga unamabdi. O‘lsam o‘zim o‘lay, lekin o‘g‘limning so‘yilishiga noroziman, — debdi. Shunda Luqmoni hakim vazirlariga gap o‘rgatib:

— Bir o‘g‘ilning bahridan o‘ting, tag‘in boshqa o‘g‘il ko‘rasiz, deb podshoni ko‘ndiringlar! — debdi.

Vazirlar shu so‘zlar bilan podshoni ko‘ndiribdilar. So‘ngra bolaning ust-boshini yechishib, otasining oldiga yotqizib, bo‘g‘izlashga tayyorlab qo‘yganlar. Keyin bolani podsho oldidan olib chiqib, unga ko‘rsatmay nariroqqa yotqizib, uning o‘rniga bir echkining bolasini keltirib, uning tomog‘iga pichoq tortibdilar, shunda echki „ba, ba“ deyishi bilan podsho „Voy bolam, voy bolam“, deb qichqirib yuboribdi. Shu mahal uning tomog‘iga tiqilib qolgan suyak og‘zidan otilib chiqib ketibdi.

Podsho „Voy bolam, voy bolam“, deb esini yo‘qotib turgan vaqtida, bolasi o‘ynab yurganini ko‘rib qolibdi. Podsho Luqmoni hakimga do‘q qilib:

— Nega meni shuncha qiynading?! — desa, Luqmoni hakim:

— Boshqa ilojim yo‘q edi. Mana endi bolang va o‘zing ham omon bo‘lgin, mening tabibligim shu, — debdi, Podsho:

— Murod-maqsadimga yetdim. Tilang, tilagingizni beray, — debdi. Luqmoni hakim:

— Gapni gapga urishtirib, so‘zni so‘zga solishtirib, haqni yoki nohaqni tekshirib ish qilsang, menga shu yetarli. Boshqa tilagim yo‘q, — debdi. Podsho:

— Otam siz bilan o‘g‘lingizni shunday yomon jazoga buyurgan ekanlar. O‘g‘lingiz qani? — deb so‘rabdi. Luqmoni hakim:

— Barakalla, bu gaping ma’qul gap bo‘ldi. Bir devorning kavagida kaptar bola ochgan ekan. O‘g‘lim yoshlik qilib shu kaptarning bolasini olaman desa, qo‘li yetmabdi, shunda do‘ppisini kavakka tiqib, shotiga ketgan ekan. Kelguncha kaptarning bolasi o‘lib qolibdi. Shuning jabriga qoldi, — deb podshoning so‘roviga javob berib, uyiga ketgan ekan, o‘g‘li bilan qirq qizni olib, davolab murodiga yetgan ekan.

Luqmoni hakim uyiga kelganini butun oshna-og‘ayni, qavm-qarindoshlari eshitib, ko‘rgani kelib, o‘rtaga olishib gapirtirib o‘tirishibdi. Kelgan oshna-og‘aynilardan biri:

— Luqmoni hakim, bir ko‘rgan-kechirganingizni gapirib bersangiz, — debdi. Luqmoni hakim „Xo‘p“ deb so‘z boshlabdi:

Hasratim daftarga sig‘mas bitolmayman, uka,
Og‘zimdagi bor narsani chaynab yutolmayman, uka,
Ko‘rganimda ko‘z yoshimni to‘xtatolmayman, uka.
Ko‘rmayin bosdim tikanni tortib keldim dardini,
Ko‘rsam edim, bosmas edim, tortmas edim dardini,
Xor-zorlik torta-torta tanda toqat qolmadi.
Keldim kulbam aro, ko‘rdim sizlarni,
Yurakda armon qolmadi.

Shu bilan Luqmoni hakim o‘z tabibligini davom ettirib, ko‘p vaqtlar yashab yurgan chog‘larida o‘zlaridan o‘zlari notob, betob bo‘lib yotib qolgan ekanlar. Oshna-og‘aynilar, qavm-qarindoshlar va bu kishidan davolanganlar Luqmoni hakimning betob bo‘lib qolganini eshitib ko‘rgani kelibdilar. Ular Luqmoni hakimdan:

— Siz bizga hayron qolarli foydalanadigan so‘zlardan gapirib bersangiz, — deb so‘rashibdi. Luqmoni hakim:

— Qish chillasida oqib turgan sovuq suvga cho‘milgan kishining ariq labida o‘lib qolmaganiga hayron qoldim. Issiq suv bilan o‘lgan o‘likni yuvgan vaqtda tirilib ketmaganiga hayron qoldim. Tobi yo‘q odam hammomga tushib, hammomdan chiqqan vaqtda uchib ketmaganiga hayron qoldim. Har qanday odam yalpizning tomirini kovlab olib, suvga solib, yuvib, oftobda quritib, sutga solib, shuni qaynatib ichsa odamning ichida toshi bo‘lsa, shul toshni eritib yuboradi. Ikkinchi halilayi zangi degan giyoh bo‘ladi, uni olib, kuvachaga solib, tuyib, talqon qilib, kap otib yursa, har qanday odamni quvvatli, kuchli qiladi. Har qanday odam yo‘tal bo‘lsa, shunday dardga behi olsa,

behining ichidagi urug‘ini olib, urug‘ o‘rniga dumba yog‘ solsa, so‘ng pishirib yesa, yo‘tal bo‘lgan odam tuzaladi, yana har qanday odam har haftada hammomga tushib tursa, sog‘lom-baquvvat bo‘lib yuradi. Sizlarga gapim, qilgan nafim shu, — deb so‘zini tamom qilgan.

Kelgan oshna-og‘aynilar, qavm-qarindoshlar bu so‘zlarni eshitib, o‘z uylariga ketgan ekanlar, Luqmoni hakim bir-ikki kundan so‘ng o‘z ajali bilan o‘lgan ekan.

TADBIRLI AYOL

O‘tgan zamonda bir chol qishloqda tirikchilik o‘tkaza olmay, ish axtarib shaharga boribdi. Mardikorchilik qilib, biroz pul yig‘ibdi. Pulini ishonchli odamga saqlash uchun topshirmoqchi bo‘libdi. Lekin yaqinroq kishisi yo‘q ekan, nihoyat, o‘ylab-o‘ylab, „Shu jamg‘argan besh-o‘n tanga pulimni shahar qozisiga saqlash uchun bersam, yana mardikor ishlab, biroz pul jamg‘arganimdan so‘ng qozidagi pulimni ham olib, qishloqqa bola-chaqam oldiga qaytsam“, debdi. Chol qozixonaga boribdi, ichkariga kirib, qoziga:

— Assalomu alaykum, qozi domla! — debdi. Qozi:

— Vaalaykum assalom, keling, ota, xizmat? — deb so‘rabdi. Chol:

— Taqsir, men Oqjar qishlog‘idan kelganman. Bola-chaqamni boqolmay, shaharga ish axtarib kelib, mardikorlik qilib yuribman. Biroz pul topib, so‘ngra uyimga qaytmoqchiman. Hozir yigirma tanga pul jamg‘ardim, yana bir

hafta ishlab, ketmoqchiman. Sizning oldingizga kelishimdan maqsad, shu tangamni ketgunimcha saqlab bersangiz? — debdi. Qozi:

— Barakalla, aqlingizga, pulingizni jon-dilim bilan saqlab beraman. Qachon kelsangiz, pulingiz mana bu tokchadagi xaltada turadi, — debdi.

Chol xursand bo‘lib, qozixonadan chiqib ketibdi. Oradan bir hafta o‘tgach, chol mardikorchilik orqasida yana besh-o‘n tanga pul topib, o‘z qishlog‘iga ketmoqchi bo‘libdi. Chol qozixonaga kelibdi.

— Assalomu alaykum, qozi domla, — debdi.

— Vaalaykum assalom, — debdi qozi. Chol ikki qo‘lini qovushtirib aytibdi:

— Qozi domla, men qishloqqa qaytmoqchiman. Sizga omonat qoldirgan pullarimga keldim.

— Iye, qanaqa pul, qanaqa omonat?! Qachon berdingansan? — debdi qozi. Chol:

— Taqsir, bundan bir hafta ilgari sizga omonat saqlash uchun yigirma tanga pul berib qo‘ygan edim. Qishloqqa qaytarda olib ketmoqchi edim. Siz olib qolgan edingiz.

Qozi:

— Ahmoq, la’nati, qanaqa omonat pul, tuhmat qilma! Guvohing bormi? Jo‘na-jo‘na, hozir ko‘zimga ko‘rinma! — deb cholni haydabdi.

Chol:

— Taqsir, men bechorani kuydirmang, qiynalib mehnat qilib, jamg‘argan pullarimni qaytaring, besh-oltita yosh bolalarimga rahmingiz kelsin, — deb yolvoribdi. Qozi esa, cholni urishib chiqarib yuboribdi. Bechora chol

ko‘chaga chiqib ariq bo‘yida xafa bo‘lib, yig‘lab o‘tirgan ekan, uzoqdan bir paranji yopingan ayol kelaberibdi. Ayol cholning yoniga kelib:

— Otajon, sizga nima bo‘ldi? Nega yig‘lab o‘tiribsiz? — deb so‘rabdi.

— Ey, qizim, — debdi chol, — so‘rab nima qilasan, men bir mushkul ishga yo‘liqdim, chora topolmay, xafa bo‘lib o‘tiribman.

Ayol chachvonini ko‘tarib:

— Ota, boshingizga tushgan mushkul ishni ayting, balki men chora toparman, — debdi.

Chol:

— Bolam, so‘rab nima qilasan, sen nima chora ko‘ra olar eding, — debdi. Ayol qistayvergach, oxiri aytishga majbur bo‘libdi. Chol boshidan o‘tgan voqeani so‘zlab bergach, ayol: „Ota, men bir yo‘l axtarib, sizning bu ishingizga chora topishga urinib ko‘raman. Agar uddasidan chiqsam, siz o‘z mehnatingiz orqasidan jamg‘argan pulingizga ega bo‘lasiz. Siz shu yerda turing, men uyga tezda borib kelaman, tag‘in ketib qolmang, xo‘pmi?“ debdi.

Chol kutmoqchi bo‘libdi. Ayol borib, pardoz qilibdi, yangi kiyimlar kiyibdi, yangi duxoba paranji yopinibdi, qo‘liga dur solingan qutichani olib, o‘zi bilan bir yigitchani ergashtirib, cholning yoniga kelibdi. Chol ayolni kutib, kech qolganiga hayron bo‘lib turgan ekan. Ayol cholga:

— Ota, men hozir qozixonaga kiraman. Oradan biroz vaqt o‘tgandan so‘ng siz ham kirib boring, qozidan pulingizni qistang. Qozi mendan uyalganidan pulingizni

qaytarib beradi, siz chiqqaningizdan so‘ng yigitcha kiradi va nima deyishini o‘zi biladi, — debdi.

Ayol ichkariga kirib qoziga salom beribdi. Qozi yolg‘iz o‘tirgan ekan, ayolni ko‘rib:

— Vaalaykum assalom, keling, qizim, keling! Qanday xizmat bilan keldingiz, hech tortinmay aytavering! — debdi. Ayol qoziga:

— Taqsir, men falon savdogarning xotiniman. Erim savdoga ketganda, mana shu dur solingan qutichaga ehtiyot bo‘l, agarda o‘zing uyda saqlashga qo‘rqsang, qoziga olib borsang, u kishi saqlab beradilar, deb tayinlab ketgan edilar. Men bu qimmatli durni uyda saqlashdan xavotirlanib, sizga olib keldim, nima deysiz, qozi domla? — debdi. Shunda qozining qulog‘i dikkayib, sevinganidan ikki qo‘lini uzatib qutini olibdi, ichini ochib, durlarga ko‘zi tushib, o‘pkasini bosolmay:

— Barakalla, qizim, aqlingga balli, men bu durlarni jonim bilan saqlab beraman, — debdi.

Xuddi shu paytda eshikdan chol kiribdi, qoziga qarab:

— Taqsir, men o‘sha omonatga keldim, bersangiz, — debdi. Qozi g‘azablanib:

— Ma, ol, nokas odam ekansan-da, — deb tokchada turgan tangani xalta-paltasi bilan cholga otib yuboribdi. Chol pulini olganiga sevinib jo‘nab qolibdi. Chol qozixonadan chiqishi bilanoq ayol bilan kelgan bola to‘ppa-to‘g‘ri qozixonaga kirib:

— Aya, aya, akamla keldila. Tezda borib kelinoyingni aytib kel, deb sizga yubordila, yurarmishsiz! — debdi. Shunda ayol o‘ng‘aysizlangan bo‘lib:

— Taqsir, kechirasiz, kuyovingiz savdodan qaytib kelibdilar. Tezda yetib bormasam bo‘lmas ekan, — deb sekin qo‘lini uzatib, qozidan qutichani olib, bekitibdi-da, qozixonadan chiqibdi.

Ayol qozixonadan chiqsa, chol uni kutib turgan ekan. Chol quvona-quvona ayolga:

— Rahmat, qizim, murodingga yet, qo‘shganing bilan qo‘sha qari, — debdi va ayolning farosatiga tahsin o‘qib, qishlog‘iga ravona bo‘libdi. Qozi hayron bo‘lganicha, turgan o‘rnida qotib qolibdi.

MUNDARIJA

UCHAR GILAM ---------- 3
BADALQORACHI ---------- 38
HASAN VA ZUHRA ---------- 47
BEKTEMIR BOTIR ---------- 60
QIRQ KUYOV ---------- 79
OLTIN TARVUZ ---------- 89
YAMOQCHI ---------- 91
VOSPIROXUN ---------- 100
YALMOG'IZ KAMPIR ---------- 134
LUQMONI HAKIM ---------- 139
TADBIRLI AYOL ---------- 154

Uchar gilam: o‘zbek xalq ertaklari / tuzuvchi A. Hasanov. —2-nashri. — Toshkent: „O‘qituvchi“ NMIU, 2015. — 160 b. — (Ertaklar yaxshilikka yetaklar).

82.3(5O‘)
U89

ISBN 978-9943-02-918-7

UO‘K:821.512.133
398.21
KBK 82.3(5O‘)

Tuzuvchi
ABDULLA HASANOV

UCHAR GILAM

O‘zbek xalq ertaklari

(Ertaklar yaxshilikka yetaklar turkumi)

2-nashri

Bolalar adabiyoti

„O‘qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent — 2015

Muharrir *A. Hasanov*
Badiiy muharrir *D. Mulla-Axunov*
Texnik muharrir *T. Greshnikova*
Kompyuterda sahifalovchi *F. Hasanova*
Musahhih *M. Ibrohimova*

Nashriyot litsenziyasi AI 161. 14.08.2009.
Original-maketdan bosishga ruxsat etildi 30.10.2015. Bichimi $70\times90\ ^{1}/_{16}$.
Kegli 14 shponli. Tayms garn. Ofset bosma usulida bosildi.
Ofset qog‘ozi. Bosma t. 10,0. Shartli b. t. 11,70. Hisob-nashriyot t. 8,22.
Adadi 10 000 nusxa. Buyurtma № 193 -15.

O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligining „O‘qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
Toshkent — 206, Yunusobod dahasi, Yangishahar ko‘chasi, 1- uy.
Shartnoma №. 07-89-15.

ERTAKLAR

YAXSHILIKKA YETAKLAR

O‘ZBEK XALQ ERTAKLARI

UCHAR GILAM

КИТОБ ОЛАМИ
Учар гилам
9789943029187
Цена 6 750 сум

© „O‘qituvchi“ NMIU
100206, Toshkent sh., Yangishahar ko‘chasi, 1.
Tel.: (+99871) 224-04-12
E-mail: info@oqituvchi.uz
Web-site: www. oqituvchi.uz

ISBN 978-9943-02-918-7
9 789943 029187